

ČESKÁ GENEALOGICKÁ
A HERALDICKÁ SPOLEČNOST V PRAZE

Genealogické a heraldické listy

ACTA GENEALOGICA AC HERALDICA

Pozor !!!

Změna adresy

Pozor !!!

Česká genealogická a heraldická společnost se přestěhovala a její nová
adrese je:

Česká genealogická a heraldická společnost v Praze

Fantova 1784/28

155 00 Praha 13 - Stodůlky

Telefon není dosud zaveden.

Vyznačení cesty: viz.zadní strana

Další důležité informace na předposlední straně !

GENEALOGICKÉ A HERALDICKÉ LISTY □ Ročník XVIII. □1-2/1998

O B S A H

Slovo na úvod (1)
<i>PhDr.Jan Podhola</i>	
O patrimoniální správě (dokončení) (2)
<i>Dr.Emanuel Janoušek</i>	
Dynastická spojení opavských Přemyslovců
s českou a moravskou šlechtou (28)
<i>Marek Starý</i>	
Rod Pavlák z Krásenska jako jedna z větví
moravského rodu Pavlát z Olšán (52)
<i>Ing.Miroslav Pavlák</i>	
<u>Zprávy ze Společnosti</u>	
Zpráva o valné hromadě ČGHSP (55)	
Nekrolog na dr.Vladimíra Orta (58)	
Program a termíny „středečníčků“ na II.pol.1998 (58)	
Čtvrt století kurzů začínajících rodopisců (59)	
Oznámení o kurzu pro pokročilé genealogy (59)	
Nabídka publikací (60)	
Členské příspěvky na rok 1998 (60)	

Slovo na úvod

PhDr. Jan Podhola, 1. místopředseda

Vážení přátelé,

dostává se vám do rukou první dvojčíslo Genealogických a heraldických listů (dále jen GHĽ), ročníku XVIII. Jak jste již byli seznámeni na Valné hromadě v únoru t.r., rozhodl se Správní výbor Společnosti s ohledem na stále stoupající tiskové náklady a poštovné ustoupit od vydávání a rozesílání Informačních listů a vydávat pouze GHĽ s tím, že tyto budou obsahovat kromě odborných článků rovněž informace a zprávy ze Společnosti. I když si uvědomujeme nevýhodu, která z této skutečnosti vyplývá - ztráta rychlejšího a častějšího kontaktu s vámi, členskou základnou - současná situace nám neumožňuje přijmout jiné řešení. Pevně věříme, že pochopíte tuto nepříjemnou skutečnost a stejně jako my budete doufat, že se staneme nejen známou, ale i bohatší Společností. Cestu k tomu by nám měly otevřít dvě připravované akce ve spolupráci s vámi.

Na jaře příštího roku oslaví ČGHS 30. výročí svého vzniku, kdy na ustavující schůzi 5. března 1968 programově navázala na zaniklou Rodopisnou společnost. U příležitosti tohoto výročí se Správní výbor Společnosti rozhodl uspořádat výstavu, která by nejen ukázala třicet let práce Společnosti a jejích členů, ale představila Společnost i široké veřejnosti. Ukázat, že našim zájmem není vyhledávání „šlechtických předků“ jak si veřejnost vytvořila představu o genealogii na základě dlouholeté propagandy, ale ušlechtilá snaha poznat minulost vlastní rodu, života jeho jednotlivců a z toho plynoucí vliv a poučení jak pro současnost, tak budoucnost. A podle toho jak se utváří vztah jednotlivce k minulosti, tak se utváří vztah k minulosti i celého národa. Bohužel tuto skutečnost si uvědomuje málokdo. Proto by bylo na místě připomenout slova jednoho státníka:

Národ, který nezná svou minulost, nemá budoucnost.

K přípravě a realizaci výstavy bude vytvořena pracovní skupina, která zahájí svou práci v srpnu tohoto roku. K tomu, aby mohlo být splněno předsevzetí a naplněn záměr o prezentaci ČGHS a prací jejích členů vás proto vyzývám, abyste nabídli své práce z oblasti genealogie, ale i heraldiky, které dosud „dřímou“ ve vašich zásuvkách. Případná pomoc při realizaci záměru je rovněž vítána.

Druhou akcí, bude intenzivní nabídka dosud vydaných publikací ČGHS z oblasti genealogie, resp. z oblasti genealogii napomáhající. Jedná se o publikace z řady „Vademecum genealoga“, jejichž seznam i ceny pro členy společnosti jsou uveřejněny v závěru tohoto časopisu. Jelikož se jedná skutečně o prospěšná a užitečná díla, neměly by chybět v příruční knihovně nejen začínajícího, ale i značně pokročilého genealoga.

O patrimoniální správě

Dr. Emanuel Janoušek,

II.část (pokračování článku / příspěvku z předchozího čísla v GH listech č.3-4/1997)

Když později, a to již v 18.stol.zaváděny byly účty na celý rok, užíval se někdy rok hospodářský, který se kryl s rokem vojenským a nikoliv s kalendářním. Byl to rok od počátku října do konce září, nebo od počátku listopadu do konce října, od sv. Bartoloměje (24.8.) do sv.Bartoloměje roku příštího.

Takto se tedy účtovalo písemně, ale život na velkostatku předpisoval účtování ústní, náznakové s těmi, kteří neuměli psát. Tak se muselo účtovat např.se šafáři, hajnými, s ně-kterými rychtáři i poddanými. S těmi se tedy počítalo na vruby. Byla to hůl po délce rozštěpena na dvě části, na tyto hole se nařezávaly pro smluvenou částku zářezy, vruby. Každá strana vzala si tedy svou část hole a při účtování ji při-nesla a vruby musely souhlasiti. Bylo to zajisté primitivní, ale praktické. Říkalo se tomu počítati na vruby, vrubovati, porubovati, vruby nařezávati. Někdy se vrubům říkalo rabuše.

Také i v psaných účtech najdeme náhražku těchto vrubů tohoto účtování. Jsou to všelijaká znamení, čárky, obloučky a kroužky. Příklady těchto selských číslic nebo „Sprostého počtu selského“ můžeme nalézt v *V.Praska* v Selském archivu z r.1730 a *Fr.Roubíka* ČDV XV.pro Přešticko.

L = 50 zl.	+ = 10 zl.	V = 5 zl.	0 = 1 zl.
X = 10 kr.	A = 5 kr.	I = 1 kr.	- = 1/4 kr.

Účetnictví na velkostatku prodělalo značný vývoj od svých prvních počátků. Dnes jest to opravdu velice jemný nástroj, který reaguje na sebe menší změnu každé složky mnohotvárného dění tohoto úseku hospodářského života. O toto zachy-cení snaží se tedy již i staré účetní záznamy, jsou ovšem ještě hodně jednoduché, poněvadž běh tehdejšího života na hospodářství nebyl ještě tak komplikovaný jako dnes, ale základní struktura tu již jest.

Účetnictví na patrimoniálním velkostatku mělo vlastně úkol dvojitý: mělo jednak zachytiti všechn pohyb hmoty a peněz v jednotlivých hospodářských odvětvích, jednak vyúčtovat výsledky hospodářství majitelovi. Jest právě charakteristické pro ráz velkostatků v našich zemích, že valnou většinou to byly velké celky, které si majitel sám nemohl obhospodařovati. Šlechta u nás, zejména po Bílé hoře, byla šlechtou, užívající důchodů z panství, které svěfovala úřednictvu. Byly ovšem případy statků menších, ty však nehrály v celkovém obraze větší úlohu.

Tato okolnost byla především příčinou, že účty a všechny podrobné záznamy vedly se dvojmo. Originály obyčejně zasílány byly k revizi buď samotnému maji-teli nebo v

případech, kdy pán dominia vlastnil více panství, jeho centrální kanceláři nebo centrální účtárně.

Jednotnost účtů v prvotní formě nahrazena je někdy mnohomluvností. K vůli větší názornosti můžeme nahlédnouti aspoň do konečných účtů hmotných a pe-něžních. Mám náhodou při ruce účet panství karlštejského z let sedmdesátých stol.17. Jest to sice datum dosti pozdní, ale způsob účtování se ještě v podstatě nezměnil. Rychlý vývoj začíná se až v 18.stol. Hlavní účty vybudovány jsou na týdenních a především měsíčních cedulích. Cedule tyto byly číslovány a čísla cedulí uváděny jsou také v 1.pol.úctu.

Začneme účtem purkrabským. Nazývá se „Počet hlavních dobytčí a hospodářský za polouletí sv.Jiří na panství karlštejském, vztahující se od času sv.Havla a.1669 až do sv. Jiří 1670, tj.za 30 týhodnů pořad sběhlých“. Účet ten jest již systematicky upravován. Rozděluje látku účtovanou na jednotlivé položky. Na levou stranu píše příjem, na pravou vydání a v každé účasti ve zvláštní koloně uvádí čísla cedulí měsíčních, kde určité změny jsou zanešeny.

Znění a význam jednotlivých položek odpovídá účelu účtu, má zachytit stav a změnu ve stavu všeho dobytka, dobytčích výrobků a hospodářského inventáře. Najdeme tedy v části příjmů i ve vydání zvl.rubriku Koňstvo.

Na počátku uveden stav z předešlého účtu a na to se zaznamenávají nové příjmy s přesným udáním stáří jednotlivých kusů. V rubrice vydání se popisují změny např.takto: Ševci za 2 voly s jedním valachem dána klisna, a dále; Šarovi Hlásnotřebánskému s jednou klisnou za pár volů dán valach. Jedna klisna a jeden valach dány do vydání, doloženém měsíční cedulí.

Ze zápisů v rubrice i v rubrice vydání v položce dobytka hovězího můžeme zachytit dokonce zajímavou příhodu. Ve vydání podle cedule č.7 čteme: odepisuje se jedna kráva ze skály spadlá a dotopená, z které maso k užítku přijíti nemohlo.

V rubrice příjmu pak z téže cedule je výtah: po zběhlým skotákovi pro příčinu spadnutí krávy se skály do řeky a se utopení pozůstala kráva přijata.

Ve vydání změny telat můžeme si třeba všimnouti zápisu též podle cedule č.7: K svátkům velikonočním pro podělení čeledi zámecké a dvorské zabito telat 4.

U dobytka svinského je výdej 1 podsvinčete pro pány Pátery Jesuity k svátkům velikonočním. Zajímavé jsou též odpisy pro zahynutí dobytka. Jesuité dostali, jak se dočteme v rubrice vydání jehňátek na zelený čtvrtek, ještě jehňátko, ovšem také pan hejtman, purkrabí, p.děkan a důchodní. Dále najdeme drůbež. Také zde si můžeme všimnouti, že k vánocům dostali páni jesuiti v Praze dva kapouny. Pak jsou zde zápisy o másle, sýrech, železe, oceli, kolomazi, svičkách, koudeli, konopí, vejcích, smole.

V počtu hlavním obilním najdeme pořad rubrik a úpravu přizpůsobeny látce. Zde je zvláště na počátku příjem a na to vydání. Účtuje se nejdříve pšenice, dále žito, ječmen, hrách, oves, proso, pohanka, kroupy, mouka, chmel, sůl, otruby, šrot. Ze zajímavých zápisů v položkách výdajových můžeme např. uvésti dosti velké položky prodeje obilí, a to pšenice a žita. Hodně pšenice potřebuje se v pivovaru. Charakteristický je zápis: čeledi dvorské na koláče k svátku svatodušnímu dáno do všech dvorů ... k posvěcení dáno do všech dvorů. Hodně hrachu se vydává čeledi zámecké a dvorské, rovněž tak krup.

Pěkný pohled do života velkostatku poskytuje zejména „Počet hlavní peněžity“. I ten založen je na týdenních a měsíčních cedulích, ale zpracovává je systematicky podle hlavních příjmových zdrojů a výdajových položek. V sestavení těchto příjmových zdrojů zachováván je dosti konservativní pořádek, sledovaný po léta.

Nejdříve uváděny jsou příjmy z poddanských dávek. Dále následuje užitek pivovaru, specifikovaný podle různých druhů pív. Na to jde užitek z hospodářství polního (dobytek, obilí) a nato ještě hodně nesoustavně řada speciálních rubrik.

Ve vydání na prvním místě jsou platy. V rubrice rezie se zajímavě čte třeba vydání na posly s přesným někdy udáním místa a účelu cesty, tedy jakési dnešní poštovné.

Sem též do rubriky na všelijaké pojezdy jsou zápisy, z nichž se vidí ne jeden způsob úřadování, třeba: panu hejtamanu při odvozování ouroku svatohavelského a vyúčtování 2 kvitancí v té příčině po třikráte do Prahy jezdícímu za 12 dní útrata ... nebo purkrabímu, jezdícímu do Prahy k vyhlídnutí, jak mnoho dříví na postavení v domě panským maštali zapotřebí bude, outrata témuž po druhé s omastkem do Prahy jezdícímu.

Přečteme si tu zase rádi třeba položku za 6 1/2 liber masa čeledi k svátkům vánočním. Velmi zajímavá je rubrika vydání řemesníkům, dobře sledující stavební ruch na panství. V různých útratách např. vidíme pro úřadování agendu patrimoniální zajímavý zápis, purkrabímu jezdícímu pod Prahu pro jednoho sběhlého poddaného ...

Účtování a odvádění peněz pánu dominia bylo někdy dosti komplikované a nezvyklé. Úředník sečetl příjmy a vydání, odečetl obě položky a zbytek tedy měl odvésti. Vidíme však, že ty peníze nemá. Místo toho vykazuje, kdo je mu dlužen. To tedy znamená, že v předešlých záznamech nemáme vždy záznam o provedení platby, nýbrž především náležitosti. To je např. u platů poddanských, ale také u výnosu pivovaru atd. V tomto směru se účtování vyvíjelo dále, o čemž budeme mluvit ještě později.

Pán dominia, popř. jeho centrální účtárna nebo kancelář, revidují účty a mnohé položky pozastavuje a žádá si nějakého vysvětlení. tyto pozastávky, dotazy a vysvětlení, jsou někdy důležitými vysvětlivkami a průvodci po účtech.

Kamerální způsob účtování vyžaduje podrobný soupis základního jmění a sleduje jeho pohyb, tedy samostatné inventáře a dále i periodické nebo i občasné seznamy a soupisy zásob materiálních, nazývaných likvidace. I těch hojně najdeme v účetním materiálu.

Při podrobnějším zkoumání chodu patrimoniálního účtování a popisu některých z charakteristických produktů tohoto úřadování vycházel jsem ze základny, která se utvořila na nově organizovaném a vybudovaném velkostatku 16. století. Tyto formy staly se na dlouhou dobu dosti konservativní základnou dalšího vývoje. Časy pobělohorské se svými těžkostmi hospodářskými mnoho k zintenzivnění hospodářství zajisté přispěti nemohly a ve správě velkostatku se dlouho ještě těžilo z metod, vybudovaných v pokojných letech předbělohorských. Ovšem nová, cizí šlechta, vyměnivši v četných velkostatech majitele domácího původu, přinášela někdy cizí vzory. Jedno však lze říci, že hospodářství 16. stol. bylo celkem již hodně rozvinuté než aby tyto produkty z ciziny mohly podstatně přispěti k radikální přeměně jeho základních forem.

Jeden zjev však nemůže ujít naší pozornosti, a to je jakási větší strohost ve styku s lidmi, zavádění spíše neosobního, úředního styku. To se projevuje důrazněji až ve století následujícím, kdy i vývoj celkové správy zeměpanské k tomu jakémusi zbyrokratisování ještě přispívá.

Doba pobělohorská a zejména 1.pol.18.stol. je s hlediska vývoje patrimoniální agendy a patrimoniálního úřadování jaksi přechodem k nové periodě těchto úřadů, kdy v důsledku nového vybudování a nové povahy agendy veřejné správy se staly úřady panství svého druhu orgány státní správy. Hned v úvodu jsem se zmínil, že cesta, kterou se stát poněkud zmocňoval vlivu na tyto úřady a vnikal do uzavřeného světa dominia, šla po linii fiskálního zájmu státního. Brzy po skončení války, již v 50tých letech museli stavové na na-léhání komorní správy zeměpanské uvažovati o revisi dosavadního daňového systému a vybudování pevného základu k rozvrhu daní. Měl jim být nový soupis půdy, a to především půdy poddanké. Tento soupis byl vypracován a nazýváme jej berní rolí, na Moravě pak lánovou visitací 1655-56.

Berní rolí 1654 a z ní pak následujícími jejími revisitacemi a elaboráty a příznámi i sumáři dalších katastrálních odhadů přichází do patrimoniálních kanceláří nový způsob agendy a nový druh archiválií, charakteristický tím, že jest jednotný pro všechna dominia. Všemi těmito odhadními pracemi přibývá patrimoniálnímu úřadu nová práce a také přísti daňová agenda, o ně se opírající, jest již složitější a vyžaduje si většího počtu písemností a složitější evidenci.

Až dosud daňová agenda byla celkem jednoduchá. Ve starém daňovém systému pozemková daň nehrála tak důležitou roli jako později. Ve státě pobělohorském byla vlastní základnou celého daňového systému a kromě toho vztahovala se dlouho výhradě jen na grunty poddanské. Teprve vlastně po Bílé hoře, jak zjišťuje *Pekař*, uplatnil se u nás plně názor, že poddaný je především k tomu, aby pomáhal živit stát a šlechtu. Obrat v tomto nazírání přinesla teprve přirozenoprávní filosofie a státověda tereziánská a josefská.

Ve středověkém státě berně, zatěžující půdu, nebyla dlouho institucí stálou. Platila se z lánů poddanských, to znamená, že páni dominia byli zdaňováni podle počtu poddanských gruntů. Nebyla to daň malá, ale nebyla pravidelná, proto nebyla tak tíživá.

V 15. stol., kdy se tato daň již částečně vypisuje, mění se její základna a platí se ne již z lánů, nýbrž z poddanského úroku, a to úroku jarního svatojiřského. V 16. stol., zejména v době habsburské, se berně stává již pravidelnou a opět se mění i její základ. Stává se daní ze jmění a podklad k ní získán odhadem, šacunkem jmění každého poddaného. Není nám jasné, jak se daně vybíraly, kdo byl nositelem pla-cení. Ale dá se souditi, že platil poddaný a stejně i vrchnost. Při systému šacunků ze jmění platily tedy vrchnosti pochopitelně více než poddaní. To platilo do r.1566. Tehdy začal vlastně proces, který vyvrcholil v době po-bělohorské výhradním zda-něním poddaného. Opouští se zase základna šacunků jmění a berně se rozvrhuje podle statků a chalup, mění se tedy na daň domovní. Vrchnost sice ne-platí daň domovní, ale platí z každého poddaného.

Díváme-li se na tyto daňové systémy s hlediska agendy patrimoniální, vidíme, že technická stránka předpisování a vybírání byla celkem jednoduchá. A je to pochopitelné, že se daně vybíraly bez obtíží, spolehlivě s jinými dávkami poddanskými.

Pouze se zvlášt' vyúčtovaly v kontribučních rejstřících a účtech, o nichž jsme se již zmínili. V dobách válečných, když daňové sazby se neobyčejně zvyšovaly, čelilo se tomuto daňovému tlaku také tím, že se přiznávalo méně statků, tedy méně osedlých, nežli ve skutečnosti bylo. Tato okolnost přispěla především k tomu, že se stále více jevila nutnost, získati si spolehlivější základnu pro přede-pisování a rozvrhování daní. Tou měl tedy býti soupis vlastní nositelky daňové veškeré půdy poddanské. Soupis ten byl na základě sněmovního usnesení po r.1653 a je nám znám pod jménem berní role nebo berní rule. Později též úředně se jí říkalo „generální visitace“ z r.1654, nadpis, který často čteme v patrimoniálních písemnostech („vejpis z rulle Jeho Milosti Cís.král. ouřadu berničního dle generální komissi visitationis od r.1654“). Vypracování daňového elaborátu přineslo do vrchnostenské kanceláře novou, nezvyklou práci. Byly jmenovány sněmem stavovské komise, které tyto elaboráty pomáhaly sestavovat. Měly uloženo poznamenati jméno každého sedláka, zapsati dále, kolik má rolí, kolik seje na jaro, kolik na zimu a kolik úhoří, zda je grunt pustý, též kolik má lesů, kolik má dobytka, kolik dobytka může chovati, kolik potahů může chovati, kolik skutečně chová, kolik krav, jalovic, ovcí a svinň může chovati, a zvláště ještě bylo poznamenáno, má-li nějaké řemeslo. Pozemky klasifikovány sice nebyly, ale byly charakterisovány celkově např.pole pšeničné, prostřední, špatné, např.: „Role dobrý pšeničný, luk s potřebu. Handl svůj, vožení dříví mají k řece Berounce“.

Berní stavovským komisím dány byly vcelku nemálo podrobné instrukce, jejichž splnění by si bylo vyžádalo jistě delší doby, než byla ta, v níž byl tento první katastr hotov. Jak vidíme, nejednalo se tu ještě o měření polí, výměru často nahrazoval výsevek. Nejednou se také odhadovalo podle oka. Odhadovala se hlavně orná půda. Třebaže podle instrukce měla tento elaborát vypracovat komise sama, vlastními tvůrci jeho ve většině případů byly jistě patrimoniální úřady, které mohly komisi předložiti seznamy poddaných a jejich gruntů. Patrimoniální úřady znaly především, kolik jest v jednotlivých vesnicích lánů, dále půllánů, čtvrtlánů apod.a pro ně pak stanoven odhad v korcích. Nemůžeme zde sledovati podrobně vypracování tohoto prvního katastru. Toto thema jest neobyčejně důkladně zpracováno *J.Pe-kařem* v jeho „Českých katastrech“ a též i v 2.dílu „Knihy o Kosti“.

Nás zde tento elaborát může zajímati jen potud, pokud byl novým přínosem do agendy patrimoniální a pokud jeho další evidence, revise a doplňky napříště agendu tuto zaměstnávaly. A zaměstnávaly ji nemálo. V dalších letech rozhojnila se dosa-vadní agenda daňová velmi podstatně a tato agenda katastrální najde se v pozdějších schematech reg.patrimoniálních pod názvem dietale. Pro první katastr to vskutku platí, iniciativa k němu vznikla na sněmu a stavové sami se zúčastnili na jeho vypracování. Při pozdějších katastrech měli stále větší vliv na jejich zpracování úřady zemépanské.

Nemůžeme se také podrobně zabývati daňovou technikou, založenou na číslech katastrálních. Jedno je třeba říci k porozumění předpisů daňových, určených sumárně pro celé panství. Daňová povinnost jednotlivého dominia stanovila se tím, že se udal pro ně počet daňových jednotek, totiž osedlých. Musíme pojem odlišiti od pojmu u nás obvyklého a tomuto pojmu podobného, totiž pojmu osedlý rovná se usedlík.

Dostí složitým počítáním došly totiž daňové komise k tomuto daňovému dělítku. pro každé panství byl pak stanoven určitý divisor. Na jednom panství měl třeba jeden sedlák - hodnotu jednoho osedlého, chalupníci třeba po šesti.

Čteme vždy v těchto daňových elaborátech ... tito tři pololánici jež kvalitatem osedlého mají ... Toto stanovení berní jednotky a daňové sazby pro každé dominium jest vyjádřeno v druhém tzv.revisitačním elaborátě z r.1656. Skutečně revisitace jsou další elaboráty, snižující na četných panstvích sazbu berní. Stalo se tak v letech 70.a 80tých 17.stol. Je proto třeba v patrimoniální agendě dobře vlastní berní roli odlišit od daňového elaborátu, na této berní roli založeného.

Berní jednotka - osedlý - vypočítána pomocí divisoru pro každý kraj. V r.1683 byl stanoven nový divisor a sazba osedlých na každém panství zrevidována. I tyto revidované elaboráty najdeme v patrimoniálních kancelářích, někdy častěji než ty původní.

Data berní role dávala tedy základ k rozvrhování všech daňových dávek pro poddané. Hlavní daní byla daň řádná, kontribuce, k ní přistupovaly ještě daně vedlejší, z nichž ovšem ne všechny platili poddaní. V druhé pol.17.stol.byly to ještě některé daně zemské, které platila vrchnost a čas od času sbírky mimořádné. K daňovým břemenům přistupovala i jiná břemena, z nichž nejtěžší byly přípráže, stravování vojska, ubytování vojska. Naturální dávky, kterými poddaní k těmto břemenům přispívali, byly jim v některých případech hrazeny. Náhrady tyto daly se slevami na řádné dani, tzv.bonifikacemi. Řádná daň vybírala se měsíčně a také se měsíčně odváděla krajskému hejtmanovi, berně zemské se odvádějí ročně zemi do Prahy.

Z tohoto krátkého náčrtku vidíme, že kontribuční účet byl nyní rozhodně složitější a jeho vedení dalo více práce. Nemalá práce byla i rozvrhování a rozpočítávání berní podle zlomku osedlosti. Na větším panství to vyžadovalo již nejméně jednoho člověka a tak z pisáře kontribučního, který jest nejdříve jen k ruce důchodním, vyvinul se samostatný úředník s nemalou již kompetencí a s určitými znalostmi předpisů a celého chodu daňové agendy, p. kontribuční.

Vedení daňové agendy musela býti věnována nemalá již péče, poněvadž vybírání a účtování se již daleko více kontroluje než dříve. vymáhají se také rázně nedoplatky, dbá se o to, aby každý poddaný měl berní knížku s řádně zaznamenanými splátkami jeho daňové povinnosti. Proto také každé výjimky se hodně podrobně vyšetřují. K přirozeným obtížím venkovského života patří mimo jiné tzv.elementární škody a pohromy a k nim přistupují ještě ve starší době časté požáry většinou dřevěných domů. Poddaní takto postižení dožadovali se u vrchnosti a prostřednictvím i krajského hejtmana u berničního úřadu úlev, především prominutí placení. Těmto úlevám věnovalo se tehdy nemálo pozornosti. Zvláště krajská komise jela na postižené místo a často ve velmi podrobné elaborátě vyšetřovala tyto škody. Likvidace elementárních škod, vyšetřovací protokoly požárů jsou někdy znamenitým pramenem k revisi samotné berní rule.

Elaboráty berní role uloženy jsou dnes v Zemském archivu a čítají celkem 24 velkých svazků. Ovšem v archivech patrimoniálních nalezneme často jejich koncepty a opisy. V zemském archivu jsou i tzv.revisitační elaboráty z let 70.a 80tých v 13 velkých foliantech. I tyto v konceptech a opisech můžeme na panství nalézt.

Od vrchnosti bylo občas požadováno, aby podávala hlášení, zda se počet obyvatelstva, a tudíž poplatníci, nezvětšil, i takové tedy hlášení musel podávati kontribuční, bylo jich dost, zejména v první době po soupisu rule, poněvadž v ruli uve-

deno bylo ještě hodně gruntů válkou pustých, které se postupně osazovaly. Víme např. o hlášeních z r.1666, 1676. Berní role byla základem pro zdanění poddaných hodně dlouho, až do r.1748.

R.1748 vstoupil tedy v život nový katastr tereziánský. Tou dobou vstupoval do patrimoniálních kanceláří jiný duch. Přípravy k tomuto katastru prováděny byly však ještě v přechodné době, a to hned na počátku stol.18. Nová doba hlásí se tedy v několika směrech. Katastr nový měl být založen především na vlastních příznáních a dala se tu jistě změna základní, příznání měla učiniti i vrchnost ze svých důchodů a své půdy.

To snad způsobilo, že fasse poddanské i panské byly podány, ale dále se nestalo nic. Příznání se dělalo na formulářích, předepsaných patentem z 9.3.a 30.4.1713 a také vskutku většina příznání v r.1713 byla vypracována. Každé panství vyhotovilo příznání dvě: jedno panské a jedno poddanské. Dominikální panské fasse příznávají nejdříve půdu, dělice ji na jednotlivé dvory, rozděluje dále dvorskou půdu na jednotlivé kategorie, půdu ornou, louky, rybníky, lesy, lada (Triesch - Felder), porostliny, kromě toho se pole již klasifikují na 3 třídy.

2.fasse - poddanská jest pravidelně obsáhlejší. Poddanské příznání sestaveno jest podle jednotlivých vesnic s jmenovitým seznamenáním jednotlivých poddaných. Za základ soupisu vzata rula. V první koloně příznání jsou uváděna jména hospodářů z rule. Popisu polí věnuje se hodně pozornosti, jsou totiž udány jejich jednotlivé kusy s udáním místních jmen a klasifikací. Plocha polí je udána 2x, podle korce (area) a podle výsevku, vytýkají se zvláště lada, dále louky podle výnosu, udávaném na fůry, lesy se udávají někde v provazcích, někdy ve strýších.

Dalším doplňkem fasse jsou fasse duchovenské s udáním kostelů, škol, špitálů a často i s popisem kostelního majetku.

Příznání vrchnosti bylo kontrolováno tzv.okulární visitací, prováděnou v letech 1715-19, někde dokonce 2x.

Z jednotlivých příznání byl vypracován celkový elaborát sice až r.1748, ale některých prvků příznání užito bylo k nové daňovací základně. Po různém propočítání a váhání vidíme, že se názory kloní k tomu stanoviti výtěžek z poddan-ských gruntů a tento výtěžek zdaniti. K tomuto výtěžku přidány i přírážky z výtěžků vedlejších, tj.řemesel, obchodu, zv. fictitium. To přicházelo v úvahu hlavně pro města.

Příznávacím tabelám i konečnému jejich elaborátu z r.1748 říkáme první katastr tereziánský, na rozdíl od druhého, který vstoupil v platnost poměrně brzy po prv-ním, a to v r.1756. Ve skutečnosti není zcela nový, nýbrž zejména v daňových rubrikách revidovaný katastr z r.1748, upravující jednak dávky daňové a řídicí se již zcela stanoveným výnosem statku. Počítá vždy z každého dvorce půdy výnos na zrna a stanoví pak průměrnou cenu obilí. Místo fictitia pro vedlejší výdělky a ostatní výdělky, nezaložené na výnosu půdy, stanoví adminicule (výpomoci), jimiž se určuje sazba na každý zlatý výnosu z těchto podnikání, rozvržených do 7 rubrik.

Zavedením nového katastru vcházíme již do nového období patrimoniální správy. V kontribučních věcech toto nové období projeví se již tím, že úřady zeměpanské měly značnou účast na, když ne přímém zpracování, tedy nejméně na zásadních liniích celého katastru.

Novotou opravdu radikální však je, že zároveň s druhým katastrem tereziánským vstupuje v r.1756 i první katastr dominikální v platnost. Ten požaduje jasné zdanění i půdy panské. I když se tento elaborát jaksi eufemisticky ještě nazývá Exaequatorium dominicale a vrchnostenská daň se houževnatě brání již názvem extraordinarium smíšené s obyčejným poddanským ordinariem, fakt je zde jasný. Panská půda je zdaněna a vedle ní též i ostatní panské důchody, sepsané v této základně. Jsou zde udané v několika rubrikách. Dávky stálé, proměnlivé, pivovary, roboty, domy, paláce. Spíše formální než faktickou vyjimečnost v daňovém ohledu ztratila vrchnostenská půda již zcela v dalším katastru, který se počal zpra-covávat za vlády Josefa II v r.1784.

Tento katastr založen byl již na skutečném měření. Měření selských gruntů nebylo zajisté ještě odborné. Obstarávali si jej poddaní sami podle daného návodu. Ale lesy, panské pozemky a místa obtížnější k měření změřili odborní geometrové. V nejčastějších případech byli to fortifikační a dělostřelečtí důstojníci. Výsledkem tohoto katastrálního měření nebylo ještě, jak bychom mohli předpokládat a jak bychom si také přáli, grafické znázornění, to jest mapy. Na některých panstvích se geometrové pokusili takové mapy sestavit. Jsou to zajímavé náčrty, které často bývají podceňovány a nebývá jim věnována náležitá pozornost pro jejich nehotovou formu. Značně významné měření tohoto katastru tedy je, že se při jeho zpracování nedělal vůbec rozdíl mezi půdou panskou a poddanskou. Tím také mohly vznik-nouti určité územní celky, tj. obce. Katastr jim dal výstižný název katastrální obce. Geografická situace pak každé takové území rozdělovala přirozeně na několik poloh. V těchto jednotlivých polohách nebo položeních měřily se pak jednotlivé kusy polí za sebou, bez ohledu na to, je-li to pole panské nebo poddanské. Každé pole bylo očíslováno. Číslo tomu se říkalo číslo topografického pořádku. Hlavní katastrální elaborát, zvaný fassé, jest tedy jen popisem a výměrou jednotlivých kusů pole. Kdežto v katastrech starších založeny byly elaboráty na seznamu držitelů gruntů, tyto fassé zaznamenávají především půdu, klasifikují její výnos, zařazují ji do jednotlivých kategorií (pole, louky, vinice, lesy, porostliny) a pak teprve uvádějí majitele.

Tyto fassé sloužily pak za podklad velmi složitým výpočtům výnosu. Tato vy-počítávání vyžadovala si velký počet tabulek, výkazů a kalkulací, které nám velmi dobře osvětlují celé tehdejší panské i částečně selské hospodářství. Nakonec pak z celkových fassí byly vypracovány tzv.individuální fassovní výtahy, zaznamenáva-jící pro každého poddaného stejně jako pro vrchnost pozemkový majetek v jednotlivé katastrální obci (Individuelle Fassionsauszüge). Také katastr josefinský uložen je v Zemském archivu. Jsou tu i elaboráty, vypočítávající výnos. Nenajdeme tu však značně důležitou část, totiž individuální fassovní výtahy, a nejsou tu také sumáře, ani pro jednotlivé vesnice, ani pro celé panství. Oba dokumenty najdeme jed-nak v patrimoniálních archivech a často však u úřadů finančních.

Výnosu, vypočítaného z katastru, bylo pak užito jako základny nejen ke zda-nění, nýbrž i k placení povinností poddanských, upravených urbaniálním patentem z 10.2.1789, který znamená radikální zásah do poměrů poddanských vůbec. Všechny povinnosti poddaných i robotní měly být reluovány v penězích, při čemž byla stanovena zásada, že poddanému musí zůstatí 70% výtěžku z hospodářství. Poněvadž daň činily 12 2/9% nesměla vrchnost požadovati více než 17 7/9%.

Tyto Josefovy zásahy do patrimoniálního života a poměrů poddanských byly příliš

radikální než aby nevzbudily reakci. Ta přišla po jeho smrti a za Leopolda II byl jednak odvolán urbiální patent a také se jednotné zdanění, které přinesl nový katastr, přeměnilo. Byl v daňovém ohledu zase činěn rozdíl mezi dominikálem a rustikálem, ale za podklad vzato měření katastru josefského. V sumářích tohoto katastru musela proto být provedena zase rozluka a tak vzniklo tzv. Katastral-Zergliederung-Summarium. Tento kombinovaný tereziánsko-josefínský základ sloužil potom za podklad k zdanění až do r.1876.

Koncem let dvacátých století 19.(patent vyšel 23.12.1817) počal se měřiti u nás nový, tzv. stabilní katastr na podkladě měření trigonometrického. Metoda měření jest již zcela odborná, avšak připomíná měření josefské. Postupovalo se zase v jednotlivých polohách z pozemku na pozemek. Kusy polí byly číslovány a parcely pak sepsány v tzv.parcelních protokolech. Ke katastru připojeny jsou katastrální mapy, pro každou katastrální obec několik volných listů a přehledné mapy, zvané indikační skizzy.

Tato prvotní forma katastru nestala se však podkladem k daňovým kalkulacím a tak dnes jediný zisk z ní mají především historikové. Než bylo celé katastrální dílo spolu s daňovou reformou hotovo, změnily se poměry zrušením poddanství v r.1848 a tak původní formu katastrů bylo nutno poněkud změnit.

Ještě je třeba dodatí několik slov o Moravě.

Tam vznikla též v letech 1655-56 určitá obdoba berní rule, tzv.generální visitace lánová, založená především na příznávacích listech vrchnosti o nemovitém jmění, děleném na lány. Příznání tato byla pak kontrolována visitační komisí, z jejíž činnosti vznikl pak konečný elaborát, tzv.lánový instrument neboli katastr. Ten však není zachován. Proti výsledku této první visitace vznikalo hojně námitek, především se strany zeměpanské. Provedena tedy ještě nová revise dosavadních elaborátů a příznání, výsledkem prací této revisní komise jsou relace neboli rejstříky druhé generální revisitační komise z let 1669-79.

Na Moravě dále nemáme přípravné práce ani konečný elaborát tzv. I.terezián-ského katastru, totiž ony shora vzpomenuté poddanské a panské fasse z r.1713 a jejich revisní operáty. Jest tu však již určitá obdoba v druhém katastru terezián-ském, který zde byl zpracován jak ve své panské, tak i poddanské podobě na základě fassi, předkládaných na základě patentu z 9.5.1749 (Fasse poddanské půdy) a z 3.2.1750 fasse půdy panské.

Katastr josefínský byl zpracován stejným způsobem jako v Čechách. O zmíně-ných katastrech máme nyní pěkné pojednání :

Fischer J.: Lánová visitace na Moravě v XVI.stol., ČMM 57/1933

Novotný J.: Moravský berní systém v stol.17. ČMM 58/1934

Novotný J.: Moravský berní systém v stol.18. ČMM 59/1935

Ale tímto líčením časového sledu jednotlivých katastrálních zpracování předběhli jsme vlastně časovou linii jedné z nejdůležitějších písemností patrimoniální správy.

Katastr tereziánský druhý a zejména katastr josefínský zrodily se v zcela jiném úředním ovzduší, patří do druhé periody patrimoniální správy, periody převažujícího vlivu státního.

Právě, jak již bylo shora řečeno, fiskální zájmy a s nimi tedy související katastrální záležitosti poskytly státu jednu z cest, jíž se dostal do uzavřeného světa patrimonía.

Hlavní motivy této přeměny musíme hledat v oblasti ideologické, zejména ve změně nazírání na funkci státu a v nových názorech na funkci člověka a vzájemného poměru člověka k člověku.

Tyto názory přináší nového ducha do staré instituce poddanské. A tento nový duch přináší do poměru poddaných k vrchnosti nové mírnější formy, které v mnohém ohledu jsou i předzvěstí úplné likvidace, ovlivňující s jedné strany i funkce patrimoniálních úřadů, neboť jak jsme vyložili hned na počátku, podstata patri-moniální pravomoci tkví právě v instituci poddanství. Mění-li se tato instituce, musí se měnit i základna patrimoniální pravomoci. A tyto změny znásobeny jsou také i se strany druhé, totiž zasahováním státu do obsahu a forem patrimoniálního úřadování.

Proměny v oblasti poddanských poměrů můžeme si v naší souvislosti všimnouti jen zběžně, poněvadž jsou předmětem dějin selského stavu. Jedním z důsledků poddanství např. neomezené právo na práci poddaného. Do tohoto práva zasahuje a počíná je regulovati stát. Poměrně málo významný byl ještě zásah robotním patentem Leopolda I z 28.6.1680. Byl to akt v této oblasti spíše ojedinělý, způsobený spíše událostmi vnějšími (selské bouře), než důsledkem proměn ideologických. na Moravě platil od 16.5.1713.

V r.1717, 22.2. byl tento patent v poněkud pozměněné formě opakován. Třetí podobný patent robotní z 27.1.1738 podnícen je také událostmi vnějšími, ale v té době již i v jiných úsecích patrimoniálního života můžeme pozorovati závan nového vzduchu.

Viděli jsme to již v záležitostech daňových a můžeme k tomu zaznamenati ještě pokusy upravití lépe soudní procesní řád na patrimoniích a snahy o důkladnější projednávání pozůstalostních věcí poddanských a s regulací robot i zásah do systému poddanských dávek peněžních i naturálních.

Doba Marie Terezie a Josefa II přináší již ne náhodné pokusy zásahů, nýbrž stále důslednější systém ochrany poddaných, které stále více pokládá za přímé poddané státu, jejichž hospodářství a vzdělanostní úroveň chce povznést. Za Marie Terezie nese tato ochrana ještě konservativní přítěž; Josef II však zde dovedl postupovati již zcela radikálně, ovšem do důsledků, totiž do úplného logického domyšlení ideologické základny josefínské státní reformy dostati se nemohl. To přinesl teprve rok 1848.

V odstavci o katastroch a daních mohli jsme si všimnouti jak tereziánský stát zavádí jasnější poměry ve vybírání berně. Novým řádem kontribučním z r.1748, o němž ještě budeme mluvit, chrání poddané proti nesprávnému rozvrhování. Kontroluje se rozvrhování daní (subrepartice), zúčtování a odvod daňových peněz, dbá se, aby se nesměšovaly dávky poddanské s daněmi. Přísně se kontroluje daňová základna, půda rustikální, aby nebyla zmenšována stažením dominikálu. Z úseku daňového přešlo se brzy na povinnou ochranu poddaného proti zvlí vrchnosti tím, že bylo umožněno poddanému stěžovati si proti postupu vrchnosti u zvláštního soudu.

Ačkoliv tento soud neosvědčil velkou iniciativu a musel býti nakonec nahrazen jinou institucí, jest v naší souvislosti faktem zásadního významu.

Nemalá pozornost věnována byla urbaniálním dávkám poddanským a robotním

službám. V šedesátých letech zřízeny byly komise, z nichž slezská vedla k publikaci patentu pro Slezsko z 6.7.1771, upravující vrchnostenské dávky a robotní povinnosti. V Čechách se věc protahovala a uspíšena byla vlastně selskými bouřemi. K vyhlášení robotního patentu došlo 13.8.1775, na Moravě 7.9.1775. Přípravné práce k těmto zákrokům vládním můžeme dobře stopovat v patrimoniálním archivu, kde si zejména můžeme všimnouti velmi důkladných urbárních hlášení z r.1773, 1774 zpracovaných všude jednotnou formou. Jednotná forma předepsaná byla také pro vypracování robotních urbářů podle robotních patentů z r.1775. Pracovány byly v letech 1776-78 a jeden exemplář z každého panství uložen byl na guberniu. Dalším pokrokem na této cestě jest konečně odhodlání Josefa II zrušiti vůbec robotní služby a nahraditi je placením. Přinesl tuto radikální změnu urbární patent 10.2.1789, kdy byl také i velmi prudkým zásahem do tradiční základny těchto dávek, založených na starých záznamech. Jak jsme již shora podotkli, východiskem k stanovení výše dávek byl pro tento patent výtěžek z hospodářství. 70% výtěžku muselo zůstatí hospodáři, 12 2/9% dostal stát a ze 17 7/9% musela se spokojit vrchnost.

Domyslíme-li důsledky tohoto patentu, nemůžeme se diviti, že musel vzbudit reakci. Ta se zdvihla po Josefově smrti, a tak zůstalo jen při úmyslu, který ovšem jasně ozřejmuje tendenci doby (Raab, emfyteuse), výkup z rob 1.9.1798, 18.12. 1846.

Trvalými zůstaly další významné pokroky uvolňování poddanství, byl to např.hodně pozměněný a zlepšovaný řád při vyřizování stížností poddaných 1.9. 1781 a další patent z téhož data upravuje trestní řízení proti poddaným. Daleko větší význam nejen pro osud lidu poddaného, nýbrž ve svých dalších důsledcích pro celý pozdější národní život, měl konečně známý patent z 1.11.1781 o zrušení nevolnictví, za nímž následovala císařská nařízení, rozvíjející ještě jednotlivá usnesení patentu a likvidující jasně některá omezení pro vesnický život, někdy nemálo tíživá. Byl to dvorský dekret z 31.3.1783, zrušující závaznost podaných k určitému mlýnu a patent z 14.3.1785 o možnosti stěhování po celé říši rakouské bez jakéhokoliv odchodného (12.9.1791).

Sem patří snad i zmínka o nařízeních, umožňujících zákup dosud nezakoupených poddanských statků (1781) a zlepšení práva dědického pro nezakoupené.

Tyto všechny dalekosáhlé reformy změnily zcela obsah poddanství a uvolnily znamenitě jeho tíživost. Tím ovšem byla uvolněna i souvislost, která instituci poddanství vázala s vykonáváním správy veřejné. Státovědci terezianští a josefští kromě toho odmítali vůbec přiznati tuto souvislost, čímž uvolňování těchto dříve těsně spjatých složek patrimoniální moci, bylo ještě více zdůrazněno. Patrimoniální úřad v tomto výkladu vykonával a mohl vykonávati funkci veřejné správy z přenesené působnosti jen jako funkce státní správou velkostatkářským úřadům svěřené.

Z původního obsahu poddanského svazku zbylo v důsledku tohoto vývoje zejména po 1.11.1781 velmi málo. Ale určitá pravomoc vrchnostenská trvala stále. Tkvěla dále v závazku poslušnosti a v povinnosti odvádění a placení dávek naturálních, robotních a peněžních, a to pokud se týče osoby i věcí. To znamená, že poddaní nadále odváděli peněžní a naturální dávky, robotovali, a to i ti, kteří statky měli, i ti, kteří je neměli. Vrchní vlastnictví půdy a právo na služby a poplatky byly hlavním obsahem poddanství stále. Byly již zajisté omezeny všeobecnými před-pisy, ale v jádře zůstávali stále.

V právních příručkách století 18.a 19.se, smysl tohoto nejdůležitějšího z Josefských patentů vykládal zajisté nemálo zajímavě. Úmysl patentu jest ponechati jednak ještě tu třídu státních občanů, o níž se dá předpokládati, že má omezené znalosti a usuzovací

schopnosti, v mírném poddanském svazku, který by byl stále kontrolován státními úřady, kromě toho však také opatřiti jim ve vrchnostenských orgánech ochránce a zástupce (Unterhänigkeit a Grundbarkeits - Wirtschaftsamt, Grundobrigkeit, Grundherrlichkeit).

Po tomto patentu mohlo se tedy již mluvit dobře o určitém rozsahu práv poddaných. Z osobních práv mohl tedy poddaný užívatí tato práva, mohl svobodně uzavíratí sňatky (potřeboval k tomu jen podati hlášení a dostati Meldezettl, toto hlášení bylo upraveno dosti podrobnými předpisy), mohl se z panství vystěhovatí kamkoliv a hledatí kdekoliv služby (také o tom předpisy). K přestěhování vyžadoval se kvůli kontrole Entlasschein (propouštěcí list). Mohl se učití nebo dátí syna učití všem řemeslům, studovatí nebo provozovatí jakékoliv zaměstnání. Mohl uzavíratí jakékoliv smlouvy, ovšem pokud měl zákonný podklad.

V ohledu majetkovém měl svobodnou dispozici svým movitým i nemovitým jměním (výjimky činí nezakoupené statky). Mohl uzavíratí půjčky a jinak zcizovatí svůj majetek.

Všechny zisky, které vyplývaly z jeho realit, mohl svobodně prodávatí kdekoliv a komukoliv ve všech ročních dobách, aniž vrchnosti měly právo příslušným způsobem řídití oběh těchto produktů. Krajské úřady byly zejména upozorněny, aby v tomto ohledu bděly (zvl.dekret 24.8.1782).

Vrchnost již neměla právo nutití jakýmkoliv způsobem své poddané, aby kupovali jakékoliv její produkty. Takových případů bylo v dřívějších dobách hojnost. nejcitelněji se tento zákaz dotkl vrchnostenského práva šenkovatí pivo. Poddaný nyní mohl si pivo, kořalku a jiné produkty koupití, kde chtěl.

Z titulu ochrany měl poddaný určité právo žádatí od své vrchnosti pomoc v neštěstí a v různých přech a těžkostech ochranu.

Vedle tohoto uvolnění zůstaly poddanému ještě povinnosti: byl stále povinen vrchnosti poslušností, to znamená, že musel dbátí jejich nařízení, musel odvádětí dávky a byla od něho požadována, ovšem podle platných předpisů, robotní práce. Nesměl se vzbouřit. Za neposlušnost a jinakou výtržnost mohl býtí potrestán (1.9.1781).

Právo vrchnostenské trestatí poddaného omezeno a přesně do značných podrobností bylo stanoveno patentem z 1.9.1781.

K ochranným povinnostem vrchnosti patřilo např. poskytování podpor poddanému v neštěstí, jako půjčky z veřejných pokladen (kostelních, nadačních, sirotčích), výpomoci při stavbách, hlavně dřívím z panských lesů, sbírání dříví v lese, pastva dobytka v lese, poskytnutí právní ochrany poddaným v jejich privátních záležitostech (listiny, spory s cizími poddanými, narovnání), pomoc při žádostech o osvobození od vojenské povinnosti, ochrana před epidemiemi, pomoc při elementárních škodách. Zde bychom se mohli zmínití o zajímavém zařízení, které souvisí na jedné straně s věcmi kontribučními, na druhé straně i s povinností vrchnosti ochraňovat poddané. Jest to založení tzv. kontribučních sýpek a kontribučního obilního fondu. Fondy ty založeny byly již za vlády Marie Terezie (patent z 15.5.1779, nařízení z 9.6.1788 a nejvyšší rozhodnutí z 25.2.1837). Účel jejich byl, aby na každém panství shromážděna byla dostatečná zásoba obilí, které by v případě neúrody stačiló zásobovatí set'ovým obilím celé panství. Sýpky ty založeny byly tak, že po určitou dobu byli poddaní povinni

dotati do nich po částkách ze všech druhů obilí tolik, kolik činí jarní a podzimní setba. Poddaný může si z těchto zásob v případě potřeb vypůjčovat na setí nebo i ke své potřebě a musí půjčku však zase při příštích žních s určitým úrokem přídavkem in natura odvésti. Kromě toho bylo v intencích zákona, aby vrchnost měla dostatečné množství obilí, jimž by mohla regulovat cenu a zabránit případně drahotě. Správu těchto sýpek vede kontribuční ve zvláštních účtech (Kontributionsgetreiderechnung). Jest přirozené, že zásoba nezůstala ležeti, zejména když přibývala 4%mi úroky. Předepsané množství muselo tu samozřejmě býti, ale přebytky se prodávaly a vznikl tak zvláštní fond (Kontributionsgetreidgeldfond), vykazovaný v (Kontributionsgetreidgedrechnungen). Z něho poskytovaly se půjčky a z výtěžků měla se financovati různá zařízení, sloužící k všeobecnému blahu, placení chirurgů, porodních babiček, atd.

K právům a povinnostem vrchností z titulu pozemkové vrchnosti (Grundobrigkeit), patřilo i vedení knih gruntovních. Dnes především, vzhledem k tomu, že po likvidaci patrimonía byla tato agenda svěřena soudům, počítané do agendy soudní. Při regulaci patrimoniálního soudnictví se zprvu agenda gruntovní zahrnovala do agendy soudní, ale brzy patentem z 21.8.1788 bylo koncedováno, aby ji vykonávaly hospodářské úřady. Řízena byla řadou předpisů, o nichž dobře pojednává Volf. K vedení knih bylo třeba složit zkoušku u apelačního soudu.

Podobně i agenda sirotčí zasahuje do obou oblastí a to jest zajisté i důvod, proč také shora citovanou regulací ponechána byla zčásti úředníkům hospodářským a stejně i projednávání pozůstalostí.

Byla-li vrchnost ve své pravomoci nad poddanými již všeobecnými předpisy omezována, je-li orgány vedoucí záležitosti veřejné správy stávaly se stále více závislými na orgánech státních. Zaujímají postavení již téměř v tomto ohledu orgánů podřízených. V tomto procesu byla základním faktem reorganizace krajských úřadů, v nichž stát měl kontrolní orgán, jehož mohl užiti jako první nadřízené instance nad úřady patrimoniálními a provésti tak v jádře skutečný převrat: učiniti z poddaných vrchnostenských přímé poddané státu.

Krajské úřady staly se též dobrým pomocníkem snah nové státovědy, která úkoly státu rozšiřovala mimo dosavadní okruh právní a bezpečnostní péče i na další okruhy života, stále do větší šíře se rozvíjejícího.

Dosavadní krajský hejtmané nebyli fakticky ještě skutečnými krajskými úřady. Třebaže pobělohorský absolutismus tím, že svěřoval nové úkoly krajským hejtmanům, měnil stavovský a samosprávný charakter jejich funkce v charakter téměř zeměpanského orgánu podřízených úředníků, zůstaly až do Marie Terezie nezměněny hlavní znaky stavovského rázu této instituce. Hodnost krajského hejtmana byla čestná, krajským hejtmanem mohl se státi jen šlechtic, usdlý v tom kraji, pro nějž byl jmenován. V Čechách v jednotlivých krajích byli vždy dva hejtmané, jeden panského, jeden rytířského stavu. Na Moravě jeden. Jmenování obnovovalo se každý rok. Jmenovaný zůstal sídleti na svém statku, takže vlastně sídlo se stále měnilo. Ale okolnost, že stát krajským hejtmanům svěřoval řadu úkolů, působila přirozeně k tomu, že se kolem této funkce počal vyvíjet řádný úřad s pevnými formami úřadování. Všimli jsme si již dříve, jak tyto měnící se funkce a nové kompetence krajského hejtmana působily v určitých odvětvích státní správy i na formu úřadování patrimoniálních úřadů. Bylo např. v agendě daňové, dále v agendě ochrany poddaných na základě též shora

zmíněných robotních patentů a k tomu můžeme přičísti ještě agendu vojenskou, rekrutování, odvody, vojenské marše, výživa vojska a s tím do určité míry související silniční dozor. Také otázka platů krajských hejtmanů a zejména jejich kancelářů, která začala se ventilovati na počátku stol.18., začala tuto funkci stále více přibližovati k oblasti orgánů čistě státních. Poslední slovo v tomto vývoji řekla tedy státověda tereziánská. Začalo se zde nejdříve od platu, který byl v r.1748 ztrojnásoben. V r.1749 bylo upuštěno od zásady, aby krajským hejtmanem byl šlechtic z dotyčného kraje.

23.1.1751 rozdělením 4 velkých krajů zvětšen počet krajů z 12 na 16 a v jejich čele postaven jen jeden krajský hejtman, který však již nemohl zůstat na svém panství, nýbrž úřadoval v určitém městě, sídle úřadu. Za sídlo zvoleno město, kde předtím byla filiální kasa krajská. Placen byl již zcela z komorních zeměpanských důchodů. Přidán mu placený sekretář, později další komisař. Za Josefa II pak tím, že těmto úřadům v r.1783 byla dána pevná forma a systemizace, byl postátnovací proces dokonán.

Postavení krajských hejtmanů se upevnilo. Každý kraj byl rozdělen na tři visitační okresy, které byly svěřeny placeným komisařům. Dále měl sekretáře, protokolistu a dva kancelisty. Na Moravě je 8 krajů, totéž složení, později více krajských komisařů, 1785-87 komisaři školní.

Zestátnění krajských úřadů má základní význam pro proměnu úřadů patrimonialních. Celkem totiž brzy se vyvinula praxe, že krajské úřady dívaly se na úřady patrimonialní jako na úřady sobě podřízené a viceversa. V době tereziánské ingerence úřadů krajských do patrimonialní správy vztahovala se spíše na konkrétní případy, zavádající příčinu k zákroku. Ochrana poddaných vůbec, nemírné trestání atd.

K pravidelným řízením patřil jednak dozor nad správou kontribuční, upravenou kontribučním řádem z r.1748, a kontrola ustanovení robotních patentů z r.1738 a pak r.1775.

Po definitivním postátnění a systematizaci josefské z r.1783 dozor a kontrola patrimonialních úřadů staly se zařízením definitivním, tvořící jádro činnosti. Kontrola ta měla se díti pravidelnými objížďkami hejtmana a krajských komisařů. Kraje k tomu účelu byly také rozděleny na jednotlivé objížďkové obvody. Předmět a způsob tohoto objížďkového jednání byl předepsán rozsáhlými instrukcemi z 11.2. 1784. Pro patrimonialní úřadování, které se muselo v mnohém ohledu přizpůsobit agendě krajského úřadu, jest právě důležitá tato objížďková instrukce.

Instrukce má celkem 5 oddílů. Prvá obsahuje poměry obyvatelstva, 2.militare, 3.politicum, 4.komerciale, 5.kamerale. Každý oddíl instrukce se rozpadá v řadu otázek o hlavních předmětech dotyčného oboru. Celkem 180 otázek, to, co instrukce chtěla, nebylo rozhodně málo a pěkně nám charakterizuje onen optimistický rozběh josefinského byrokratismu. Nelze se proto diviti, že ti úředníci, kteří podle instrukce měli postupovati, ohlíželi se po praktickém návodu a příslušných pomůckách. Napsal je vcelku známý kompilátor sbírek zákonů té doby *Josef Kropatschek*. Vydal nejdříve „Buch für Kreisämter“ o 3 svazcích, 1789-90 a později v 5 svazcích „Kommentar des Buches für Kreisämter“ (1794-1803).

Vývoj, kterým šlo sestátnování, podřizování státnímu dozoru a vedení úřadů patrimonialních, můžeme v přehledné zkratce sledovati v následujících zařízeních, zákrocích a proměnách.

Při tomto procesu věnována byla stejně pozornost, jak obsahu agendy vlastní, tedy práci, konané v patrimoniálních úřadech, tak i pracovníkům samotným.

Víme, že dřívější vrchnostenští úředníci byli soukromými úředníky pána dominia. Jejich výběr, kvalifikace a jiné náležitosti podléhali tedy čistě soukromému rozhodnutí vrchnosti. Viděli jsme však také, že řízení života a práce v patrimoniálních obvodech dospěla již k určitému systému, vyjádřenému i specialisací práce a z ní plynoucí klasifikací jednotlivých úředních funkcí.

Z těchto úředníků se, jak jsme viděli, někteří téměř výhradně zabývali řízením správy veřejné. Měl tedy stát jaksi usnadněnou práci v tom, že právě těmto úředníkům mohl věnovati větší pozornost. hleděl nejdříve upravit jejich postavení, poměr k jejich starým i nově formulovaným úkolům, upravil jejich kvalifikaci, chtěl dále mít jejich evidenci alespoň v polooficiální korporaci tehdejší hospodářské společnosti (immatrikulační předpis z r.1773).

Za Josefa II vyžadovaly se již odborné vědomosti pro určitou kategorii úřednictva, totiž pro úředníky, řídicí soudnictví, hlavně sporné a také již nesporné (adeliges Richteramt), dále zkoušky ze speciálního oboru politického, tzv.těžkých policejních přestupků. Dbalo se také prostřednictvím zmíněné již Hospodářské společnosti o zlepšení hospodářských znalostí ostatního úřednictva. V r.1788 byla již také předepsána zkouška z tzv.ekonomické vědy, samostatného to oboru, přednášeného tehdy na universitách a podobně upravuje tuto věc dále i nařízení z r.1808. Zaváděny přísahy pro ty úředníky, kteří byli pověřeni vedením gruntovních knih, sirotčích i depositní agendy a ovšem museli přísězně slibovati i výběrčí dani.

Úředníci však stále byli úředníky soukromými, jmenovanými vrchností. jejich poměry upravoval pouze čelední řád z r.1765 (8.odst.), kde jsou vlastně postaveni na roveň čeledi. Tento poměr neupravil ani Josef II, který jinak právě tomuto úřed-nictvu věnoval nemalou pozornost.

Také i do platových poměrů úřednictva zasáhla Marie Terezie již Accidenčním řádem z r. 1779, upravujícím poplatky poddaných za úřední úkony. Tereziánský a ve větší míře josefský stát chtěl mít zaručeno provádění dozoru na dominiu i trestními sankcemi. Tyto se týkají sice především úředníků, ale nezastavují se ani před pány dominií a jdou zde tak daleko, že dovolují v případě nedbání a porušování předpisů k odejmutí správy panství a dokonce i jeho prodeji. Druhou kategorií zásahů tvoří zásahy do kompetence jednotlivých odvětví správy veřejné.

Všeobecné tehdejší úpravy zásadní povahy, rozdělují správu na obor soudní a politický přináší toto přesné rozdělení i do patrimoniálního úřadování. Nejdůležitější a nejdaleko-sáhlejší úpravy ve správě soudní přišly až v době josefinské.

Jest to za prvé zavedení nové jurisdikční normy z r.1783 a 1784 a regulace dominikál-ních soudů. Dvorním dekretem z 21.8.1788 byly upraveny dominikální soudy, jiným dvorním dekretem z 22.2.1787 bylo vydáno nařízení o příslušnosti k soudnictví, jiným z 13.7.1786 bylo institucí justiciárů a z 21.8.1788 o delegaci soudnictví justiciárům nebo magistrátům.

Tato reorganizace patrimoniálního soudnictví, kromě zavedení odborného vedení, znamená i zásadní zásah do celkové patrimoniální soustavy. Až dosud všechna ta kontrolující a omezující ustanovení neporušila souvislost poddanství s pravomocí vykonávání veřejné správy.

Vrchnost pozemková pro poddaného byla zároveň i vrchností soudní. To znamenalo např. v těch případech, kde v jednom místě byli třeba poddaní dvou nebo více dominií, chodili tito poddaní k soudu každý jinam, totiž do sídla svého panství. Dekret o soudní příslušnosti zachovává sice v určování obvodů soudních hranic hranice dominií, ale právě v případech shora jmenovaných přiděluje danou ves pouze jednomu soudnímu obvodu. Dekret ten vytvořil vlastně teprve místní soudy (Ortsgericht), které sice de facto existovaly, ale tímto aktem vlastně byly konstituovány jako úřady státní, čerpající svou moc ze státní omnipotence, nikoliv z instituce poddanství. Vedle Grundherrschaft rozlišovalo se Gerichtsherrschaft, Gerichtsbarkeit. Vedle Wirtschaftsamtů vytvořil Ortsgericht. Samostatnost jeho funkcí byla dále ještě zesílena nařízením o justiciárech, úřadu jeho říkalo se pak Justizamt.

Z důvodů praktických některé záležitosti byly vyjmuty z projednávání místních soudů apřikázány hospodářským úředníkům, a to, jak jsem již shora upozornil, vedení gruntovních knih, sirotčí agenda částečně, pozůstalostní a spory, jež končily narovnáním. Bylo také přípustné, aby vykonávání soudnictví bylo delegováno příslušnému magistrátu nebo Ortsgerichtu jiného panství. Mluvíme-li o soudnictví patrimoniálním, máme především na mysli soudnictví civilní a nikoliv trestní. Víme, že k vykonání trestního soudnictví měla oprávnění jen některá dominia.

Tato redukce byla provedena již v starších dobách. V době Marie Terezie patentem z 19.8.1765 byla redukce ještě radikálnější. Všechny téměř dominikální a městské hrdelní soudy byly zrušeny (suspendovány) kvieskovány a soudnictví to svěřeno malému počtu městských magistrátů hlavně těch, kde bylo sídlo krajských úřadů. Bylo celkem 21 kriminálních soudů: Praha, Most, Budějovice, Chrudim, Cheb, Loket, Jičín, Mladá Boleslav, Klatovy, Chomutov, Hradec Králové, Kutná Hora, Litoměřice, Žlutice, Nový Bydžov, Pelhřimov, Plzeň, Písek, Rokycany, Žatec a Tábor.

Civilní soudnictví dělilo se na soudnictví ve věcech sporných a na agendu nespornou, zvanou též adeliges Richteramt. Část této agendy nesporné, jak jsme již slyšeli, vyřizovaly hospodářské úřady bez justiciára.

Justiciářům musela býti dána k dispozici přiměřená úřadovna, justiciář byl placen od vrchnosti, podléhal on i jeho rodina soudem pražskému magistrátu, musel úřadovati podle zákonů a opatřiti si příslušné sbírky zákonů. Každá změna v osobě justiciářově musela se hlásiti apelačnímu soudu. Pro kontrolu svého úřadování musel podávati každoročně výkaz své činnosti, nejpozději do 15.1.apelačnímu soudu (Justiztabellen). Pánové dominia ručili za své úřednictvo. Také pro vedení agendy nesporné byly předepsány zkoušky u apelačního soudu. Z nesporné agendy mnoho předpisů věnováno bylo vedení agendy sirotčí. Podobně jako Justiztabellen musely býti o této agendě zaslány Pupillartabellen, nejpozději do 30.4. též apelačnímu soudu.

Zvláštním oddělením nesporné agendy byla též depositní agenda. Jest to soudní ochrana peněz a cenností. Kontrola dala se v Justiztabellách. V metodě úřadování měly se Justizamty řídit všeobecnými předpisy. Bylo to hlavně vedení jednacích protokolů Geschäftsprotokolle. Vedení protokolů předepsáno již guberniálním nařízením z 3.9.1789, při čemž stanoveno několik variant. Také účtování jím bylo jednotně normováno.

Za úřední úkony Justizamtu předepsány podrobné taxy patentem z 1.11.1781. A pro adeliges Richteramt vyšla taxovní norma 13.9.1787. Taxy plynuly do vrchnostenské pokladny a bylo zakázáno, aby si je úředníci vybírali sami. Za to je musela vrchnost

platiti tak, aby se mohli cele věnovati svému zaměstnání.

Další úsek pravomoci podle nové státovédy patrimoniálním úřadům svěřené a na ně přenesené, tvoří politicko-administrativní správa. Ta se vyvinula, jak jsem shora několikrátě naznačil, postupně a byla stále rozšiřována v důsledku složitosti životních podmínek. V tereziánské a josefské době již dána právě jejím odlišováním od správy soudní určitější základna a zároveň omezenější okruh působnosti. Patrimoniální orgán, který tuto správu vykonával, působil tedy v tomto ohledu ve funkci místní vrchnosti, politické vrchnosti. Ortsobrigkeit politische Obrigkeit.

Máme tedy již: Grundobrigkeit, Gerichtsbarkeit (Gerichtsobrigkeit) a Orts- nebo politische Obrigkeit. Prvnímu pojmu odpovídá orgán jej vykonávající, zvaný Wirtschaftamt, druhému Justizamt a třetímu, obyčejně vykonávanému vrchním úředníkem, Direktorialamt, také Patrimonialamt.

Agenda politická dá se zhruba rozvrhnouti do následujících úseků:

1. vyhlášení zákonů,
2. policejní záležitosti v celém rozsahu,
3. vybírání daní a veřejných dávek,
4. záležitosti školní a studijní,
5. duchovní věci,
6. silniční a vodní stavby,
7. kamerální a poplatkové věci,
8. řemesla a obchod,
9. věci vojenské, sčítání, rekrutýrka, příprave, ubytování vojska, dodávky,
10. dozor nad obecními záležitostmi,
11. nadace,
12. kulturní záležitosti, zemědělství, chov dobytka, lesní hospodářství,
13. vykonávání polit. soudnictví (schwere Polizeiübertretungen).

A opět jako v obvodech soudních, tak i v těchto obvodech politických jest zrušena souvislost s poddanstvím, což se jeví zvláště ve vesnicích, které patřily několika vrchnostem.

Tak jako Ortsgerichte byly podřízeny vrchnímu soudu (apelačnímu), tak Ortsobrigkeiten jsou podřízeny krajskému úřadu. Agenda politická, jak vidíme z přehledů jejího obsahu, byla daleko mnohotvárnější než agenda soudní a vyžádala si pravidlem více úředníků. Hlavní její část vyřizoval vrchní úředník (jak víme, patentem z 12.12.1749 bylo zakázáno nazývatí jej hejtmanem). Na rozdíl od zkušeného justiciára, nemusel tento úředník prokazovati schopnosti k této práci zvláštními zkouškami. Ovšem dbalo se na jeho vzdělání nejedním předpisem. Daňová agenda však, jak již víme, byla vyřizována úředníkem zvláštním, zvaným kontribuční, který se musel podrobiti zkoušce u krajského úřadu (nařízení z 17.9. 1775). Způsob jeho úřadování, vedení kontribučního účtu, likvidace živelních škod, odvádění daní, účtování kontribučního fondu obilního a peněžního byly postupně upravovány řadou speciálních ustanovení. Nadřízeným orgánům kontribučním kromě krajského úřadu byl také centrální stavovský úřad berniční (Ständischver-ordnetes-collegium) ve věcech

daňových a katastrálních .

Zvláštní postavení v politické agendě zaujímal úsek politického soudnictví. Zahnován byl nejdříve do agendy trestní (kriminální). Od počátku 19. stol. jest pro tuto agendu užíván termín schwere Polizeiiibertretungen. K vedení tohoto úseku správy se vyžadovala zvláštní zkouška u gubernia (nařízení z r. 1804). Z tohoto důvodu byla často agenda svěřována justiciářům, kteří však vedle své zkoušky museli býti zkoušeni i z této speciální materie.

Do tohoto úseku patřily např. přečiny proti bezpečnosti státu a veřejného klidu a pořádku, proti veřejným ústavům a zařízením, které náležejí všeobecné bezpečnosti, povinnostem veřejného úřadu, proti bezpečnosti života a zdraví, proti jistotě tělesné bezpečnosti, proti jistotě majetku a jistotě cti.

Tak jako u úředníků soudních, také u úředníků politických platí obdobná ustanovení o úřadování. Každá změna úředníka musí býti hlášena krajskému úřadu. Úředníci skládají u krajských úřadů přísahu. Vrchnost nesmí užiti svého vlivu při úřadování v tomto úseku. Úřad musí míti stálé sídlo, příslušnou kancelář a pokladnu. Musí vésti podací a registraturní protokol. Nadřízené úřady, t.j. především úřady krajské, adresují své spisy pravidelně takto. An die Obrigkeit, An das Oberamt nebo také An das Wirtschaftsamt. Ve výjimečných, důvěrných případech adresují přímo na vrchního An den Oberbeamten.

Na těch panstvích, kde bylo provozováno jakékoliv dolování, byl zřízen ještě speciální úřad, nazvaný Berggerichtssubstitution - Substituce vrchního soudu. Byly to jakési filiálky speciálních horních soudů, zřízených pro záležitosti dolů a hutí. V ohledu montanistickém byly Čechy rozděleny do několika správních a soudních okresů. V českých zemích byly distrikturní horní soudy v Jáchymově pro kraj loketský, žatecký, litoměřický a okres Cheb se 7 substitucemi horního soudu. V Příbrami pro kraj berounský, rakovnický, prácheňský, kouřimský s 18 substitucemi. V Kutné Hoře pro kraj čáslavský, chrudimský, boleslavský, bydžovský, hradecký, tábořský a budějovický s 17 substitucemi. Distriktu kutnohorskému byla dále přidělena Morava i Slezsko se 7 substitucemi. Ve Stříbře pro kraj plzeňský a klatovský se 7 substitucemi.

Všichni úředníci patrimoniálních úřadů, a to stejně i ti, kteří byli na základě shora vzpomenutých speciálních zkoušek i speciálních přísah pověřeni vedením správy veřejné, tak i ti, kteří vedli jen hospodářství soukromé a správu zbylých vrchnostenských pravomocí, museli býti zapsáni, imatrikulováni, do seznamu hospodářského úřednictva, vedeného u Cís.král.Vlastenecko-hospodářské společnosti, a to již od r. 1773 (28.10.). Tehdy společnost ta se ještě jmenovala Společností pro povznesení zemědělství. Po její reorganizaci ve Vlastenecko-hospodářskou společnost v r. 1788 byla patentem z 1.10.1788 tato povinnost obnovena.

Dominium bylo povinno v určitých lhůtách ohlásiti na předepsaných formulářích této společnosti prostřednictvím krajských úřadů nástup nového úředníka, jeho zařazení do určitého stupně i dále zasílati každoroční výkazy úřednictva s udáním změn.

Imatrikulace podléhala taxám. Bez imatrikulačního listu nikdo nesměl v úřadě setrvat. Úředníci byli rozděleni v těchto imatrikulačních seznamech do 10 tříd. Podle tohoto nařízení byly vyměřovány taxy. Roztřídění toto dává nám dobře nahlédnouti do hierarchie panského úřednictva.

- I. Hospodářští radové, inspektoři, administrátoři a také nájemci.
- II. Ředitelové, vrchní úředníci, hospodářští sekretáři, lesmistři, knihovní.
- III. Vedoucí úředníci na menších panstvích.
- IV. Správci, důchodní písaři.
- V. Obroční, sirotčí písaři, výběrčí daní.
- VI. Porybní, sklepní písaři, lesní a hospodářští písaři.
- VII. Pivní a dřevní písaři, kancelisté, zmanuensové, písaři.
- VIII. Písaři.
- IX. Praktikanti.

Také i způsob úřadování a vyřizování spisů byl upraven všeobecnými předpisy. Bylo zavedeno jednotné pojmenování pro jednotlivé druhy spisů.

Rozeznávaly se tři hlavní druhy spisového vyřizování. Nařízení - výnosy, zprávy, noty. Nařízení byly všechny spisy, zasílané nadřízenými úřady podřízeným. Byly to např. dekrety, příkazy, vyřízení, resoluce. Všechna podání pak, která zasílaly podřízené úřady úřadům nadřízeným, byla zprávami, Berichte. Tedy Wirtschaftsamt nebo Direktorialamt nebo Ortsobrigkeit zasílaly, ať ze své vlastní iniciativy, ať k výzvě krajského úřadu svá podání formou zprávy. Někdy ovšem mohly psáti i Žádost - Gesuch. Zprávy psaly také v záležitostech trestních příslušnému kriminálnímu soudu, ve věci soudní psaly Justizamty apelačnímu soudu. Ve věcech vojenských byly psány zprávy jednotlivým regimentskomandům, ve věcech daňových a katastrálních krajským pokladnám, krajskému úřadu nebo berničnímu kolegiu atd.

Úřady souřadné, tedy v našich případech jedno panství druhému panství, si psaly noty. Takovými notami byly např. Interimsschreiben, Rekvisitionsschreiben, Einsuchsschreiben, Antwortschreiben, Insinuate atd.

Mezi těmito druhy spisů byly zachovány i vnější znaky. Písemnosti podávané jako zprávy musely být psány jen po jedné straně přeloženého archu, obvykle po pravé, a musely mít na vnější straně rubrum, t.j. označení úřadu, jemuž byly podávány s krátkým obsahem podání a po případě s uvedením čísla výnosu, na který zpráva odpovídá. Stejně tak měly být vypraveny žádosti. Vyřízení nadřízeného úřadu jest často napsáno na tomto podání vzadu. Noty nemají rubra. Také i formát papíru byl často předpisován (např. 13/8 coulů). Dbáno bylo též, aby se užívalo řádné titulatury úřadů. Všem téměř úřadům se mohlo psáti Löblich (Slavný) nebo Wohlöblich. Dvorské úřady, gubernium, apelační soud, berniční kolegium a zemský soud se titulovaly Hochlöblich. Bylo třeba citovati číslo výnosu, na který se odpovídá, a na rubru měly být udány přílohy. Kromě toho bylo nejednou nařizováno, aby se psalo o každé věci samostatně.

O exhibitních protokolech byla již shora řeč. Musely být vedeny pro každý druh zvlášť. Máme tedy: Judizialeinreichnungsprotokoll, Einreichnungsprotokoll in Judicialibus. V něm tedy najdeme agendu soudní, spornou i nespornou, věci gruntovní, věci soudcovského úřadu šlechtického atd. Někdy bylo předepisováno věsti i zvláštní Einreichnungsprotokoll für Kriminal Sachen. To však nebývá obvyklé. Politická agenda vedena v Einreichnungsprotokolech für politische Verwaltung nebo in Politicis a konečně máme další Einreichnungsprotokoll in Dominicalibus nebo in

oekonomiscis.

Důležitým úsekem agendy politické bylo vyhlásování zákona. Krajské úřady byly guberniem několikrát upozorňovány na to, aby v tomto ohledu přísně kontrolovaly patrimoniální úřady. Časem se vyvinuly i určité, pevně ustálené formy vyhlásování zákonů a nařízení, které byly také příslušně označovány a označení toto bylo v patrimoniálním úřadování přesně dodržováno.

Nařízení a zákony, vydávané panovnký, označovány byly jako Allerh öchster Entschluss, Allerhöchste Entschlüssung (Nejvyšší rozhodnutí), Handbillet, Kabinetsschreiben a nejčastěji Patent. Nejvyšší, t.j.dvorní úřady vydávaly Hofentschliessungen, Hofdekrete, Hofverordnungen, Reskripte, Generalien, Normalien. Zemské úřady, gubernium, apelační a kriminální soudy, Kameralgefallenverwaltung vydávaly Verordnungen (nařízení) a stejně tak i krajské úřady, jimiž byla intimována shora vzpomenutá vyhlášení, nebo byly k lokálním potřebám upravovány zvl. Podrobnější nařízeními (Erlässe, Instruktionen). Úřad pak, který byl povolán k vyhlášení určitého nařízení, vydával je ve formě cirkulářů nebo Kurent. Cirkuláře a kurenty u krajských soudů jmenovaly se Kreisschreiben.

V 19. stol. a ke konci 18. stol. byla všechna tato nařízení většinou tištěna. V 2. pol. 18. stol.však obcházel s nimi krajský posel a patrimoniální úřady si je opisovaly do rukopisných sbírek patentů zv.Patentenbücher. Důležitější patenty byly vyhlásovány i v kostele s kazatelny. Krajské cirkuláře (Kreisschreiben) byly upravovány tak, aby každý ročník vytvořil jednu knihu, jeden svazek. Tento svazek byl rozdělen na 2 oddělení (Hauptabteilungen). V prvním byly vyhlášeny zákonné předpisy, druhý díl byl rozdělen na dvě pododdělení. V jednom byly vyhlášky (Kundmachtungen), licitace, v druhém popisy věcí, osob (Steckbriefe). Všechna tato oddělení byla krajskými úřady vydávána postupně po arších tak, že každé dělalo sešit. Stránkováno bylo tak, aby se ke konci roku každé oddělení kompletovalo. Bylo-li třeba vydati zvláštní nařízení, užilo se k číslování římských číslic, aby se toto nařízení mohlo připojiti. K nařízením i k patentům byly dále vydávány chronologické a někdy i abecední indexy nebo rejstříky.

Dominia si musela dále opatřiti oficiální sbírku zákonů judiciálních (vycházející od doby Josefa II) a v Čechách Provinzialgesetzesammlung, vycházející od r. 1819. Vycházela též oficiální sbírka politických zákonů od nastoupení Františka I, ta však nebyla již k odebrání předepsána. Kromě toho k ulehčení přehledu vycházelo mnoho soukromých sbírek, zpracovaných buď chronologicky nebo systematicky, jejichž autory byli např. *Kropatschek*, *Gouta*, *Nádherný* atd. Z nich některé můžeme uvést: *Dominik Kostecký*, System der poli-tischen Gesetze Böhmens (sv. 11, 1816 - 25); *Fr. Krähny*, Auszug der pol.k.k.Gesetze und Verordnungen, welche seit 1740 bis zum Schlusse d.J.1781 für das Königreich Böhmen ergangen sind; *Jan Roth*, Vollständiger Auszug aller in Königreich Böhmen am Ende des 18.Jahr-hunderts bestehender Gesetze. Jest to sbírka založená systematicky - věcně. Má 10 svazků. Dále zvláštní třisvazkový výtah ze zákonů, vyšlých za Josefa II a dvou-svazkový výtah zákonů, vyšlých za Františka II. Obě sbírky sestaveny jsou chrono-logicky. Ve chronologické řadě pokračuje *Vilém Gouta* až do r. 1815. A dále *J. Nádherný* ve třech svazcích do r. 1818. V systematické sbírce pak *Jan Kanka* do r. 1816 a nově zpracovává systematickou sbírku *Jan Blaschek* ve 12 svazcích do r. 1819. Dále ještě lze uvést rejstřík všech zákonů od *Jana Seppa* do r. 1820. Pro Moravu: *Fr. X. Wetzebrot*, Sammlung der seit dem Jahre 1600 bis zum Jahre 1740 ergangen a. h. Gesetze in

chronologischer Ordnung. Dále Sammlung der Verordnungen und Generalien für sämtliche Zünfte und Innungen z.r. 1799, třetí doplněné vydání vyšlo 1829 - 30. *Bernhart*, Handbuch der provinziellen Gesetzkunde von Mähren und Schlesien (1848).

Od r. 1784 začal se vydávati čtvrtletně: Vierteljähriger chronologischer Auszug der von dem k.k.Landesgubernium im Böhmen bekannt gemachten Verordnungen. Podobný čtvrtletní přehled vycházel i pro Moravu. A od r. 1819 vycházel Provinzialgesetzsammlung i pro Moravu: Sammlung der polit.Gesetze u.Verordnungen für Mähren und Schlesien. Obě tyto sbírky vycházely ročně až do r. 1847. Dále lze ještě uvést 12 kvartových svazků chronologických výtahů, zákonů a nařízení pro Čechy z r.1740 - 1820.

Oficiální sbírky, o nichž byla shora řeč, jsou: Gesetze und Verfassungen im Justizfache - 14 sv.z let 1780 - 1842, Politische Gesetze und Verordnungen für die deutschen, böhmischen u.galliz.Erbländer (později f.sämtliche Provinzien des öster. Kaiserstaates). Celkem 76 svazků.

Kontrolujícím oku tereziánského a zejména josefského státovědce rozestoupila se souhrnná pravomoc vrchnostenská, která vyrostla přirozeným vývojem z funkce velkostatku samotného na řadu komponentů. Komponenty ty hleděli státovědci teoretikové přesněji vymeziti. Pro jednotlivé tyto správní úseky bylo užito i příslušných názvů. Probrali jsme již podstatu správních funkcí, zahrnovaných pod pojem Grundherrschaft (Wirtschaftsamt), dále Gerichtsbarkeit (Justizamt), Ortsobrigkeit (Direktorialamt). Ale ani do těchto úseků nejsou zahrnuty všechny pravomoci, výhody i povinnosti, které přinášela funkce velkostatku. Zcela stranou nám zatím zůstala ještě oblast zvláštních práv, která majiteli velkostatku vyplývala z držení velkostatku.

Tato zvláštní práva bývají označována termínem dominicale (Dominicalregalien). Jest to jakási obdoba v malém skutečných regálií královských, vyhrazených to hospodářských oblastí, výhradně k užítku panovníkovu. Některá z těchto dominikálních pravomocí byla zahrnována a mohla se zahrnovati pod pojem Oeco-nomicum, poněvadž tvořila vlastně součást hospodaření na velkostatku, zabírajíce vlastně ta práva, která měl majitel velkostatku čistě pro sebe.

Druhá kategorie, sem patřících pravomocí, stýká se těsně s pravomocí spravovati věci politické.

K první kategorii tedy patří: právo vařiti pivo, vyráběti pálenku, právo propinační - výčepní. Právo vařiti pivo je právo staré. Regulováno bylo po velkém sporu mezi stavem šlechtickým a stavem městským známou smlouvou svatováclavskou v r. 1517, která toto právo pánům dominií dává, popřípadě ponechává. Právo toto mají ovšem též města královská. Kromě toho i tzv.města šosovní, poddanská, ta však na základě určité, pánem dominia vydané koncese. Prakticky to znamenalo, že nikdo jiný než tito privilegovaní neměl právo vařiti pivo, t.j.tedy stavěti pivovary a provozovati je. Vrchnost si mohla na svém teritoriu postaviti i dva, ba i více pivovarů, uznala-li tak za hospodářsky únosné. Také ovšem nemusela míti pivovar, což však neznamenalo, že ho v oblasti dominia může postaviti někdo jiný. Právo pálení kořalku nezakládá se sice na žádném privilegiu, ale předpokládá se jako užité starodávné právo. Jest vlastně jakýmsi vedlejším produktem právovárečným, neboť pro kořalku se zpočátku využítkovaly vedlejší produkty při vaření piva.

Stejně i právo výčepní, t.j. právo čepovati pivo, víno a kořalku, jest jaksi imanentním

právem velkostatku, nezakládajícím se na žádném privilegiu. S tím souvisí právo zakládati hospody, k prodeji výrobků pivovarských. Toto právo vrchnost většinou pronajímala tzv. emfyteutickými pronájmy hospod a krčem.

Ovšem v nové době patrimonium nemohla vrchnost zakázat, aby si kdokoliv jiný založil hospodu. Bylo k tomu ovšem třeba povolení, které zase dávala vrchnost, avšak jako vrchnost politická.

V dobách dřívějších proměnila vrchnost namnoze toto právo výčepní v právo nuceného odběru domácího piva. Patent z 27.2.1788 se snaží tento obyčej zameziti a nařizuje, že hospodský může čepovati v oblasti dominia i cizí pivo a nápoje. Jde-li ovšem o takového nájemce panského hostince, který se smluvně zavázal, že bude odebírat pivo a jiné nápoje od vrchnosti, jest situace jiná, poněvadž tu nejde o prosazení práva, nýbrž o pouhé plnění smluvních závazků. Také od té doby i poddaný může k vlastní potřebě koupiti jaké-koliv pivo, nesmí je ovšem dále prodávati.

Speciální a místní povahy jest např. právo těžiti granáty. Kromě těchto, můžeme říci privilegovaných výrobků, měla vrchnost právo, ovšem ne již výlučné, zřizovati v oblasti svého dominia např. flusárny, masné krámy (při pronájmu musí provozovatel míti oprávnění k provozu, protože jde o policejní řemeslo), koželužny, mlýny. Mlýny byly již většinou prodány v tzv. emfyteutické vlastnictví proti odvádění peněz a obilí (po případě odvádění krmných vepřů), při čemž někdy se vrchnost zavazovala, že bude udržovati jezy, mlýnské náhony, dávatí dříví na správkou mlýna atd. (O zrušení nuceného mletí jsme již mluvili výše). Vrchnost může dále zřizovati kovárny, valchy (dříve byla též určitá vázanost pro soukeníky, aby používaly pánskou valchu, to však bylo zakázáno již v r. 1759 a tento zákaz byl potvrzen dvorským rozhodnutím z r. 1779), barvírny, bělidla (nucené bílení zrušeno 11.4. 1777), vápenky, cihelny, sklárny. K provozu všech těchto podniků bylo možno užívatí ovšem jen oprávněné osoby.

Význačné místo v tomto souboru práv zaujímá právo lovu, a to stejně na panských, jako na poddanských pozemcích. Toto právo, které kromě toho jest vázáno i na příslušnost k stavu šlechtickému, bylo v dřívějších dobách nemalým zatížením poddaných, stejně jako jejich gruntů. Také i v tomto ohledu přináší zákonodárství Josefa II. velké úlevy. Nově vydaný honební řád z 27.2.1788 stanoví přesné hranice k používání všech gruntů k provádění honitby, a na druhé straně zase chrání neporušitelnost honitby a samotnou zvěř.

Podobně upraveno bylo i právo rybolovu.

Do druhé kategorie pravomocí, majících spíše charakter politické správy, můžeme zařaditi agendu patronátní, a to patronát kostelní, farní a školní. Agendu kostelní, farní a školní vykonává patrimonium již jako politická vrchnost na podkladě koncese zeměpanské. Kromě toho pravomoc tato tkví ještě ve vrchnostenském poměru majitele velkostatku ke kostelům, farám, školám, dále i k špitálům.

Vznik tohoto poměru dal již mnoho podnětů k těžkým historickým sporům. Jedno zatím je jisté, že tato prvomoc vyjadřována jest tím, že vrchnost jest ochráncem kostela, fary a školy. A z titulu ochrany pak může vykonávati svá práva. Mluví se zde někdy i o fojtském právu. U nás tento pojem kryje se s pojmem patronátu.

Majitel dominia je patronem a úřad, který tuto agendu vyřizuje, je úřadem patronátním.

Vidíme tedy, že pojem patrimoniální úřad jest vlastně pojmem souhrnným, neboť v něm nutno rozeznávat - Wirtschaftsamt, Justizam, Direktoriam, Steueramt a nyní ještě Patronatsamt.

Vykonávání patronátní pravomoci přinášelo sice určitá práva, ještě však více, a to zejména v dobách nynějších, nemalá břemena, záležející hlavně ve stavbě a udržování kostelních budov, ve vydržování far a škol. Za to ovšem měl patron právo presentace faráře, kaplanů a jmenování učitele. Měl právo zúčastnit se všech církevních slavností a měl v příslušném církevním objektu vyhrazeno zvláštní místo. V součinnosti s farářem vedl patronátní úřad správu kostelního a farního jmění. Správa ta vykazována byla v kostelních účtech, pro jejichž vedení byla vydávána řada předpisů. Vůbec vedení patronátních záležitostí bylo vázáno hodně podrobnými předpisy, upravujícími povinnosti patrona, farníků, faráře, při stavbě a opravě kostela, školy, správu kostelního jmění, správu nadací atd.

Značně složitě bylo i vedení záležitostí školních, upravené tzv. politickým školním řádem (Politische Schulverfassung) z r. 1811 a dvor. dekrety z 31. 7. 1719 a 30. 10. 1787.

Také i vykonávání patronátního práva nad obyčejně panskou nebo i soukromou nadací, kterou byly zřízeny špitály a jiné chudinské ústavy, bylo upraveno po-drobnými předpisy.

Dalším souborem pravomocí dominia, majících též charakter veřejnoprávní, jest vykonávání dozoru nad hospodářstvím obecním. V tomto ohledu omezena byla v novém období vrchnostenská pravomoc tím, že byly v řadě i poddanských měst zřízeny tzv. magistráty. To znamená, že záležitosti veřejné správy, vykonávané buď samosprávnými orgány, nebo vrchnostmi svěřeny byly v těchto městech odborným úředníkům, jmenovaným státem. I po tomto omezení pravomoci zůstávalo v obecní agendě mnoho věcí, která vedla městská samospráva. Mezi menšími poddanskými městečky bylo však i mnoho těch, které magistráty neměly, vedly však samosprávně některé záležitosti (sirotčí, gruntovní knihy), jinak vykonávané patrimoniálními úřady. Samosprávně pečovaly i o správu obecního jmění a o to se také stejným způsobem staraly i obce vesnické.

Tato, tzv. samosprávná činnost, podléhala někdy hodně všetečnému dozoru vrchností. Patrimoniální úředníci řídili volby do těchto samosprávných sborů, pře-hlíželi obecní účty, zasahovali do správy a do dispozic s obecním jméním, do obecních staveb atd.

Nakonec se můžeme zmínit o dominikálních právech kutacích. Byl to původně královský regál, do kompetence dominií se tato práva dostala koncesí stavům v r. 1534, 1575 a na Moravě r. 1628. O zřizování substitucí horního soudu byla již řeč. Každé dolování muselo ovšem býti hlášeno zeměpanským horním úřadům. Jsou v Jáchymově a v Příbrami.

Tento, stále složitější způsob kontroly patrimoniálních úřadů a jejich postupné postátnování měly ovšem za následek zmožení písemné agendy. Kontrolu lze prováděti především, jsou-li věci vyřizovány písemně. Všimli jsme si tak shora již některých předpisů o vnitřním úřadování. Ty můžeme ještě doplniti zmínkou, že nadřízené úřady bděly také nad tím, aby spisy byly řádně ukládány a registrovány. Ke konci stol. 18. vychází pro úřady centrální i úřady krajské řada předpisů o vedení

registratury, ukládání spisů, sestavování indexů, repertářů atd. Pro krajské úřady vydány byly dosti podrobné předpisy ve všeobecné instrukci pro úřadování z 12.1.1787. Guberniálním vyhlášením z 22.8.1799 byly aplikovány některé předpisy na dominia.

Pro registraci aktů užilo se analogicky rozdělení spisů, jak bylo předepsáno krajským úřadům. Toto rozdělení, jak jsme mohli konstatovati v řadě patrimoniálních archivů, se hodně vžilo a proto hodně archivů po určitou dobu má známé schema: Generale, Commerciale, Contributionale, Dietale, Militare, Publicum a Judiciale.

Těmito všeobecnými nařízeními o vkládání spisů péče o archivy na dominiích ovšem nezačíná. Slyšeli jsme již u líčení postupné organizace úřadů velkostatkářských od 16. Stol., že se nejedna instrukce zmiňuje též o ukládání spisů a o archivech. Také např. uváděna příručka jesuity Kryštofa Fišera o hospodářství z r.1679 upozorňuje na důležitost uchování spisů. Sestavuje též zajímavý plán, jak uspořádati registraturu. Říká se jí „hospodářská knihárna“.

Kromě ustanovení všeobecných vyšlo i na jednotlivých panstvích ke konci stol. 18.a počátku stol.19.několik plánů archívního zpracování. Důležitý jest např.plán Schwarzenberský (Metze), podle něhož jest spisový materiál roztríděn na 8 hlavních oddělení. Tento plán, podle něhož jsou uspořádány až dodnes rozsáhlé archivy schwarzenberské, byl vzorem pro pořádání i v archivech jiných, např. v Jindřichově Hradci. Schwarzenberský úředník *K.Assenbaum*, který po jistou dobu pracoval též v archivu, vydal knižně svůj samostatný systém v příručce vydané anonymně: *Theoretisch-praktische Einleitung zur Registratur- und Archivenrichtung* atd., Wien 1799.

V 30. letech stol. 19. (7.11.1838) vyšel nový návod o úpravě panských registratur guberniálním nařízením. Tato úprava dělí písemnou pozůstalost patrimoniálních úřadů na 3 hlavní díly:

1. politicko-administrativní,
2. judiciální,
3. dominikální a ekonomický.

Tato oddělení se pak dělí na jednotlivé třídy, z nichž každá v sobě shrnuje spisy jednotlivých odvětví správ. Pro evidenci aktů jest zavedeno repertorium a Haupt-index. Krom toho zavádí se i elench, pro seznam spisů v jednotlivých fasciklech. Tyto polopostátněné patrimoniální úřady vedly veřejnou i soukromou agendu až do r. 1848. Země naše rozděleny byly administrativně více méně hustou sítí patrimoniálních úřadů, soustředěných v jednotlivých krajích. Tyto správní obvody nebyly, jak jsem již několikrát podotkl, stejné. Někde tu bylo panství o několika desítkách obcí, jinde statečky o dvou nebo i o jedné vesnici.

Názorný pohled do tohoto pestrého obrazu ke konci patrimoniá skýtá např. *Palackého* Popis království českého, vydaný právě v době likvidace dominia v r. 1848. Dalé velké 16 svazkové dílo: *Jan Gottfried Sommer*, *Das Königreich Böhmen, statistisch-topografisch dargestellt*. Vychází též ke konci patrimoniálního období, 1833-1849. Každý díl pro jeden kraj. Méně se již užívá též 16 svaz. Topografie *Schallerovy* (17.sv.Index), vydané v letech 1785-1791. Pro první orientaci jde se kromě *Palackého* též do *Sedláčkova* Místopisného slovníku, někdy též, jde-li o památky církevní, k dílu *A. Podlahy* Posvátná místa království českého, 7 sv., Praha 1907 - 13.

Pro Moravu postrádáme příručky, jako je Palacký. Musíme sáhnouti k obdobě Sommera: *Gregor Wolny*, Die Markgrafschaft Mähren, 2.vyd., Brno 1846, 6 sv.1.vydání vyšlo r.1835. Obdobou Podlahy jest *G. Wolny*, Kirchliche Topographie Mährens, I. Abt. 6 dílů, II. Abt.4 díly podle diecézí, 1855-61. Obdobou Sedláčka pro Moravu, ovšem značně důkladnější a novější jest *Hosákův* Historický místopis země Moravskoslezské, vydaný v letech 1936-37.

Třebaže v první pol. stol. 19., zejména v těžkých dobách ponapoleonských za celkem nevýrazné vlády Františka I a jeho ještě méně výrazného nástupce Ferdinanda V původní rozběh josefinského byrokratismu se hodně zpomalil, přece zásahy tereziánské a josefské státovédy do pravomoci a způsobu úřadování patrimoniálních úřadů připravily v nejednom směru přechod k nové době. Likvidace patrimonie, kterou přinesl převratný rok 1848, a přeměnění úřadů panských již důsledně na úřady státní dalo se daleko klidněji, bez rušivějších zjevů. Patrimoniální úřady poskytly svým úřednictvím dostatečný počet sil k obsazení nově zřízených úřadů.

Kompetence patrimoniálních úřadů přeneseny, jak víme, celkem na 3 druhy no-vých úřadů. Byly to jednak: okresní soudy, okresní úřady, berní okresy (úřady a správy). Samo jejich vytvoření jest velmi zajímavé. Jsme o něm velmi dobře poučení z pěkné práce *Fr.Roubíka* Ke vzniku správního rozdělení Čech z r.1850 (Sborník archivů min.vnitra, sv.11, 1938). Tato nová organizace nebyla ovšem hned hotová. I když patentem z 7.9.1848 bylo zrušeno poddanství a, jak se patent vyslovuje, ochranné vrchnostenství, a když zároveň s tím i všechna půda zbavena vrchního vlastnictví a všech dávek a platů, nebyla nová organizace pochopitelně ho-tova hned. Patrimoniální úřady musely vésti celou agendu ještě určitou přechodnou dobu. Dálo se to ovšem již jen provisorně a tentokráte na útraty státu (guberniální vyhláška z 15.9.1848).

Po četných poradách a projektech vstoupilo nové nařízení v platnost 1.7.1850. To je tedy konečný termín faktického trvání patrimoniální správy a patrimoniálních úřadů vůbec. (Tím tedy končí naše výklady).

Doplniti je ještě můžeme zmínkou o způsobu, jak je přejímala agenda do nových úřadů. Při tomto přejímání bylo vydáno nezbytně novým úřadům mnoho spisů. Někde tato extradic nebyla příliš rozsáhlá a týkala se vlastně spisů o věcech dosud nevyřízených. Nejvíce dotkla se ovšem agendy soudní, z níž přešel do nových okresních soudů zejména velký počet gruntovních knih, které se nakonec dostaly do zemských archivů. Stejně i berní správy vyžádaly si řadu dokladů.

Před svou úplnou likvidací provedly nebo začaly prováděti patrimoniální úřady ještě poslední, neobvyčejně však pracnou a důkladnou akci. Jest to vyvazení z poddanských břemen. Výsledkem těchto prací jsou rozsáhlé a komplikované vyvazovací tabulky. Práce tyto byly normovány základními zákony o zrušení poddanství a roboty a především pak četnými nařízeními, které je vysvětlovaly a doplňovaly. Jest to především zákon z 7.9.1848, k němuž podrobnější ustanovení přináší patent ze 4.3.1849.

Poddanské závazky byly celkem rozděleny do 3 kategorií.

- I. Závazky plynoucí z poddanství. Ty byly vykoupěny bez náhrady.
- II. Povinnosti a dávky ze selské půdy. Za ty pánu dominia nepřislušela plná náhrada, ale slušné odškodnění.
- III. Povinnosti a dávky z panské půdy, za které příslušela vrchnostem plná

náhrada

Dostí složitým odhadem vyšetřil se a peněžně vyjádřil celkovou sumou výnos ze všech dávek a povinností. Kapitalisoval se násobkem 20. Jedna třetina se odčetla, jednu třetinu u selské půdy zaplatil vyvazovací fond a jedna třetina zapsána k tíži selského gruntu většinou do gruntovních knih. Emfyteutičtí majitelé nebo nájemci půdy panské byli zatíženi 2/3. Na pozdější dobu se ponechalo vyvazení břemen, tížících panské lesy. Stalo se tak 5.7.1853 a v letech 60. pak upravena nově břemena patronátní a zrušen patronát školní.

Red.pozn.: *Převzato z rozmnoženého rukopisu a ponechán styl i pravopis autora, i když už neodpovídá dnešní normě.*

Souhrn

O patrimoniální správě

II.část práce seznamuje s vývojem patrimoniální správy v období panování Marie Terezie a jejich nástupců až do doby jejího zrušení v roce 1848. Soustředí se zejména na vliv centralistických snah státu na funkci a chod patrimoniálních kanceláří a z toho plynoucích důsledků i na život poddaných.

Zusammenfassung

Über patrominiale Verwaltung

Der II. Teil der Arbeit macht die Evolution der patrimonialen Verwaltung in der Zeit der Regierung von Maria Theresia und ihrer Nachfolgen bei zur Zeit dessen Aufhebung im Jahre 1848 bekannt. Sie konzentriert sich nementlich auf den Einfluss der zentralistischen Staatsbestrebungen an Funktion und Gang der patrimonialen Behörden und dessen Ein-fluss auch auf das Leben der Untertanen.

Summary

On patrimonial administration

II. part of the work acquaints with the evolution of patrimonial administration during the reign of Maria Theresia and her successors until its liquidation in the year 1848. It concentrates above all on the influence of the state's centralistic efforts on the function and working of patrimonial offices and its ensuing consequences even on the lives of the serfs.

Dynastická spojení opavských Přemyslovců s českou a moravskou šlechtou

Marek Starý

Ve 2. polovině 13. století vyčlenila se z území moravského markrabství jeho nejsevernější část, z níž se začalo postupně formovat opavské vévodství jako další samostatná součást české Koruny (1). Počátky tohoto kreativního procesu je třeba hledat v roce 1269, kdy král Přemysl Otakar II. věnoval svému legitimizovanému levobočkovi Mikulášovi město Opavu a další statky v tehdejší holasické provincii, takže se tento počal psát "dominus Opaviae" (2). V chaotických poměrech faktického interregna po tragické smrti "železného a zlatého" krále hrál Mikuláš velmi důležitou, historiky vesměs nedocenenou úlohu v politickém vývoji severomoravského regionu a zároveň počal ze svých držav, majících charakter jakési apanáže, nejpříhodněji srovnatelné s českými úděly knížecích Čech, cílevědomě budovat ucelenou mocenskou základnu, pokud možno co nejméně závislou na českém králi. S tím souvisel i titul "dux Opaviae" (3), kterého začal Mikuláš užívat navzdory tomu, že Opavsko samotné není ani v tomto období v písemných pramenech označováno jako vévodství, nýbrž prostě "terrae".

Přestože kníže Mikuláš svůj celoživotní boj o uznání a udržení Opavska jako precizně definovaného státoprávního útvaru nakonec prohrál a dožil v politickém ústraní v Brně, jím zahájený proces se projevil jako dostatečně setrvačný a již 3. července 1318 udělil král Jan Lucemburský Mikulášovu nejstaršímu synovi Mikulášovi II. opavské vévodství jako přímé české léno, naprosto nezávislé na moravském markrabství, z něhož se vyčlenilo (4). Až do druhé poloviny 15. století zůstalo pak Opavsko v držení opavských Přemyslovců, kteří se uchýlili i v sousedním slezském Ratibořsku a nakrátko i vzdálenějším Münsterbersku a vymřeli teprve v roce 1521 jako poslední legitimní větev první české vládnoucí dynastie (5).

Mikuláš II. zanechal se svými třemi manželkami četné potomstvo a důsledkem jeho vitality se koncem 14. století stalo rozdělení rodu na dvě větve. Jejich v mnohém odlišný další vývoj byl determinován především geografickou polohou jejich mocenských základů. Primogenitura vládla až do již zmíněného roku 1521 v Mikulášem vyženěném slezském Ratibořsku a od Opavska odděleném Krnovsku, přičemž se zákonitě stále více vzdalovala českému prostředí a splývala se značně germanizovanou slezskou vládnoucí garniturou, pro níž byly mimo jiné charakteristické i těsné vztahy se sousedním Polskem. Tomu odpovídala i sňatková politika ra-tíbořských a krnovských Přemyslovců - až na pravidlo potvrzující výjimky se většinou ženili s dcerami drobných slezských suverénů piastovského původu, eventuelně polskými šlechtíci. Stejný trend lze pozorovat i u ženských příslušnic této větve. Naproti tomu samotné opavské vévodství zůstalo po celou dobu své existence politicky i jazykově mnohem úžeji spojeno s Čechami a především se sousední Moravou a tuto skutečnost byli nuceni respektovat i příslušníci vládnoucí pře-myslovské sekundogenitury. Jedním z jejich důsledků byly pak i nikoli výjimečné dynastické svazky opavských Přemyslovců s předními moravskými, respektive i českými panskými rody (6).

Za první a ve 14. století jediný případ takového dynastického spojení považovala starší

genealogická literatura manželství moravského pána Petra II. ze Šternberka, synovce litomyšlského biskupa Albrechta, a jakési kněžny Anny, v níž byla spatřována buď dcera Mikuláše II. z třetího manželství, nebo řidčeji dcera jeho nejstaršího syna Jana I. (7) Ve skutečnosti se však jednalo o nejmladší dceru moravského markraběte Jana Jindřicha Lucemburského, která byla s opavskými Přemyslovci spřízněna toliko po přeslici, prostřednictvím své matky Markéty, dcery Mikuláše II. z prvního manželství (8).

Ještě na konci 14. století došlo však k uzavření jiného manželského svazku, u něž je třeba se pozastavit. Jedná se o první manželství vévody Přemysla Opavského, nejmladšího syna Mikuláše II. a zakladatele opavské sekundogenitury. Literatura dlouho shodně přijímala, že byl ženat pouze dvakrát, a to s Piastovnou Kateřinou Münsterberskou a později s blíže neurčenou Helenou Bosenskou. Teprve K. Jasinski upozornil ve svém vynikající díle (9) na zásadní nesoulad mezi předpokládaným věkem Kateřiny Münsterberské a daty narození nejstarších Přemyslových dětí, jakož i na písemné zprávy o Přemyslově manželce Anně v papežské bule z 30. dubna 1397 (10) a konfirmační listině Václava IV. ze 17. srpna 1404, v níž český a římský král potvrdil Přemyslův zápis věnné zástavy (11). Tato druhá listina je zároveň jediným konkrétním záchytným bodem při pátrání po Annině původu, neboť první choť opavského vévody v ní vystupuje s nejasným přídomkem "von der Luczka".

Předně je třeba podotknout, že Annina identifikace naprosto vylučuje její příslušnost k některé z četných větví slezských Piastovců, kteří byli pro opavské Přemyslovce tradičními sňatkovými partnery. Jméno žádného ze slezských knížectví nelze totiž jakýmkoli myslitelným způsobem zkomolit do výše uvedeného tvaru. Stejně tak nelze při pohledu na mapu středověké Evropy nalézt žádný místní název, jenž by opravňoval k domněnce, že by se mohlo jednat o geografickou specifikaci Annina původu. Tak totiž známe například Přemyslovu třetí manželku Helenu jako "dědičku Bosenskou", aniž by se v dobových pramenech objevil byť jen náznak je-jí rodové příslušnosti (12). "Lucko" lze však jen stěží ztotožnit s některým mediévalním státoprávním útvarem, a tak zbývá poslední, nikterak nepravděpodobné vysvětlení - nejasný Annin přídomek v listině z roku 1404 je prostě šlechtickým predikátem. A pak se samozřejmě jako region, z něhož pocházela, nabízí na prvním místě Morava, s jejímiž představiteli udržoval Přemysl po celý život velmi intenzivní kontakty.

Rod pánů z Loučky na Moravě skutečně existoval, navíc držel statky na severní Moravě, v podhůří Jeseníků, tedy velice blízko Přemyslovým doménám. Mohlo by se tudíž zdát, že řešení otázky Annina původu je až směšně jednoduché. Po hlubší analýze dostupných dat začne se však situace jevit zcela jinak. Páni z Loučky byli sice vedlejší větví starobýlého panského rodu ze Sovince, jejich statky byly však vždy více než skrovné a do politického života nikdy výrazněji nezasahovali. Tvrz v Dlouhé Loučce pod Sovincem ztratili již ve třetí čtvrtině 14. století a v jeho devadesátých letech, do nichž patrně Přemyslův první sňatek spadá, už jen živořili v několika okolních vesnicích (13). Naproti tomu vévoda Přemysl patřil svou urozeností i majetkem k úzké špičce aristokracie lucemburského soustátí a narozdíl od některých svých příbuzných vynikal i nemalými schopnostmi hospodářskými, které se projeví v územním i ekonomickém rozmachu opavského vévodství, přerušeném teprve husitskými bouřemi. S pominutím romantických představ o všepřekonávající lásce bohatého knížete k chudíčce šlechtické dívce nelze tudíž objevit sebeslabší racionální důvod, proč by měl Přemysl Opavský, jinak velmi úspěšný politik, svazovat svůj život s příslušnicí bezvýznamného šlechtického rodu pánů z Loučky (14).

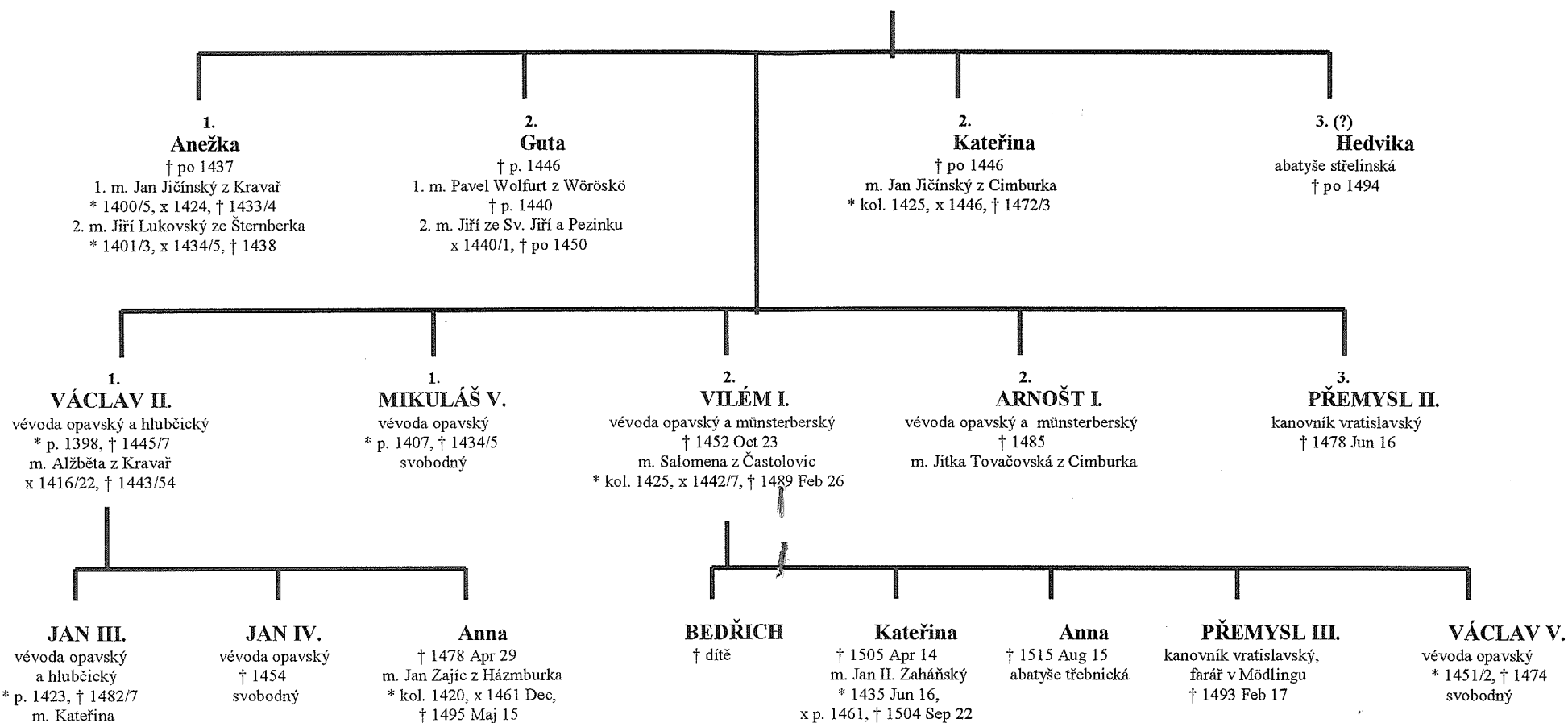
Vzhledem k velmi volnému užívání predikátů v předhusitském období je ovšem třeba

Tab I.
OPAVŠTÍ PŘEMYSLOVCI - VĚTEV OPAVSKÁ

PŘEMYSL I.

1365, † 1433 Sep 28
vévoda opavský

- 1. m. Anna z Kunštátu a Loučky
x kol. 1395, † po 1404
- 2. m. Kateřina Múnsterberská
† 1422 Apr il 23
- 3. m. Helena Bosenská
x 1422/3, † po 1435

uvažovat i o tom, že Annina identifikace "von der Luczka" nemusí představovat základní rodové jméno, avšak může se jednat i o predikát sekundární, odvozený od drženého majetku. Pozornost v této souvislosti upoutá zejména hrad Loučka nedaleko Tišnova, vybudovaný ve třicátých letech 13. století pány z Deblína. Někteří z nich se po hradu skutečně psali a jejich příkladu následoval i Hroch z Kunštátu, který hrad získal v polovině 14. století. Po jeho bezdětné smrti zdědil Loučku v šedesátých letech jeho bratr Vilém z Kunštátu a Boleradic, komorník brněnského práva. Ten se sice podle hradu nepsal, o to častěji se však predikát "de Luczka" objevuje od poloviny osmdesátých let v souvislosti s jeho syny Vilémem, Smilem a Čeňkem. Vyskytuje se pak nezřídka i na přelomu 14. a 15. století, tedy v době, do které je datován totožný přídomek prvé choti Přemysla Opavského (15). S ohledem na skutečnost, že páni z Kunštátu patřili nesporně k předním panským rodům a disponovali i velmi solidní majetkovou základnou, a v neposlední řadě pak i na absenci jiné přijatelné varianty nabízí se tedy nová, velmi lákavá hypotéza o Annině původu. Její pravděpodobnost lze na základě shora uvedených indicií považovat za velmi vysokou a z presumpce její správnosti bude dále vycházeno.

Konkrétní osobní data pánů z Kunštátu se v písemných pramenech samozřejmě vesměs nedochovala a stejně tak není nic bližšího známo ani o stáří opavské kněžny Anny z Loučky. Ze souvislosti vyplývá, že se její tři děti narodily v nepříliš širokém časovém rozmezí kolem roku 1400 (16), a je tudíž možno předpokládat, že její sňatek s Přemyslem Opavským byl uzavřen v devadesátých letech 14. století, nejspíše někdy v jejich polovině. Tento odhad ovšem implikuje otázku, do které generace Kunštátů je třeba ji zařadit. Vilém starší zemřel krátce před rokem 1373, kdy se jeho tři synové připomínají jako nezletilí pod poručenstvím svého příbuzného Erharta z Kunštátu. Prvorozený Vilém mladší dosáhl dospělosti před rokem 1381, v roce 1385 byl již ženat. Zbylí bratři vystupují poprvé samostatně v landfrídu z roku 1388, v roce 1390 se pak již oba připomínají i s manželkami (17). Všichni tři se tudíž s největší pravděpodobností narodili v šedesátých letech 14. století, nejstarší Vilém pak na jejich samém počátku. Tyto údaje ovšem výše specifikovaný problém příliš neřeší a připouštějí obě možné hypotézy, to jest prohlášení Přemyslovy manželky jak za dceru, tak i vnučku Viléma staršího z Kunštátu. Jestliže by se jednalo o dceru, musela by se narodit těsně před otcovou smrtí a nebo se za opavského vévodu provdat v dosti pokročilém věku, naopak její specifikace jako dcery Viléma mladšího předpokládá velmi nízký věkový rozdíl mezi třemi generacemi descendentů Viléma staršího. Pro úplnost budiž doplněno, že Přemysl Opavský se na-rodil v roce 1365 a zemřel 28. září 1433 (18) a s Annou zplodil syny Václava II. a Mikuláše V. a dceru Anežku.

Další dva sňatky, které Přemysl Opavský uzavřel po Annině smrti, neměly sice s Moravou vůbec nic společného, to však v žádném případě neznamenalo přerušení intenzivních kontaktů opavské přemyslovské sekundogenitury s moravskou a po-tažmo i českou šlechtou. Přemysl Opavský praktikoval totiž velmi obratnou politiku, vyznačující se na straně jedné postupným oslabováním tradičního pouta mezi Opavskem a Moravou a důslednou infiltrací mezi slezská knížata, méně fakticky zá-

vislá na ústřední vládě, na druhou stranu pak zachováním velmi intenzivních vztahů k moravskému prostředí a návazně intenzivním ovlivňování politického vývoje na jejím území (19). Ne zcela zanedbatelnou roli hrála v této jeho koncepci též politika sňatková - sňatku svého prvorozeného syna a především dcery Anežky využil k užšímu sblížení s rodem pánů z Kravaň, jedním z nejlivnějších v severomoravském regionu. Také většina ostatních Přemyslových potomků našla posléze své životní partnery v řadách moravské a české aristokracie. K tomu je třeba si uvědomit, že v

dřívější době téměř propastný společenský rozdíl mezi drobnými suverény česko-polského pomezí, odvozujícími svůj původ od staroslavných vládařských dynastií, a špičkou české, moravské, ale i polské aristokracie se v průběhu 14. století velice rychle stíral, a jestliže Přemyslův první sňatek snad mohl ještě vyvolat lehce přezíravý postoj jeho piastovských sousedů, manželská spojení jeho dětí již žádný exces nepředstavovala. Navíc ekonomické možnosti nejbohatších šlechticů se možnostem slezských knížat velice blížily a v řadě konkrétních případů je dokonce jednoznačně zastiňovaly.

Patrně jako první z Přemyslových dětí vstoupil do manželského stavu jeho nejstarší syn Václav. Osoba jeho choti je však zahalena podobnou rouškou tajemství, jako totožnost první manželky jeho otce. Její křestní jméno Alžběta je obsaženo v listině ze 7. června 1443 (20), jediném dokumentu, který společně s chotěm a prvorozeným synem vystavila. Klíčem k jejímu původu je pak náhrobní tumba její dcery Anny, manželky českého pána Jana Zajíce z Házmburka, situovaná ve farním kostele v Budyni nad Ohří. Tumba, dnes využívaná jako oltářní menza, je ozdobena třemi erby, zavinutou střelou Benešoviců, korunovanou vpravo hledící orlicí a polceným štítem, v nichž lze bezpochyby spatřovat Annin stručný rodový vývod. Poslední heraldické znamení, polcený štít, v barevném provedení stříbrno-červený, je rodovým znamením opavských Přemyslovců, zbývá tedy pozastavit se u zbývajících dvou. Obtížné je vysvětlitelná především uprostřed se nacházející orlice, rodový erb slezských Piastovců. V poměrně dobře známé genealogii tohoto rodu se nenachází žádná Alžběta, která by mohla být Václavovou manželkou, navíc vzhledem k tomu, že Annina bába z otcovy strany pocházela, jak bylo dokázáno výše, z rodu pánů z Kunštátu, musela by zavinutá střela příslušet její prarodičce v mateřské linii, což rovněž nelze sladit s dosavadním poznáním piastovské genealogie. Za nejpravděpodobnější lze tedy považovat výklad, podle něž je benešovický erb spojen s Anninou matkou, zatímco slezská

orlice souvisí rovněž s jejím otcem Václavem Opavským a Hlubčickým (21). Pias-tovský rodový symbol totiž do svého erbů přijali jak příslušníci ratibořské přemys-lovské primogenitury, kteří na to měli jako vlastníci ratibořského vévodství pocho-pitelný nárok, tak i někteří členové mladší opavské větve. Ti patrně z titulu svého částečného pias-tovského původu (22).

S ohledem na to, že lze jen těžko myslet na Alžbětinu příslušnost k některé z chudých českých větví benešovického rozrodu, je možno s pravděpodobností blížící se jistotě předpokládat, že pocházela z mocného rodu pánů z Kravař, vlastnicích rozsáhlé statky na severní Moravě i v samotném Opavsku. Problematické zůstává ovšem její konkrétní vřazení do genealogie této rozvětvené šlechtické rodiny. V první čtvrtině 15. století připomínají se sice hned tři Alžběty z Kravař (23), ale ani jedna z nich nemůže být totožná s manželkou knížete Václava Opavského. Zcela očividně nepřichází do úvahy dcera Petra I. Plumlovského, jež se v roce 1399 provdala za jihočeského mag-náta Jindřicha z Rožmberka a zemřela 25. července 1444 jako jeho vdova: Dcera Lacka I. Helfštejnského byla již v roce 1397 manželkou Albrechta VIII. Lukovského ze Šternberka, který zemřel v roce 1413, z čehož vyplývá, že se narodila nejpozději na počátku osmdesátých let 14. století. Václav Opavský byl však o hodně mladší a v době, kdy uzavíral sňatek, muselo být Alžbětě zhruba čtyřicet let. Je naprosto vyloučeno, že by vévoda Přemysl připustil sňatek svého preferovaného prvorozence s podle dobového nazírání již dosti starou vdovou, mající z prvního manželství tři děti. Navíc z Václavova manželství vzešly rovněž minimálně tři děti, což dceru Lacka Helfštejnského zcela vylučuje z okruhu potenciálních manželek knížete Václava (24). Ze stejného důvodu lze ovšem vyloučit i třetí známou Alžbětu, dceru Voka III. Jičínského, připomínanou v letech 1397 - 1417 jako choť Předbora z Cimburka.

Vzhledem k tomu, že příslušnost manželky Václava II. Opavského k rodu pánů z Kravař je dostatečně průkazně doložena heraldickou výzdobou budyňské tumby, avšak je vyloučena její totožnost s kteroukoli známou příslušnicí rodu téhož jména, nabízí se jediné vysvětlení, a sice že Václavova manželka je dosud neznámým jmé-nem v genealogii pánů z Kravař. Není přitom důvod považovat takové vysvětlení za násilné; není totiž sporu o tom, že dobové písemné prameny jsou s rostoucím časovým odstupem stále neúplnější a současné vědomosti o starších obdobích jen kusé a ve své podstatě nahodilé. S ohledem na skutečnost, že ani po vyměření krumlovské větve Kravařů v roce 1423, ani po vyměření větve jičínské v roce 1434 nevznesli opavští Přemyslovci ani v náznu jakýkoli dědický nárok, opřený o příbuzenské svazky, lze snad nejpravděpodobněji uvažovat o Alžbětině příslušnosti k větvi plumlovské a hy-poteticky ji vřadit mezi četné děti Petra II. Plumlovského a Magdaleny z Pernštejna.

Alžbětin manžel byl jednoznačně preferovaným synem vévody Přemysla a díky tomu je toho o jeho mládí známo více, nežli o relevantní věkové periodě jeho mladších sourozenců. Již v roce 1414 se zúčastnil po boku mnoha dalších slezských knížat tažení polského krále Vladislava proti Řádu německých rytířů (25); lze předpokládat, že tehdy již dosáhl minimálně šestnácti let, což by posouvalo termín ad quem jeho narození do roku 1398.

V roce 1415 připomíná se v doprovodu čtyřiceti rytířů v Kostnici, odkud se vydal na cestu do Flander (26). Tyto zahraniční výpravy sice přinášely budoucímu vévodovi neocenitelné zkušenosti, měly však i svůj rub v podobě značných finančních nákladů. Jejich dokladem je mimo jiné i listina vydaná 28. září 1416 v Hlubčicích, ve které Vác-lav potvrdil městu svůj dluh 500 kop grošů (27). Rok 1416 je zároveň třeba považovat za termín a quo jeho sňatku, neboť je nepravděpodobné, že by se ženil na samém pra-hu dospělosti, navíc před cestou do daleké ciziny. Termín ad quem je možno odvodit ze stručného záznamu análů o rytířském pasování některého z jeho, synů, patrně star-

šího Jana III., ke kterému došlo na vratislavském knížecím sjezdu 25. listopadu 1438 (28). Protagonistou tohoto obřadu se mohl stát pouze dospělý nebo alespoň adolescentní jedinec, a tak lze mít za to, že se Václavův syn narodil nejpozději v roce 1423, nejspíše ještě o nějaký ten rok dříve. Sňatek Václava a Alžběty se tedy musel uskutečnit nejpozději v roce 1422 (29). Jediná listinná zmínka o Alžbětě pochází, jak bylo výše uvedeno, ze 7. června 1443; 2. července 1454 byla již mrtvá (30). Václav Opavský zemřel mezi 7. březnem 1445 a 20. zářím 1447 (31). Jsou známy tři děti z tohoto manželství - synové Jan III. a Jan (Hanuš) IV. a dcera Anna.

Krátce po Václavovi uzavřela sňatek i jeho plnorodá sestra Anežka. Také jejím partnerem se stal příslušník rodu pánů z Kravař, a sice Jan VI. Jičínský z Kravař, jediný syn Voka III. a jeho manželky Alžběty Světlovské ze Šternberka, narozený na samém počátku 15. století (32). K štramberskému, jičínskému, rožnovskému a vsetínskému panství, která zdědil po otci, získal v roce 1423 po vyměření krumlovské větve rodu i Moravský Krumlov, Fulnek a Bílovec a stal se tak jedním z největších pozemkových vlastníků v moravském markrabství i v samotném Opavsku. Na počátku husitských bouří projevil stejně jako řada jeho příbuzných sympatie k reformnímu učení, a i když se čtyř pražských artikulů záhy odřekl a slíbil věrnost králi Zikmundovi, k pozdějším konfliktům zaujal postoj umírněný a spíše neutrální. I z tohoto důvodu se posléze sblížil s vévodou Přemyslem, který zejména pod vlivem udělení Moravy Albrechtovi Habsburskému ochladl v podpoře vojenských akcí proti husitům a počal rozvíjet vlastní politickou linii, pro níž bylo charakteristické právě hledání kompromisních pozic a odpor k až fanaticky nesmiřitelnému katolictví rakouského vévody (33). Sblížení opavského knížete a mocného moravského feudála bylo korunováno sňatkem Jana Jičínského s Přemyslovou nejstarší dcerou Anežkou, k němuž došlo nejspíš v roce 1424. 12. září téhož roku zapsal Jan své choti do opavských zemských desk velmi vysoké vdovské věno 4 000 hřiven stříbra, jež mělo být spláceno ročně 400 hřivnami, plynoucími z různých Janových statků (34).

Úzké spojení s Janem Jičínským z Kravař, s nímž vystupoval ve vzácné shodě i jeho bratranec Jiří Lukovský ze Šternberka, posloužilo Přemyslovi jako výborný odrazový můstek k prosazování vlastních ambiciózních plánů, v nichž vystupoval jako rozhodující politická síla na celé Moravě. V březnu 1425 vstoupil jménem svým i obou zmíněných pánů v tajná jednání s umírněnými husity a výsledkem bylo uzavření jakéhosi separátního příměří a přechod řady katolických šlechticů, mezi nimi i Jana z Kravař a Jiřího ze Šternberka, na stranu podobojí. V prosinci téhož roku byli však Přemyslův zeť i jeho bratranec opět na katolické straně (35), což svědčí o dočasném zhroucení Přemyslovy kompromisní politické koncepce, doprovázeném vpádem kališnických vojsk do držav opavského knížete a jeho stoupenců. Jan Jičínský i Jiří Lukovský však zůstali s opavským vévodou v těsném kontaktu a podpořili i nový rozmach jeho diplomatické aktivity, datovaný léty 1426 a 1427. U něj lze předpokládat přímou souvislost s převratem v Čechách, přípravo-vaným Zikmundem Korybutem, mimo jiné též švagrem Přemyslova synovce Jana II. Opavského a Ratibořského. Posledním a nejvýraznějším dokladem Přemyslovy smělé politické koncepce, neochvějně podporované Janem z Kravař, spojení s nímž bylo z Přemyslovy strany skutečně velmi obratným tahem, je usnesení zemského sněmu z května 1429, navazující na bratislavská jednání krále Zikmunda s husity z března téhož roku. Třetím bodem návrhu příměří je totiž žádost, aby král poručil Moravu pánu nebo knížeti české či slovanské národnosti. O tom, že zde bylo uvažováno především o Přemyslovi, který byl v Bratislavě též přítomen, svědčí výmluvně jeho pečeť na listině z 1. června 1429, v níž je krácející český lev přikryt polceným štítem opavských Přemyslovců. Opavský

vévoda jako by tu zdůrazňoval svoji vhodnost pro funkci královského místodržícího, jejíž dosažení bylo beze vši pochyby smyslem jeho samostatné politiky (36). Z jednání o tomto bodu však záhy sešlo a sám Přemysl se přestal v tomto směru angažovat. 17. března 1433 sepsal Jan z Kravař testament, ve kterém odkázal Anežce Opavské fulnecké zboží, a to až do konečného vyplacení 4 000 kop grošů vdovského věna (37). Nedlouho po tomto datu, patrně ještě téhož roku zemřel (38); jako pán na Jičíně se již 4. března 1434 připomíná Ctibor z Cimburka (39). Vdova Anežka Opavská se pak záhy provdala právě za Janova bratrance Jiřího Lukovského ze Šternberka, zmiňovaného výše v souvislosti s politikou Přemysla Opavského v období husitských válek. Termínem ad quem jejich sňatku je 25. leden 1436, kdy císař Zikmund zastavil Jiřímu ze Šternberka, jeho manželce Anežce Opavské, Lackovi ze Šternberka a Petrovi z Vitovic panství Kojetín a Jaroměřice v částce 5 000 uherských dukátů (40). Jiří, syn Albrechta VIII. ze Šternberka a Alžběty z Kravař, se narodil v letech 1401 - 1403, neboť listinou, danou na Holešově 31. ledna 1419, poděkoval svým poručníkům a ujal se vlády nad zděděnými statky (41).

V roce 1436 pohnali Anežku její bratři Václav a Arnošt ze svého dědického nápadu na Fulnek a Bílovec, které společně se svým manželem protiprávně drží (42). Nedostatek písemných zpráv nedovoluje ovšem určit, z jakého titulu považovali opavští vévodové zmíněná zboží za odúmrtí, když podle Janova nenapadnutého testamentu pojišťovala vyplacení Anežčina vdovského věna. Snad lze uvažovat o sporech právě ohledně výše vyplacené sumy. Dříve, nežli se mohl spor vyřešit, Anežka Opavská i její druhý manžel zemřeli. Jiří nejspíše v roce 1438 (43), Anežka, která se naposledy se připomíná 1. září 1437 (44), patrně ještě před ním nebo velmi záhy po něm. Oba byli s určitostí mrtvi v roce 1440, kdy byl pánem fulneckého panství Jiřího bratr Lacek Lukovský ze Šternberka, jehož spor s Anežčinými bratry o fulnecké a oderské zboží rozhodl následujícího roku opavský zemský soud (45). Obě manželství Anežky Opavské zůstala bezdětná.

Z Přemyslova druhého manželství s Kateřinou, dcerou münsterberského vévody Boleslava III., vzešli další dva synové a dvě dcery. S výjimkou Guty, jež se provdala nejprve za uherského pána Pavla Wolfurta z Wöröskö a následně za jeho krajana, hraběte Jiřího ze Svatého Jiří a Pezinku, našli tyto Přemyslůvci životní partnery v řadách české a moravské aristokracie.

Starší syn Vilém se oženil se Salomenou, dcerou Půty III. z Častolovic (46). Tento příslušník rozvětveného rodu Drslaviců zdědil po svých předcích rozsáhlé statky ve východních Čechách a sám je díky přízni posledního lucemburského krále Zikmunda, vyplývající z jeho neochvějně podpory katolické strany v období husitských válek, neobyčejně rozhojnil. Jeho majetková expanze směřovala mimo jiné i do oblasti česko-polského pomezí - 13. srpna 1429 získal za 6 000 kop grošů do zástavy slezské Múnsterbersko (47) a 13. července 1431 pak za 9 600 kop i sousední Kladsko a Frankenštejnsko (48), v nichž zastával již od roku 1422 úřad královského hejtmana. Fakticky se tak dostal na mocenskou úroveň slezských knížat, s nimiž byl ostatně pokrevně spřízněn, neboť jeho matka Anna pocházela z osvětimské linie Piastovců.

Zatímco starší genealogická literatura datum Vilémova sňatku se Salomenou nespécifikuje, v novějších dílech se objevil údaj, že k němu došlo před rokem 1435 (49). V písemných pramenech se však Salomena objevuje teprve po Vilémově smrti a zmíněný údaj je tím pádem pouhým dohadem, vycházejícím zřejmě z presumpce, že se sňatek uskutečnil ještě za života nevěstina otce Půty, který v tomto roce zemřel. Ve světle dochovaných dokumentů se tento předpoklad jeví jako neudržitelný. 6. ledna 1436 vystavil Jan z Valdštejna v Kladsku listinu, v níž potvrdil, že poručníci Půtových dcer postoupili svá práva jejich bábě Anně Osvětimské (50), a tato pak s jejich

souhlasem a se svolením Půtovy nejstarší dcery Anny prodala 6. září 1440 celé Půtovo dědictví Hynku Krušinovi z Lichtenburka a na Kumburce (51), který se vzápětí oženil s Annou z Koldic, vdovou po Půtovi. Z obou dokumentů celkem jednoznačně vyplývá, že Půta zplodil s Annou z Koldic jen několik dcer, v okamžiku jeho smrti nezletilých, z nichž nejstarší Anna dospěla v intervalu let 1436 - 1440. Bezesporu mladší Salomena se tak v žádném případě nemohla provdat již před rokem 1435, neboť se podle všeho narodila zhruba kolem roku 1425.

Ačkoli není vyloučeno, že autorem projektu Vilémova manželství byl již kníže Přemysl, je motiv sňatku nejspíše třeba hledat v složitém vnitropolitickém vývoji Slezska po skončení husitských válek. Potlačení revolučního hnutí tu totiž v žádném případě klid nepřineslo. Naopak, následkem kandidatury polského prince Kazimíra na český trůn po smrti Albrechta Habsburského v roce 1438 nabylo toto teritorium dočasně nikoli netradičního charakteru nárazového území mezi oběma královstvími (52). Velkým nebezpečím pro politickou a hospodářskou restituci se staly i nejrůznější loupeživé bandy, vesměs složené z husitských veteránů a nezaměstnaných žoldnéřů. Politický chaos byl pak pro schopné jedince, k nimž se vévoda Vilém bezesporu řadil, ideálním prostředím k prosazování vlastních mocenských cílů.

Opavský kníže obrátil svoji pozornost především k Münsterbersku, jehož stavy zcela pochopitelně nelibě nesly absenci silné ústřední vlády v tomto neklidném období. Poslední piastovský držitel knížectví, Vilémův strýc Jan I., padl 27. prosince 1428 při srážce slezského vojska s husity nedaleko Kladska a Münsterbersko tak spadlo jako odumřelé léno na krále Zikmunda, jenž je, jak již bylo řečeno, o několik měsíců později zastavil Půtovi z Častolovic. Od Anny Osvětimské, která vykonávala poručenská práva nad jeho dcerami, je pak v roce 1440 odkoupil český šlechtic Hynek Krušina z Lichtenburka, pán na Kumburce. Ten se však co do autority jen stěží mohl poměřovat s vládci okolních vévodství, pocházejícími z královských rodů; k jeho minimální oblíbě mezi slezskými knížaty i dalšími privilegovanými sociálními vrstvami navíc přispívala jak jeho husitská minulost, tak i politická praxe, opírající se především o mohutnou ozbrojenou družinu. V této nepřijemné situaci se münsterberští stavové zákonitě počali ohlížet po někom, jehož jméno by je lépe zaštitilo. Nakonec jejich volba padla právě na Viléma Opavského. V jeho prospěch hovořila nejen čerstvě vydobytá pověst nesmiřitelného nepřítel loupeživých band (53), ale především sympatie münsterberských stavů k dědičným nárokům ženských příbuzných posledního piastovského vévody. S podporou vřatislavského biskupa Konráda Olešnického rozpoutali Münsterberští proti Krušinovi, který se na konci května 1442 marně a politicky velmi krátkozrace pokusil upevnit své pozice vyplněním jindřichovského kláštera, velice dobře organizovaný ozbrojený odboj (54) a listem datovaným 25. dubna 1443 přijali opavského vévodu za svého pána (55).

Ačkoli je zmíněný dokument relativně velmi podrobný, otázka právního pozadí Vilémova územního zisku nezůstává prosta určitých nejasností. Není sporu o tom, že primární význam je třeba přičítat svobodné vůli münsterberských stavů; ta ovšem představuje pouze čistě politický, nikoli formálně právní argument. Právním základem Vilémovy držby se zjevně měla stát okolnost, že jeho matka Kateřina byla sestrou posledního piastovského vládcе knížectví. Tato skutečnost je také v inkriminované listině zdůrazněna. Mimo to jsou zmíněny i jisté císařské listy, jichž se opavský vévoda při uplatňování svého nároku dovolával; patrně se jednalo o dokument, kterým Zikmund Lucemburský zastavil na podzim roku 1435 nebo 1436 Münsterbersko za 4 000 rýnských zlatých a 100 kop grošů další Janově sestře Eufemii, ovdovělé hraběnce z Öttingen (56). Té se navzdory silné podpoře místní šlechty nepodařilo trvale se v rodném knížectví mocensky prosadit a je dosti pravděpodobné, že před návratem do

Německa postoupila své nároky synům své zemřelé sestry. Ovšem i tyto nároky byly více než problematické, neboť vzhledem k tomu, že nedošlo k vyplacení starší zástavy, byla Zikmundova listina de iure irrelevantní (57). Na druhou stranu je ale třeba poznamenat, že podobné dublování královských zástav se v průběhu husitské revoluce stalo vcelku běžnou, byť ne právě pozitivní záležitostí (58).

S ohledem na výše uvedené je tedy zcela zřejmé, že Vilémovy argumenty neměly z hlediska práva valnou hodnotu. Především ani jeden z nich neřešil otázku nároků Hynka Krušiny z Lichtenburka, který celou pozůstalost po Půtovi z Častolovic včetně münsterberského knížectví regulérně odkoupil od poručníků Půtových dcer. Jediným způsobem, jak této skutečnosti čelit, by bylo zpochybnění pravomocí těchto poručníků, k čemuž však došlo až po Vilémově smrti a nikoli ze strany opavských Přemyslovců (59). Hynek z Lichtenburka sice záhy na prosazení se v Münsterbersku rezignoval a svůj zájem zaměřil především na faktické ovládnutí zbytku častolovické pozůstalosti, formálně se však tohoto slezského knížectví nikdy nevzal a opavského vévodu považoval zcela pochopitelně za uzurpátora (60). Jeho syn a dědic Vilém Krušina pak 16. května 1454 celé někdejší dominium Půty z Častolovic odprodal za 23 400 kop českých grošů zemskému správci Jiřímu z Poděbrad, přičemž mezi jinými statky je tu výslovně zmíněno i münsterberské vévodství (61). Tento převod znamenal de facto konec krátké přemyslovské periody v dějinách tohoto knížectví, neboť nej-mocnějšímu muži tehdejších Čech nemohla opavská knížata ve vzniklé kolizi zájmů úspěšně konkurovat.

Ovšem ani při pomnutí neoddiskutovatelných práv Lichtenburků nezískávají Vilémovy nároky větší pádnosti. Jak již bylo uvedeno výše, trpěla zástavní listina pro kněžnu Eufemii, na niž se Vilém Opavský zřejmě odvolával, závaznou právní vadou a se značným despektem je třeba přistupovat i k hodnocení Vilémova dědického nároku, zprostředkovaného Kateřinou Münsterberskou. V českém právu totiž obecně platilo, že provdáním a vyplacením věna ztrácely ženy nárok na dědictví po rodičích (62). Na druhou stranu je ovšem pravdou, že přechod držby slezských knížectví byl povětšinou do značné míry otázkou aktuální politické situace a vztahů jednotlivých претендентů k lennímu suverénu. Tak Přemyslův otec Mikuláš II. obdržel v roce 1337 od Jana Lucemburského Ratibořsko, jež se uvolnilo bezdětnou smrtí jeho švagra Leška, a naopak po smrti posledního falkenberského knížete Jindřicha v roce 1382 si jeho državy rozdělili jeho opolští bratrance, aniž by kdo vzpomenukl právě Přemysla Opavského, jehož matkou byla Jindřichova sestra. Víceméně analogické situace byly tedy často řešeny velmi odlišně a ženou zprostředkované příbuzenství mohlo mít za příznivých okolností určitou váhu. Přesto je ovšem nutno striktně trvat na tom, že Vilémův zisk Münsterberska byl ziskem politickým, jenž byl z hlediska práva zaštitěn jen zcela minimálně.

Vilémův sňatek se Salomenou z Častolovic, jednou z mladších dcer zemřelého Půty, byl ze strany opavského vévody bezpochyby účelovým tahem, jenž měl posílit jeho práva k matčinu rodnému knížectví. Vzhledem k tomu, že v dokumentu, jímž byl Vilém přijat za pána münsterberského knížectví a v němž se projevuje zřetelná snaha o vzbuzení zdání legitimacy jeho nároků, není o Salomeně ani zmínka, lze předpokládat, že k sňatku došlo teprve později. Jako nepravděpodobnější se pak jeví vřazení tohoto sňatku až za rok 1444, kdy byl boj o Münsterbersko definitivně ukončen a Vilém Opavský a Hynek Krušina z Lichtenburka, manžel Salomeniny matky Anny z Koldic, se pod vlivem společných politických zájmů poněkud sblížili. Tehdy bylo totiž uzavření inkriminovaného dynastického spojení nejspíše realizovatelné a mohlo být dosti dobře symbolem usmíření mezi oběma aristokraty. Na druhou stranu nelze sice

zcela vyloučit ani možnost, že se Vilém tímto dynastickým spojením snažil posílit své problematické nároky v době, kdy byla jeho kandidatura v Münsterberku projednávána, je však dosti nepravděpo-dobné, že by nikterak bezelstný Krušina provdal v kritickém okamžiku nevlastní dceru za potenciálního soupeře a zhoršil tak svou pozici pro nadcházející konflikt. Termínem a quo sňatku je ovšem v každém případě rok 1442. Nejpozdější přijatelné datum představuje rok 1447, což lze odvodit ze skutečnosti, že Salomena porodila Vilémovi nejméně pět dětí.

Vilém I. zemřel 23. října 1452 (63). Vládu v Opavsku a Münsterbersku i poručnictví nad jeho potomky převzal jeho mladší bratr Arnošt, který 15. srpna 1453 zapsal Salomeně z Častolovic roční vdovský důchod 200 kop grošů (64). Později se Salomena přestěhovala do Stinavy, kterou jí zastavil olešnický vévoda Konrád X. Bílý (65), a zde také 26. února 1489 zemřela (66). Svému choti porodila syny Bedřicha, Přemysla III. a Václava V. a dcery Kateřinu a Annu.

O sňatcích dvou plnorodých Vilémových sourozenců se dovídáme v podstatě jen náhodně, díky ojedinělým zmínkám v soudobých pramenech. Tou prvou je zápis v olomouckých zemských deskách z 11. ledna 1446, kterým Jan Jičínský z Cimburka zapsal své manželce Kateřině, kněžně opavské, 3 000 dukátů a 1 133 kop grošů vdovského věna, pojištěných na Novém Jičíně (67). Genealogická literatura se shodla na tom, že Kateřina byla dcerou Přemysla Opavského a jeho druhé manželky Kateřiny Münsterberské. Ačkoli není toto určení podepřeno výslovnými pramennými důkazy, není o jeho správnosti vážnějších pochyb, neboť nesporné chronologické zařazení Janova majetkoprávního aktu jinou možnost v podstatě nepřipouští. Bylo by snad pouze možno uvažovat o tom, zda Kateřininou matkou nebyla třetí manželka Přemysla Opavského Helena Bosenská. Shoda jména s Kateřinou Münsterberskou hovoří však spíše pro její mateřství, i když samozřejmě nelze význam tohoto argumentu přeceňovat (68). Kateřina Münsterberská zemřela 23. dubna 1422 (69) a toto datum je tedy s největší pravděpodobností zároveň i termínem ad quem narození manželky Jana Jičínského. Vzhledem k chronologické specifikaci jejich sňatku je možno předpokládat, že skutečné datum se tomuto termínu značně přibližuje.

Jan Jičínský z Cimburka byl synem Ctibora z Cimburka a Kunhuty z Michalovic a vlastnil výnosná panství Nový Jičín, Rožnov pod Radhoštěm a Vsetín. V písemných pramenech se objevuje velmi často právě počínaje rokem 1446 a lze tedy soudit, že se narodil někdy kolem roku 1425, což ostatně koresponduje i s dnes známými životními daty jeho ascendentů. Pokud se týče okamžiku jeho smrti, literatura doposud uváděla rok 1475 (70). Poslední přímá zpráva o Janovi však pochází z 12. června 1472 (71) a již 27. června 1473 se jako pán na Novém Jičíně uvádí jeho zeť Jindřich z Boskovic (72). Janovo úmrtí je tedy třeba přesunout do časového intervalu ohraničeného těmito daty. O Kateřině nelze nalézt žádných dalších zpráv a nevíme tudíž ani, zda svého manžela přežila či zemřela již před ním (73). Jejich jediným dítětem byla dcera Kunhuta.

Také o manželství Arnošta Opavského, mladšího syna Přemysla I. a Kateřiny Münsterberské, se dozvídáme vlastně náhodně, a to díky Knize Tovačovské (74), soukromému právnímu spisu, jehož autorem byl významný moravský šlechtic a v letech 1469 - 1494 moravský zemský hejtman Ctibor Tovačovský z Cimburka. Mimo jiné jsou tu obsaženy i četné formule, moderně řečeno vzory často používaných písemných právních úkonů. Nejednalo se ovšem o vzory umělé, nýbrž převzaté ze skutečné praxe. Soubor formulí je tudíž z dnešního hlediska nejen informací o feudálním právu, nýbrž také sbírkou dobových listin a zápisů, byť povětšinou poněkud znehodnocených vypuštěním konkrétních jmen a dat. Mezi těmito formulemi se nachází též následující, z hlediska sledované problematiky nesmírně zajímavý zápis:

"My A., z Božie milosti knieže Opavské a Minstrberské, vyznávame tiemto listem obecne etc., že zdraví jsúce dobrovoľne a s dobrým rozmyslem, s radú přátel a manuov našich Minstrberských, duchovnich i světských, sami od sebe i od našich erbuov a stupnikuov udělali jsme, ukázali i zapsali, děláme, ukazujem i zapisujem listu tohoto moci osvícenej kněžně paní Jitce, manželce naší milej, k její lepdinku a zástavě věnně dáváme II tisíce zlatých dobrých červených Uherských vážných na zlatě, a jeden tisíc zlat. zvláště věnujeme rádným věnem svobodných, s kterýmž tisícem zlatých kněžna napředpsaná bude moc míeti činiti i nechati vedle své vuole po naší smrti bez překážky našich erbuov a stupnikuov. A to jí spolu oboje, to jest II tisíce zlat. lepdinku a jeden tisíc zlat. věna svobodného, ukazujeme i zapisujeme v činži jmenovanej II sta zlat. Uherských dobrých platu ročního do jejího života, a sto zlatých uherských k její vuoli, rozkázání neboli poručení, komuž by se jí zdálo, na Minstrberce městě a na tej vši zemi Minstrberskej, na měšťanech, na zemanech, na manech, duchovnich i světských, i na všech lidech té země, chudých i bohatých, s hradem, s zahradníky, s mlýny, rybníky, s rybníšči, řekami, potoky, s lesy, s lukami i se všelijakým jiným příslušenstvím, malým i velikým, ničehož nic neopúštějice, než úplně celé, a v moci takovej, jakož to my nyní sami živi jsúce držíme. A jestli že by nás kněžna a manželka naše svrchupsaná napřela a neb napomenula, tehdá po naší smrti, dokavádž by stavu svého vdovského neproměnila, má to kniežetstvie s svými a našimi dietkami i hradem se vším příslušenstvím požívatí až do let sirotčích, ačby kteří po nás ostali; pakliby neostáli, tehdá kněžně a manželce naší její lepdink i věno má čisté a řádně vydáno a podle zapsanie nahořepsaného zpraveno býti od našich stupníkuov, a když se to stane, tehdá tepruov kněžna má kniežetstvie svrchupsaného s jeho příslušenstvím stupníkom našim postúpiti, když svým jistá bude podle zápsanie svrchupsaného. A poručníky takové věnně zástavy a lepdinku jejího činíme a dáváme urozené paní p. J. z C. a z T., otce jejího p. J. z H. etc. Tomu na svědomie a pro lepší jistotu my knieže svrchupsané pečeť naš s naší dobrú vuoli kázali jsme přivěsiti k tomuto listu. Dán ..."

Totožnost knížete, který své choti zapsal tuto vcelku štědrou, nicméně nikterak přemrštěně vysokou věnnou zástavu, je mimo jakoukoli pochybnost. Ze všech opavských a münsterberských vévodů byl totiž čtvrtý syn Přemysla Opavského jediný, jehož jméno počíná první literou abecedy. Pro otázku bližší specifikace jeho choti je pak rozhodující otázka, kterého z poručníků se týká přívlastek "otce jejího". Ačkoli interpunkce příslušné věty hovoří spíše pro šlechtice, skrytého za iniciály J. z H., je zřejmě třeba přiklonit se k druhé alternativě a za Jitčina otce považovat Jana z Cimburka a Tovačova, bezpochyby totožného s prvně jmenovaným poručníkem (75). Jednak byl Jan Tovačovský, připomínaný v letech 1417 - 1464 a zastávající od roku 1437 prestižní funkci moravského zemského hejtmana, otcem autora Knihy Tovačovské, který do svého spisu zcela přirozeně s oblibou inkorporoval dokumenty vztahující se k jeho rodině, jednak je přijetím tohoto závěru uspokojivě vyřešena otázka příbuzenského svazku mezi Arnoštem Opavským a králem Jiřím z Poděbrad. Vlistině z 8. března 1456, kterou vévoda Arnošt prodal svá práva k münsterberskému knížectví tehdejšímu zemskému správci za 1 000 kop pražských grošů (76), nazval totiž budoucího krále "naším milým švagrem", přičemž je samozřejmě zcela vyloučeno, že by existovalo krevní pouto mezi samotným opavským knížetem a Poděbradem či některou z jeho dvou manželek. Chotí Jana Tovačovského z Cimburka a matkou Arnoštovy manželky byla ovšem Žofie z Kunštátu, dcera Erharta z Kunštátu a Skal, jejíž stupeň příbuzenství s budoucím "husitským králem" byl sice velmi vzdálený, jež

však každopádně pocházela z té-hož rodu. Vzhledem k velice volnému užívání výrazů švagr, bratr aj. ve středověkých listinách jakož i k absenci jakýchkoli vědomostí o jiném, bližším příbuzenském vztahu mezi Arnoštem Opavským a Jiřím z Poděbrad je tudíž třeba považovat díkci dokumentu z roku 1456 za velice významný důkaz otcovství Jana z Cimburka. Jako jeho dcera se Jitka mohla narodit nejpravděpodobněji ve třetí dekádě 15. století a byla tudíž mladší než její manžel, který byl při dělení Opavska v roce 1434 zřejmě již plnoletý.

Datum sňatku lze určit relativně přesně díky skutečnosti, že v citované formulaci vystupuje Arnošt jako vévoda opavský i münsterberský. Muselo k němu tudíž dojít ještě před výše zmíněným prodejem Múnsterberska Jiřimu z Poděbrad, tedy před 8. březnem 1456. Poněkud složitější je otázka termínu a quo. V závěru listiny, jíž byl v roce 1443 vévoda Vi-lém Opavský přijat za vládcu Múnsterberska, hovoří se sice též o právech jeho mladšího bratra Arnošta, rovněž syna sestry posledního piastovského vládcu, nicméně v dalších letech vykonával vládu v nově získaném vévodství výhradně kníže Vilém. Na obsahově vcelku bezvýznamné listině z 9. července 1451 vystupuje však Arnošt náhle jako kníže opavský a múnsterberský a jeho starší bratr pouze jako kníže opavský (77). Nelze tudíž vyloučit, že na počátku padesátých let 15. století došlo mezi oběma bratry k novému rozdělení rodového majetku, následkem kterého se Arnošt etabloval v Múnsterberku, zatímco Vilémovi zůstala vláda v té části Opavska, jež oběma bratrům připadla po několikerém dělení po smrti Přemysla I. (78) Pokud Arnošt v souladu s výše zmíněnou dohodou skutečně převzal ještě před Vilémovou smrtí samostatnou vládu v Múnsterbersku, je kritický okamžik zároveň termínem a quo jeho manželství s Jitkou z Cimburka. Pakliže ovšem titulatura v listině z roku 1451 postrádá hlubšího podtextu, je nutno tento termín posunout k roku 1452, kdy vévoda Vilém zemřel a Arnošt se jako poručík jeho potomků ujal samostatné vlády nad oběma knížectvími.

Datum Jitčina úmrtí nelze na základě dnes známých pramenů upřesnit. Díkce několikrát výše zmíněné listiny by sice mohla být chápána jako doklad toho, že 8. března 1456 byla Arnoštova manželka ještě naživu, těžko ovšem pouze na jejím základě formulovat nezpochybnitelné závěry. Naopak, maně se zde nabízí souvislost s Arnoštovou náhlou a naprostou rezignací na jeho mocenské postavení - v roce 1456 totiž nejen prodal Jiřimu z Poděbrad svá práva k Múnsterbersku, ale vzápětí postoupil Boleslavovi Opolskému za 28 000 zlatých i samotné Opavsko (79). Zcizení rodového knížectví by bylo nejnásazně vysvětlitelné, kdyby v jeho pozadí stála ochablost vyplývající z citového ořvesu a z vědomí vlastní biologické diskontinuity. To už jsou ovšem ryze hypotetické úvahy. Další osudy Arnošta Opavského po prodeji obou knížectví jsou zahaleny rouškou tajemství. V první polovině šedesátých let 15. století se něko-likrát objevuje jako relátor listin Jiřího z Poděbrad a rovněž tak je řídce zmiňován v opavských zemských deskách. Poslední písemná zpráva o něm pochází z roku 1467 (80). O tom, že strávil konec života v klášteři (81), neexistují žádné doklady; tato možnost však zdaleka není nepravděpodobná. Zemřel v roce 1485 (82). Jeho manželství s Jitkou z Cimburka zůstalo patrně bezdětné.

Posledním doloženým dynastickým spojením, spadajícím do okruhu sledovaného tímto článkem, je manželství několikrát již zmiňované Anny, dcery Václava II. Opavsko-Hlubčického a Alžběty z Kravař, s Janem Zajícem z Házmburka. Ze skutečnosti, že manželství bylo uzavřeno teprve v roce 1461 jasně vyplývá, že Anna byla rozhodně nejmladším známým dítětem knížecího páru. Zatímco její bratr Jan III. se, jak bylo doloženo výše, narodil na počátku dvacátých let 15. století, Annino zrození se zřejmě sluší posunout do let třicátých, a to nejspíše do jejich poloviny. Svému manže-

lovi totiž porodila minimálně čtyři děti, což vzhledem k obecně rychlejšímu procesu stárnutí v období středověku signalizuje, že v roce 1461 s největší pravděpodobností ještě nedosáhla třiceti let.

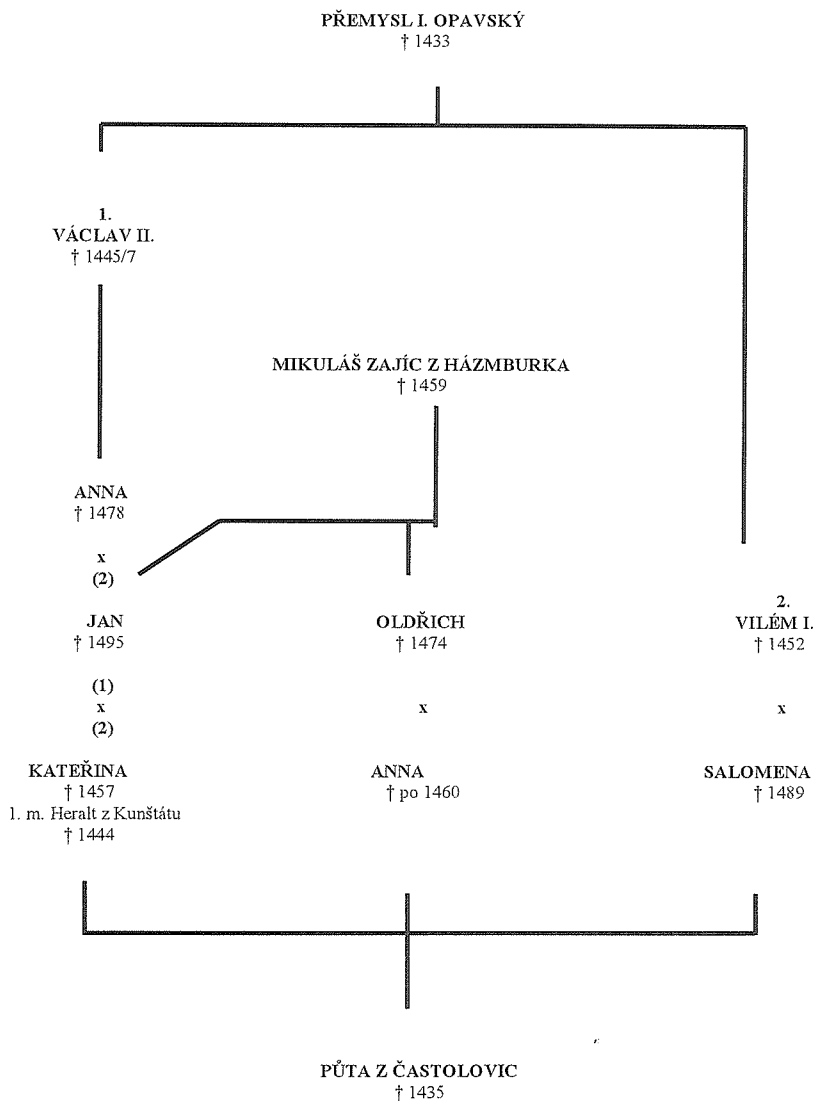
Annin manžel pocházel ze starobylého českého rodu, spadajícího do rozrodu Buziců erbu sviní hlavy. Zajícové z Házmburka si ovšem narozdíl od většiny ostatních příbuzných větví stabilně udržovali silnou politickou i ekonomickou pozici mezi českou šlechtou, od poloviny 14. století se navíc pyšili i dědičným titulem nejvyšších truksasů Království českého (83). Janův otec Mikuláš Zajíc z Házmburka vlastnil kromě bohatého kostského panství též Návarov a Choustníkovo Hradiště a tyto statky po jeho smrti na konci roku 1459 zdědili jeho dva synové. Z nich starší Jan se připomíná již v roce 1443 jako člen reprezentativního poselstva českých stavů k římskému králi Bedřichovi III. (84) a lze tedy předpokládat, že se rozhodně narodil před rokem 1425. Termínem a quo je pak rok 1415, což nezvratně vyplývá ze skutečnosti, že jeho rodiče uzavřeli sňatek v roce 1414.

V roce 1447 je Jan v olomouckých zemských deskách uveden jako manžel Kateřiny z Častolovic, dcery výše často zmiňovaného Půty III. z Častolovic a vdovy po Heraltovi z Kunštátu, zrádně popraveném z rozkazu brněnských radních v roce 1444 (85). Zřejmě právě jejím prostřednictvím získal Jan osobní vztah k opavským Přemyslovcům, z nichž vévoda Vilém byl manželem Kateřiny sestry Salomeny. Jakkoli lze předpokládat, že příbuzenské kontakty nevynikaly obzvláštní intenzitou, mimo jiné i v důsledku výše popsaného antagonismu vévodů Viléma a Kateřinina otčima Hynka Krušiny z Lichtenburka, přeci jen muselo dojít k navázání určitých osobních vztahů. Když se pak po Kateřinině smrti Jan rozhlížel po nové partnerce (86), s níž by se postaral o biologickou kontinuitu rodu, padla jeho volba právě na Annu, žijící s největší pravděpodobností na dvoře Jana Hlubčického. Svatební smlouva byla podepsána 4. prosince 1461 a nevěsta měla podle ní od svého bratra obdržet věno ve výši 1 000 zlatých, přičemž se ovšem měla vzdát svých dědičných práv k hlubčickému knížectví (87).

Páni z Házmburka patřili vždy k předním oporám české katolické strany a této rodové tradice se přidržel i Jan, zastávající od roku 1453 funkci dvorského sudího. Po epizodickém sblížení s králem Jiřím z Poděbrad, s nímž byl poměrně blízce spřízněn (88), se stal jednou z vůdčích osobností české panské jednoty a byl to právě on, kdo 25. září 1465 přečetl na zemském sněmu obžalobu katolických šlechticů proti králi. Jako jeden z pilířů pověstné jednoty zelenohorské se aktivně účastnil následných domácích bojů a v letech 1467 a 1469 byly jeho četné hrady obléhány královskými vojsky. Podruhé stačil Jan Zajíc jen stěží uprchnout přes Lužici do Uher ke králi Matyášovi, jehož podporoval jak proti Jiřímu, tak později proti Vladislavovi Jagellonskému. Za to obdržel od uherského krále reálně bezobsažný titul nejvyššího kancléře Království českého, jeho bratr Oldřich byl jmenován nejvyšším sudím. Vladislavovi se Jan pokořil až po uzavření budínské smlouvy, na svatováclavském sněmu v roce 1479. O tom, zda jeho zpla dobrovolný exil sdílela i Anna Hlubčická s dětmi, nelze se vinou absence písemných pramenů spolehlivě vyjádřit.

Jak vyplývá z nápisu na tumbě v Budyni nad Ohří, dnes již obtížně dešifrovatelném, zemřela Anna Hlubčická 29. dubna 1478 (89). Protože její věno nebylo nikdy vyplaceno, vznesl po smrti Jana Hlubčického Jan Zajíc jménem svých dětí nárok na hlubčické vévodství a požadoval rovněž odevzdání klenotů po své tchyni, Alžbětě z Kravař, a vyplacení zadržovaného věna (90). Ačkoli není známo, jak se k jeho požadavkům postavili král Matyáš a slezská knížata, žádného hmatatelného úspěchu se rozhodně nedočkal. Ještě v roce 1505 usilovala o Hlubčicko Janova dcera Anežka,

Tab II.
SCHEMA PŘÍBUZENSKÝCH VZTAHŮ OPAVSKÝCH PŘEMYSLOVCŮ,
PÁNŮ Z ČASTOLOVIC A ZAJÍCŮ Z HÁZMBURKA

ovšem rovněž bezvýsledně (91). Tou dobou byl již Jan mrtev - zemřel 15. května 1495 a byl pohřben rovněž v Budyni (92). Kromě Anežky vzešli z manželství synové Mikuláš, Vilém, Jan a Jindřich a dcera Kateřina (93).

Nelze s určitostí prohlásit, že v tomto článku obsažený výčet dynastických spojení mezi opavskými Přemyslovci na straně jedné a českou, respektive moravskou šlechtou na straně druhé je vyčerpávající. Moravský původ není kupříkladu vyloučen u Kateřiny, manželky Jana III. Hlubčického (94). Náhodnost poznání svazku mezi Kateřinou Opavskou, dcerou Přemysla I., a Janem Jičínským z Cimburka na základě ojedinělé zmínky v moravských zemských deskách pak signalizuje, že nelze v žádném případě vyloučit ani existenci dalších, v písemných pramenech nepodchycených příslušnic přemyslovské dynastie, provdaných do Čech či na Moravu (95). Ovšem již podrobnější rozbor výše uvedených manželských spojení, reprezentujících současný stav poznání sledovaného tematu, nesporně dokazuje význam dynastických pout mezi opavskými Přemyslovci na straně jedné a česko-moravskou šlechtou na straně druhé, zejména při formování regionální, v širším kontextu ovšem i tzv. "vysoké" politiky.

Poznámky:

- (1) K tomuto procesu blíže *J. Bakala: Holasická provincie a formování opavského vévodství*. Časopis slezského muzea 1/1969.
- (2) S tímto přídomkem se Mikuláš poprvé objevuje na Přemyslově privilegium pro město Jihlavu z 4. července 1269. CDM IV.27/22, RBM II.255/656, Reg 99.
- (3) Poprvé nazývá Mikuláše vévodou opavským Vok z Kravař ve své listině z 16. dubna 1281. Reg 131. Ale i sám Mikuláš užíval stejnou titulaturu po celou dobu své vlády na Opavsku.
- (4) Mikulášův lenní slib viz CDM VI.108/136, CDS XVIII.87/3815, LBS II.467/9, RBM II.186/454, Reg 212.
- (5) Téma opavských Přemyslovců není dodnes v odborné literatuře uspokojivě komplexně zpracováno. Nejobsáhlejší obecný základ vytvořil *F. Kopetzky: Zur Geschichte und Genealogie der Přemyslidischen Herzoge von Troppau*, Wien 1859, i jeho dílo je však dosti stručné a v mnohém již zastaralé. Výhradně genealogicky jsou zaměřeny práce *W. Wegener: Die Herzöge von Troppau*, Göttingen 1964 a *F. Chocholatý: Genealogie opavských Přemyslovců 1255 - 1525*. Listy Genealogické a heraldické společnosti v Praze, 6. řada, 1978. Cenným pramenem jsou i některá díla, věnovaná dějinám Opavska a Ratibořska, např. *G. Biermann: Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf*, Troppau 1874, *A. Weltzel: Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor*, Ratibor 1881, *V. Prasek: Historická topografie země opavské*, Opava 1889, též: *Dějiny Opavska až do r. 1318*, Opava 1891 atd. Kromě toho je v odborných periodikách obsažena řada interesantních drobnějších prací, pokrývajících však pouze nevelkou část tematu. Naposledy se opavským Přemyslovcům podrobněji věnovala *J. Konvičná: Dynastické počátky opavských Přemyslovců a jejich vazby na politiku českých králů*. *Paginae historiae* 4, 1996 a též: *Opavsko a opavští Přemyslovci za vlády posledních Lucemburků*. *Paginae historiae* 5, 1997.
- (6) Stručný a do značné míry neúplný přehled dynastických spojení českých a moravských rodů s opavskými Přemyslovci a slezskými Piastovci ve 14. a 15. století podal jinak velmi záslužné práci *A. Sedláček: Ein Beitrag zur Geschichte der Herzoge von Troppau - Münsterberg*. *Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens* 48, 1914. Podobný přehled, zaměřený pouze na sňatky příslušnic opavské přemyslovské sekun-

- dogenitury s českými a moravskými pány, zpracoval *F. Chocholatý: Opavští Přemyslovci a rod Barbory z Lobkovic*. Heraldika a genealogie 4/1989, ani on se však nevyvaroval několika omylů.
- (7) Za dceru Mikuláše II. považovali Annu v novější době např. *W. Dworzaczek: Genealogia*, Warszawa 1959, *W. Wegener: Die Herzöge ...*, op. cit. 5, *F. Chocholatý: Genealogie ...*, op. cit. 5 aj. Jako dcera Jana I. figuruje Anna např. v díle *F. Kopetzky: Zur Geschichte ...*, op. cit. 5
- (8) O tom blíže *M. Stary: Tři kněžny Anny z krve opavských Přemyslovců*. Genealogické a heraldické listy 3-4/1996.
- (9) *Jasinski: Rodowód Piastów Slaskich II.*, Wroclaw 1975. Z českých autorů se o Anně j jako první zmínil *F. Chocholatý: Genealogie ...*, op. cit. 5, který pak věnoval pozornost nejasněmu původu Přemyslovy první a třetí manželky v článku *K otázce manželství vévodů Přemysla Opavského*. Zpravodaj Klubu genealogů a heraldiků v Ostravě 20, 1984.
- (10) "Przemislaio duci Oppaviensi et ... Anne eius uxori". MVB V/2.630/1163
- (11) ZR 71/459
- (12) "Dědičkou Bosenskou" nazývá Helenu Přemysl ve své závěti z 18. září 1433. CDS VI.54/187, LBS II.504/40, Reg 476. Viz též *J. Kapras: Testament knížete Přemka Opavského a jeho provedení*. Věstník Matice opavské 15, 1907. *F. Chocholatý: K otázce ...*, op. cit. 9, soudí, že se jednalo o dceru bosenského krále Tvrtka I., problém původu Přemyslovy třetí choti by však zasloužil detailnější rozbor, opřený o širší škálu moderní zahraniční literatury.
- (13) O pánech z Loučky blíže *F. Hrubý: Severní Morava v dějinách*, Brno 1947.
- (14) Anninu příslušnost k rodu pánů z Loučky, který omylem zařadil mezi Bludovice, z nichž vzešli páni ze Žerotína, odmítl již *F. Chocholatý: K otázce ...*, op. cit. 9. Pokus o vyvrácení této možnosti prostřednictvím heraldického rozboru náhrobku Přemyslovy vnučky Anny Hlubčické v Budyni nad Ohří je však nepřesvědčivý. Viz též pozn. 21.
- (15) Vývoj predikátu boleslavské větve pánů z Kunštátu je nejlépe zachycen v moravských zemských deskách.
- (16) *F. Chocholatý: K otázce ...*, op. cit. 9.
- (17) Velký moravský landfríd z 20. prosince 1388 viz CDM XI.446/529. Ostatní data jsou převzata ze zápisů v moravských zemských deskách.
- (18) V Kronice opavské je zaznamenáno: "1433 in die S. Venceslai obiit dux Przemko, Dom. Opaviae, anno aetatis 67". *G. Biemann: Geschichte ...*, op. cit. 5. Vzhledem k tomu, že Přemyslův otec Mikuláš II. zemřel 8. prosince 1365 a Přemysl nebyl s největší pravděpodobností pohrobkem, vychází jako datum jeho narození právě rok 1365.
- (19) O Přemyslově osobnosti, vládě a politické koncepci podrobněji *F. Chocholatý: Vě voda Přemek Opavský*, in: Sborník příspěvků z II. setkání genealogů a heraldiků, Ostrava 1983.
- (20) Reg 533
- (21) *E. W. Braun: Drei Grabsteine von Mitgliedern des Troppauer Fürstenhauses der Przemyliden*. Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch - Schlesiens 13, 1918.
Naproti tomu *F. Chocholatý: K otázce ...*, op. cit. 9, považoval korunovanou vpravo hledící orlici za znak Anniny báby Anny "von der Luczka", což mu sice umožnilo odmítnout její příslušnost k rodu pánů z Loučky, avšak zároveň si tak zahradil cestu k poznání Annina skutečného původu.

- (22) Přemysl Opavský byl synem Piastovny Judity Falkenberské, jeho synové Vilém a Arnošt pak navíc descendenty další Piastovny Kateřiny Münsterberské. K heraldice opavských Přemyslovců blíže *F. Chocholatý: Pečetě a znak opavských Přemyslovců. Zpravodaj Klubu genealogů a heraldiků v Ostravě 1-2/1982.*
- (23) Genealogii pánů z Kravař zpracovali dosti podrobně *A. Rolleder: Die Herren von Krawarn. Zeitschrift des Vereins für Geschichte Mährens und Schlesiens 2-3/1898-1899* a *F. Dvorský: O starožitném panském rodě Benešoviců II. O rodě pánů z Kravař, Brno 1910.*
- (24) Přesto o ní jako o pravděpodobné Václavově manželce uvažují např. *E. W. Braun: Drei Grabsteine ...*, op. cit. 21, či *F. Chocholatý: Opavští Přemyslovci a rod ...*, op. cit. 6.
- (25) Dlugosz IV, 158
- (26) *G. Biermann: Geschichte ...*, op. cit. 5.
- (27) Reg 435
- (28) "... slug der konig herzog Wenczels son czu ritter". SRS XII.26
- (29) Tuto argumentaci použil při stanovení data Václavova sňatku již *K. Wutke: Stamm- und Übersichtstafeln der Schlesischen Fürsten, Breslau 1911.*
- (30) Jan III. věnoval toho dne zádušní plat za svého otce, matku, bratra (Jana IV.) a sourozence. Reg 576. *H. Grotefend: Stammtafeln der Schlesischen Fürsten bis zum Jahre 1740, Breslau 1875* uvádí na základě vratislavského nekrologia jako měsíc Alžbětina úmrtí září neznámého roku.
- (31) 7. března 1445 potvrdil Václav privilegia johanitskému špitálu v Hlubčicích, Reg 541; 20. září 1447 vládou již v Hlubčicku a Václavově čtvrtině Opavska jeho dva synové. Reg 547 a 548a
- (32) Jeho rodiče uzavřeli sňatek v roce 1399, což posouvá termín a quo jeho narození k roku 1400. Samostatně vlády nad svými statky se ujal zřejmě v roce 1420, nemohl se tudíž v žádném případě narodit později, nežli v roce 1405.
- (32) Blíže *F. Chocholatý: Vévoda Přemek ...*, op. cit. 19.
- (34) Poz II.12/2. Po požáru Opavy a shoření zemských desk knížectví byl tento zápis obnoven v roce 1431.
- (35) Blíže k těmto událostem *A. Neumann: K dějinám husitství na Moravě, Olomouc 1939* a *F. Chocholatý: Vévoda Přemek ...*, op. cit. 19.
- (36) Přemyslově pečetí z 1. června 1429 a předpokladům k jejímu použití se věnoval *F. Chocholatý: Pečeť knížete Přemka Opavského z roku 1429*, in: Sborník příspěvků z I. setkání genealogů a heraldiků, Ostrava 1980.
- (37) AČ XV.181
- (38) *F. Dvorský: O starožitném ...*, op. cit. 23, mylně ztotožnil Jana z Kravař s Janem Kravařským z Vřesiny, jedním z členů komise, jež 2. února 1434 rozdělila Opavsko mezi syny Přemysla I., a posunul proto datum jeho úmrtí do roku 1434.
- (39) *F. Dvorský: O starožitném ...*, op. cit. 23.
- (40) AČ I.184 a XVI.99, ZR 182/1320. *V. Prasek: Historická topografie ...*, op. cit. 5, uvádí bez udání pramene jako datum sňatku rok 1434 a tento údaj od něj převzali i někteří autoři novější, např. *W. Wegener: Die Herzöge ...*, op. cit. 5.
- (41) AČ I.147
- (42) Poz I.24/214. 22. května 1437 si pak Václav s Arnoštem dopisem stěžovali přímo Anežce. Reg 498
- (43) Zatímco až do konce roku 1437 se v písemných pramenech objevuje relativně velmi často, v dalších letech již není zmiňován. Na základě Sedláčkova odhadu, uveřejněného v Ottově slovníku naučném a vycházejícího patrně z této skutečnosti, uvádí datum 1438 nemalá část genealogické literatury, např. *K. Wutke: Stamm- und Über-*

- sichtstafeln* ..., op. cit. 29, *W. Wegener: Die Herzöge* ..., op. cit. 5, aj.
- (44) Poz I.25/231 a 26/235
- (45) Poz I.41/400. Opavským knížatům bylo přisouzeno 16 000 hřiven na fulneckém a oderském zboží, což signalizuje, že jejich nárok zřejmě nepostrádal silného právního základu.
- (46) V listinách týkajících se opavského vévodství není Salomenina rodová příslušnost obsažena. Ze zápisu o prodeji hostinského zboží v roce 1467, obsaženého v DD V. 245, resp. LXI.490, však vyplývá, že jedna z dcer Půty z Častolovic a Anny z Koldic byla provdána do knížecího rodu; jedinou rozumnou interpretací této skutečnosti, podpořenou ostatně i logikou regionálních politických dějů, je pak ztotožnění této jménem neuvedené Půtovy dcery s manželkou Viléma Opavského.
- (47) LBS II.145/27. 30. září 1434 pak Půta listinou vydanou v Řezně znovu přislíbil jménem svým i svých dědiců navrátit Münsterbersko po zaplacení 6 000 kop grošů. LBS II.147/29
- (48) LBS II.147/28
- (49) Údaj, že k sňatku Viléma a Salomeny došlo před rokem 1435, poprvé prezentoval *W. Dworzaczek: Genealogia* ..., op. cit. 7, od něhož jej převzal např. *F. Chocholatý: Opavští Přemyslovci a rod* ..., op. cit. 6. Pochybnosti ohledně této konkretizace ovšem v poslední době vyjádřil *J. Urban: Boj o Kladsko (1435 - 1454)*. Historie a vojenství 3/1994.
- (50) AČ XV.186
- (51) AČ XV.193, LBS II.180/16. O Hynku Krušinovi z Lichtenburka blíže *F. Volkmer: Hynek Krussina von Lichtenburg, Pfandesherr des Glatzer Landes von 1440 - 1454*. Vierteljahrsschrift für Geschichte und Heimatskunde der Grafschaft Glatz VII, 1887/88, nověji pak *J. Urban: Hynek Krušina z Lichtenburka a husitské revoluční hnutí*. Folia historica Bohemica 4, 1982, který se však zaměřil především na Krušinovu "husitskou" kariéru.
- (52) Ohledně postavení Slezska v souvislosti s polskými pretencemi k českému trůnu srovnej např. *R. Heck: Tabor a kandidatura Jagiellonska v Czechach (1438 - 1444)*, Wrocław 1964.
- (53) *F. Kopetzky: Zur Geschichte* ..., op. cit. 5.
- (54) Podrobně k bojům o slezskou část častolovického dědictví *J. Urban: Boj o Kladsko* ..., op. cit. 49.
- (55) LBS II.148/31, Reg 532 (zde s chybným denním datem 8. dubna)
- (56) LBS II.147/30. Že se jednalo právě o tuto listinu soudí i *P. Sedláček: Pečet' frankensštejnského hejtmanství*. Paginae historiae 5, 1997.
- (57) Zástavní listina sice počítala s finančním uspokojením Půtových dědiček, jak ovšem vyplývá z dalšího průběhu událostí, v praxi k němu nikdy nedošlo.
- (58) *F. Kavka: Poslední Lucemburk na českém trůně*, Praha 1998.
- (59) V roce 1454 vystoupil Jan z Házmburka jménem své manželky Kateřiny z Častolovic s nárokem na někdejší statky Půty z Častolovic a zpochybnil legitimitu poručníků i jejich právo zavazovat dědičky. AČ I.535. Stalo se tak v souvislosti s prodejem častolovického dědictví
Vilémem Krušinou z Lichtenburka Jiřím z Poděbrad (viz v textu); přes Janův odpor byla však inkriminovaná transakce řádně zapsána do zemských desk.
- (60) Na tom nic nemění ani skutečnost, že v průběhu roku 1444 se Hynek Krušina s Vilémem Opavským prakticky smířil a v prosinci téhož roku podnikli společně řadu útoků namířených proti vřatislavské kapitule. Viz blíže *J. Urban: Boj o Kladsko* ..., op. cit. 49.
- (61) LBS II.150/32

- (62) *J. Kalousek: O staročeském právě dědickém a královském právě odúmrtém na statcích svobodných v Čechách i v Moravě. Rozpravy České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, třída I, ročník III, Praha 1894.*
- (63) Denní datum Vilémovy smrti je poněkud nejisté. Na základě údaje v Opavské kronice uvádí část genealogické literatury též 15. srpen. Blíže k tomu *F. Chocholatý: Náhrobník kanovníka Přemysla, vévody Opavského v Mödlingu. Zpravodaj Klubu genealogů a heraldiků v Ostravě 32, 1988.*
- (64) LBS II.507/44, *F. Kopetzky: Zur Geschichte ...*, op. cit. 5.
- (65) Zástavní listina nese datum 23. října 1459. LBS II.655/20
- (66) Salomenina smrt je vzpomenua v hlohovských análech. SRS X.59
- (67) LMM Ol. XI, 440/249
- (68) Tak Přemyslův prasynovec Mikuláš VI. Ratibořský († 1452) měl s první manželkou Markétou Klemovou ze Lhoty dceru Barboru a s druhou chotí Barborou Rokemberkovou dceru Markétu.
- (69) Jindřichovské nekrologium uvádí k dennímu datu 23. dubna: "It. (obitii) d. Katherina de Monsterberg ducissa Opavie, a. d. M^oCCCC^oXXII^o". *W. Wattenbach: Schlesische Nekrologien. Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens 4, 1862.*
- (70) *K. Wutke: Stamm- und Übersichtstafeln ...*, op. cit. 29. V literatuře, na kterou odkazuje, není však žádný originální pramen této datace uveden. Přesto datum převzali i autoři novodobí, např. *W. Wegener: Die Herzöge ...*, op. cit. 5, aj.
- (71) AČ VI.508 a XVI.177
- (72) "Jindřich z Boskovic a na Jičíně". AČ IV.470
- (73) *A. Sedláček: Ein Beitrag ...*, op. cit. 6, se vyslovil pro variantu prvou s odkazem na *K. Wutke: Stamm- und Übersichtstafeln ...*, op. cit. 29, kde je však uvedeno pouze datum Janova úmrtí.
- (74) *Kniha Tovačovská*, Brno 1858. Česká ani zahraniční genealogická literatura na tento zápis patřičně nezareagovala, čestnou výjimkou je pouze *A. Sedláček: Ein Beitrag ...*, op. cit. 6.
- (75) *A. Sedláček: Ein Beitrag ...*, op. cit. 6. Jeho interpretace příslušné formule odpovídá tomuto závěru i interpunkčně.
- (76) AČ XV.219. Velmi nízká kupní cena, patrně nikoli náhodou totožná s výší věna přislíbeného Hynkem Krušinou z Lichtenburka Arnoštově švagrově Salomeně z Častolovic, je tu zcela zjevně důsledkem problematického právního opodstatnění držby opavských knížat, o němž je blíže pojednáno v souvislosti se sňatkem vévody Viléma.
- (77) Reg 563
- (78) Po smrti Přemysla I. se majetkoprávní situace posléze vyvinula tak, že jeho prvorozený syn Václav obdržel Hlubčicko a jednu třetinu vlastního Opavska zatímco jeho mladší polorodi bratři Vilém a Arnošt drželi rovněž, zprvu nedílně, po jedné třetině jádra otcova knížectví.
- (79) Vévoda Boleslav Opolský se jako kníže opavský poprvé připomíná 22. června 1457. Reg 585, *F. Kopetzky: Zur Geschichte ...*, op. cit. 5. Originál listiny o zcizení Opavska se však nedochoval; je pouze zmíněn v dokumentu z 15. srpna 1460, kterým se Boleslavův mladší bratr Mikuláš vzdal svých nároků na toto knížectví ve prospěch krále Jiřího z Poděbrad. CDS VI.79/248, LBS II.507/45. Z něj ovšem není zřejmé, zda Arnošt Boleslavovi Opavsko prodal, nebo pouze zastavil.
- (80) *J. Perwolf: Příspěvky k českým dějinám XV. - XVI. století. Časopis musea království českého 1880.*
- (81) Bez udání pramenů to uvedl *F. Ens: Das Oppaland I. Geschichte des Herzogthums Troppau*, Wien 1835. Ačkoli je jeho práce plná zásadních omylů a také datum Arnoš-

- tova úmrtí 1454 je nade vši pochybnost nesprávné, objevuje se tento údaj i u některých dalších autorů.
- (82) *E. W. Braun: Drei Grabsteine ...*, op. cit. 21, s odkazem na kroniku opavských minoritů, v datech velmi spolehlivou.
- (83) O pánech z Házmburka podrobně *A. Kaubek: Děje města Libochovic nad Ohří, Litoměřice 1874 a J. Hás: Zajícové z Házmburka. Heraldika a genealogie 2/1993.*
- (84) AČ I.280
- (85) LMM Ol. X, 409/723 a 724
- (86) Kateřina se naposledy připomíná v roce 1454 - viz pozn. 58. *J. Hás: Zajícové ...*, op. cit. 83, uvedl bez udání pramene, že zemřela v roce 1457.
- (87) Na základě Paprockého zprávy *A. Kaubek: Děje ...*, op. cit. 83, *A. Sedláček: Ein Beitrag ...*, op. cit. 6.
- (88) Janova matka Škonka z Kunštátu byla sestřenicí "husitského krále".
- (89) *A. Sedláček: Ein Beitrag ...*, op. cit. 6.
- (90) LBS II.519/62. List není datován, bezpochyby byl však vystaven až po smrti vévody Jana III. Ten se naposledy připomíná 12. srpna 1482 v listině vratislavského biskupa Jana. CDS VI.114/343, LBS II.518/61. Termínem ad quem jeho smrti je zřejmě 25. listopad 1487, kdy král Matyáš pojistil věnnou zástavu snoubenky svého nemanželského syna Jana Korvína na řadě slezských knížectvích, mezi nimi i Hlubčicku. LBS I.33/19
- (91) Anežčin nárok je zmíněn v listině Zikmunda Jagellonského, vydané 18. dubna 1505 ve Vratislavi. LBS II.533/77
- (92) *F. Palacký: Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě V.*, Praha 1865.
- (93) Obvykle se uvádějí jen čtyři děti Jana Zajíce a Anny Hlubčické; Jindřicha († 1492) a Kateřinu, manželku Jiřího Adama Křineckého z Ronova, zařadil mezi jejich potomky teprve *J. Hás: Zajícové ...*, op. cit. 83.
- (94) Podle nekrologia lubušského kláštera zemřela 12. března neznámého roku "Catharina ducisa Opaviae", bezesporu Janova manželka. *G. Biermann: Geschichte ...*, op. cit. 5 *F. Minsberg: Geschichte der Stadt Leobschütz*, Neisse 1828 ji mylně označil za kněžnu meklenburskou; její rodový původ ovšem z písemných pramenů nevyplývá a nejspíše lze uvažovat o její příslušnosti k české, moravské, eventuelně polské šlechtě.
- (95) O tom, že současný stav poznání přemyslovské genealogie není zdaleka úplný, svědčí nejlépe listina z 28. prosince 1482, kterou slezský šlechtic Bedřich ze Špunburku sezením na Tanberku zaplatil dluh 110 zlatých "své švagrově", třebnické abatyši Anně, dceři Viléma Opavského a Salomeny z Častolovic. *H. Grotfend: Stammtafeln ...*, op. cit. 30. Navzdory výše avizované dobové svobodomyšlnosti při užívání podobných oslovení je zjevné, že zde určité pokrevní pouto, dnes již patrně nerekonstruovatelné, bezpochyby existovalo.

Seznam použitých zkratek

AČ	Archiv český
CDM	Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae
CDS	Codex diplomaticus Silesiae
DD	Desky dvorské
Długosz Jana Długosza Kanonika Krakowskiego dziejów polskich ksiąg dwanascie	
LBS	Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer in Mittelalter
LMM	Die Landtafel des Markgraffthumes Mähren

MVB	Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia
Poz	Pozůstatky zemského práva knížetství opavského
RBM	Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae
Reg	Regesten zur Geschichte des Herzogthums Troppau
SRS	Scriptores rerum Silesiacarum
ZR	Zbytky register králův římských a českých z let 1361 - 1480

Souhrn

Dynastická spojení opavských Přemyslovců s českou a moravskou šlechtou

Kníže Mikuláš, legitimizovaný levoboček krále Přemysla Otakara II., založil slez-skou větev přemyslovske dynastie, která vymřela teprve v roce 1521. Její rodovou základnou bylo knížectví opavské; kromě něj ovládali opavští Přemyslovcí od roku 1337 i Ratibořsko a nakrátko i v Münsterbersko. Při své vládě navazovali zcela zákonitě četné kontakty s českou i moravskou šlechtou a jejich vyústěním se stala celá řada sňatkových aliancí, uzavřených ve 14. a 15. století příslušníky opavské rodové sekundogenitury. Autor v tomto článku nepodává jen prostý výčet takových spojení, ale tam, kde je to možné, se je snaží i zařadit do širších souvislostí a odhalit jejich politické pozadí. Přichází rovněž se zcela novou hypotézou, že dosud rodově nezařazená první manželka vévody Přemysla Opavského († 1433) byla příslušnicí bolesradické větve pánů z Kunštátu, a dílčí zpřesnění uvádí i v souvislosti s některými dalšími manželstvími.

Zusammenfassung

Dynastische Verbindung des Přemysl-Hauses von Opava mit dem böhmischen und mährischen Adel

Fürst Mikuláš, legitimisierter uehelicher Sohn des Königs Přemysl Otakar II. hat die schlesische Linie der Přemysl Dynastie gegründet, die erst im Jahre 1521 ausgestorben ist. Ihre Stammbasis war das Fürstentum Opava, ausserdem hat das Přemysl-Haus von Opava seit 1337 auch Ratiboř und kürzlich auch Münsterberg beherrschaft. Bei dieser Regierung haben sie ganz entsprechende zahlreiche Kontakte mit dem böhmischen und mährischen Adel angebindet. Dies hat zu einer Reihe Ehealianszen geführt, die im 14. und 15. Jahrhundert von Mitglieder der Opava Stammsekundogenitur geschlossen waren. In diesem Artikel bringt der Autor nicht nur einfache Aufzählung dieser Allianz-en, aber - wo es möglich ist - versucht er sie in einem breiteren Zusammenhang ein-zureihen und ihren politischen Hintergrund zu enthüllen. Er bringt auch eine ganz neue Hypothese, dass die bis jetzt noch nicht stammeingereichte erste Gemahlin Herzogs Přemysl Opavský (gest. 1433) ein Mitglied der Bolesradice Linie der Herren von Kunštát war und eine Partial-präzisien liegt er auch in Zusammenhang mit einigen weiteren Ehen vor.

Summary

Dynastic connections between the Přemysl lineage of Opava and Bohemian and Moravian nobility

Prince Mikláš, king's Přemysl Otakar II. legitimized bastard, founded the Silesian

branch of the Přemysl dynasty which died out only in the years 1521. Their ancestral base was the principality of Opava, in addition they ruled since 1337 in the counties of Ratiboř and shortly Münsterberg. During this era they quite regularly made numerous contacts with Bohemian and Moravian nobility which lead to a number of matrimonial alliances closed in the 14. and 15. century by members of the Opava secundogenitur. This article brings not only a plain account of such connestions but - where possible - tries to allocate them into a wider chain of events and political settings. Here the author comes with a completely new hypothesis, namely that the up to this time not parentage-classified first spouse of the Duke Přemysl of Opava (died 1433) had been a member of the Bolerady branch of the Lords of Kunštát and a partial precision is presented in connection with some other marriages.

Rod Pavlák z Krásenska jako jedna z větví moravského rodu Pavlát z Olšan

Ing.Miroslav Pavlák (zpracováno podle rodinné kroniky)

Během 13. století, zejména po vítězně odraženém tatarském vpádu do střední Evropy ve 40. letech, zesílil mohutný osídlovací proces, do kterého se zapojili jak světští, tak církevní feudálové. Hlavní kolonizační proud směřoval do hornatějších oblastí na západní, severní a severovýchodní Moravě a do přilehlých oblastí slezských. Lidé pronikali do hlubokých jesenických údolí a hledali drahé kovy. Na osídlování východní části Jeseníků (Zlatohorsko) se významnou měrou podílelo olomoucké biskupství a to zejména v době biskupa Bruna ze Schauenburka (1241-1281). Osada Janov, která užívala jako svou pečeť erb rodu Hamerníků (předků Pavlátů) se poprvé připomíná r. 1265, kdy ji ve své závěti zmiňuje výše uvedený olomoucký biskup Bruno. (Pozn.: okolí Janova na Zlatohorsku náleželo olomouckým biskupům již r. 1256, kdy je připomínána osada Jindřichov, jako tzv. stolní tzn. biskupy přímo spravovaný statek).

Erb Hamerníků (*na titulní straně - pozn.red.*), zkřížená hornická kladívka neboli krace, patří tedy mezi nejstarší moravské rodové znaky a našel své vyjádření i na pečeti osady Janov. Stejně tomu bylo i v případě pečeti města Budišova n.Budišovkou. Jisté nás v této souvislosti napadne otázka typu: Jak je možné tvrdit, že základem pro vznik pozdějších erbů měst Janova a Budišova n. Budišovkou byl právě erb Hamerníků? Vždyť existuje v českých zemích řada městských erbů s těmito obecnými figurami (krace), a přesto nemůžeme tvrdit, že by byly odvozeny z Hamerníkovského erbu. Odpověď je následující: Obě výše zmíněná města používala před svým povýšením, tedy v dobách, kdy se jednalo pouze o osady, pečetní znamení, která se stala později městským znakem (1). Bývalo to častým jevem tehdy, když městečko užívalo staré pečeti dále a časem si dalo její znamení namalovat i v barvách a podle tehdy rozšířené představy pokládalo znamení z pečeti za znak. V některých případech bylo pečetní znamení shodné s erbem pána, tedy symbolem podřízenosti města pánovi. Jak bylo výše uvedeno, první zmínka o odsadě Janov pochází ze závěti biskupa Bruna z r. 1265. Kdy však osada dostala znak není zná-mo. Prvotně byla snad na štítě jen zkřížená hornická kladiva. Podle Widimského byl štít modrý a podle Saurmy zlatý (2). Rozdílnost tinktur městského znaku a rodového erbu není v heraldice ničím neobvyklým (např.Horní Bobrová zal. Pernštejny). V nové době užívá městečko Janov znaku se zkříženými kladivy a pod nimi trojvrší. Jak došlo k této proměně nevíme, možná, že jde jenom o neporozumění špatně vytištěné pečeti, která byla vzorem pro nový typář. Rovněž Budišov n. Budišovkou je doložen již od 13. století. První zmínka o městském znaku však pochází až z r. 1564, kdy město užívalo jako erb dvou zkřížených hornických kladiv ocelových se zlatými rukojetmi v modrém štítě.

V případě rodu Hamerníků můžeme mluvit o tzv.mluvícím erbu, neboť jméno Hamerník je odvozeno z něm.der Hammer tj.kladivo a právě tato obecná figura je rodovým znamením. Rodové jméno ač německého původu ještě neznačí německý původ rodu. Řada českých a moravských šlechtických rodů, jako např.Šternberkové, nebo Pernštejnové, používala německá příjmení ne z důvodu, že by cítila německy, ale

proto, že tato jména spojovala českou a moravskou šlechtu s universálním světem evropského rytířstva, neboť rytířská móda přišla do Českého státu z německých zemí. Hamerníkové se ve 14. století rozrodili do tří hlavních větví, přičemž jednotlivé větve se od sebe odlišovaly jak tinkturami tak klenoty. Zatímco Pavlátové zůstali nositeli původního modrého štítu a klenotu dvou zkrížených kladiv, tak Bošinstí nebo-li též Hamerníkové z Božejova (3) působivši ve službách Pernštejnů na jejich pardubickém a náchodském panství a Ciplové, rovněž Čiplové, z Kravska (nejstarší předek Milota z Kravska u Znojma připomínán r. 1360) užívali štít červený, lišili se však navzájem klenotem.

Lze předpokládat, že rodové jméno Pavlát vzniklo z predikátu "z Pavlat". Ten však rodina přestala užívat, povýšila ho na své příjmení a začala se nazývat Pavlátové, přičemž užívala jiné predikáty (viz. dále). Tato skutečnost není v genealogii šlechtických rodů ničím neobvyklým. (Např. stará uherská šlechtická rodina Bákocové, která používala přídomku "z Erdödu" se začala jmenovat Erdödyové). Predikát "z Pavlat" znamená, vycházíme-li z etymologického rozboru slova, že místní jméno Pavlaty vlastně značí "ves lidí Pavlových", a že prvním předkem rodu Pavlátů bude pravděpodobně jakýsi Pavel, zakladatel již neexistující osady Pavlaty. V 16. století se vyskytuje celá řada podob písemných záznamů rodového příjmení jako např. Pawlat (v českých textech) a Pavlati popř. Pavlat (v textech latinských). V jednom zápise z 16. století, který nám podává zprávu o pronájmu dvora v Domoradovicích Mikuláši Štáblovkému z Kovalovic se vyskytuje dokonce jméno Pavlata. Pavlátové, kteří byli jak ve službách olomouckých biskupů, tak Jana z Pernštejna, užívali v 16. a na počátku 17. století řadu predikátů jako např.: z Olšan, z Prostějova, z Berynu, ze Šternberka. Pro nás je nejvýznamnější větev ta, která užívala predikátu "z Olšan".

Ještě před svým povýšením na rytíře 8.12.1536 byli Pavlátové, jakožto vla-dykové, spřízněni s prostějovskou patricijskou, později vladýckou rodinou Potůčků z Olšan, kteří drželi díl obce Olšany u Prostějova a uzavřeli na tamní svůj majetek spolek s Pavlátý, kteří se pak začali psát s predikátem "z Olšan". (V důsledku požá-ru v roce 1711 shořel starý obecní archiv Olšan). Z genealogického hlediska je v této souvislosti důležitá ta skutečnost, že Martin Potůček z Olšan, tedy příbuzný Pavlátů z Olšan, byl ženat s Kateřinou, dcerou Jana Jurmana z Krásenska. Jurmanové z Krásenska byla novoštitná rodina, kterou založili bratři "vlastní a nedílní" Ondřej a Martin Jurmanové, obdrževše dne 24. května 1532 erbovní list se znakem a roku 1558 byl rod přijat do moravského rytířstva (4). Pavlátové se prostřednictvím Jurmanů usadili v Krásensku u Vyškova, neboť v 16. století bylo přímo pravidlem, že šlechtici nevychovávali své děti doma. Jen co chlapec dovršil deseti let, rodiče ho poslali na dvůr jiného šlechtice, nejčastěji na dvůr příbuzného. A to je důvod, proč se s Pavlátý v Krásensku setkáváme. Vzhledem k tomu, že se Jurmanové z Krásenska zúčastnili stavovského povstání (Bernard Jurman z Krásenska), tak jim byl zkonfiskován veškerý majetek. V té době již krásenská větev Pavlátů užívala příjmení Pavlák z Krásenska, které odlišovalo tuto větev od ostatních větví rodu. Ke změně koncového -t na -k do-šlo v důsledku přesídlení z českého (Olšany u Prostějova) do německého jazykového prostředí (Krásensko se jmenovalo Schönfeld a bylo osídleno Němci). Někteří členové krásenské větve odešli po Bílé Hoře jako řada příslušníků jiných evangelických rodů do emigrace. Tím si můžeme vysvětlit výskyt příjmení Pavlák na Slovensku (Uhry) a v Polsku, neboť právě tyto země se stávaly nejčastěji domovem emigrantů z Moravy.

Pavlákové, kteří zůstali v Krásensku upadli v chudobu nejen již zmíněnými kon-

fiskacemi, ale také v důsledku válečných událostí. Vyškovsko značně trpělo za 30.leté války. Sama obec Krásensko byla téměř celá vypálena a zničena Švédy v letech 1643 - 1645. Rod se ocitl ve stavu poddanském, z kterého se však dne 1.8.1772 vykoupil od biskupa olomouckého Maximiliána prostřednictvím vyškovské vrchnosti. Matouš Pavlák měl dle smlouvy právo svobodně gruntu užívat "za trhovou sumu třech rejnských vídeňských", které musel splácet ročními splátkami o sv. Martinu ve výši 30 kr. až do vyjití oné sumy. Mimoto se Matouš Pavlák zavázal ke katolickému vyznání, odpírání násilí vůči vrchnosti a k placení příslušných kontribucí.

V 18. století prodělalo rodové jméno Pavlák řadu změn. Na počátku 18.století znělo Pavlak (krátce), ve 2.pol.18.stol.bylo poněmčeno na Pawlack, avšak již na konci 18.stol. psáno opět Pavlak (krátce). Od poloviny 19.století užívá rod stávající podobu příjmení Pavlák (dlouze).

Literatura:

- (1) Čarek J. : Městské znaky v Českých zemích, Academia Praha 1985
- (2) Baletka L. : Znaky měst Severomoravského kraje, Profil Ostrava 1980
- (3) Kolář M., Sedláček A. : Českomoravská heraldika, Praha 1902
- (4) Pilnáček : Staromoravští rodové, Vídeň 1930

Souhrn

Rod Pavlák z Krásenska jako jednat z větví moravského rodu Pavlát z Olšany

Autor na základě rodové kroniky popisuje vznik rodiny Palváků z Krásenska jako jedné z větví rozšířeného rodu Palváků a podává rozbor vzniku jejich erbu.

Zusammenfassung

Der Stamm Pavlák von Krásensko als eine der Linien des mährischen Stammes Pavlát von Olšany

Auf grund der Familienchronik beschreibt der Autor den Ursprung der Familie Pavlák von Krásensko als eine der Linie des erweiterten Stammes Pavlák und bringt eine Ursprungsanalyse des Wappen ein.

Summary

The clan Pavlák of Krásensko as one of the branches of the Moravian clan Pavlát of Olšany

Based on the family chronicle the author describes the origin of the family Pavlák of Krásensko as one the branche of the extended clan Pavlák and the anylyses the origin of the coat of arms.

ZPRÁVA O VALNÉ HROMADĚ ČGHSP

Marek Starý, zapisovatel

Valná hromada České genealogické a heraldické Společnosti v Praze se konala dne 28. února 1998 v osvědčených prostorách zasedací síně Vysočanské radnice na Praze 8. Zúčastnilo se jí 104 členů Společnosti.

Valná hromada započala v 10:15 hodin a jejího řízení se ujala jednatelka Společnosti paní Šafaříková. Ta nejprve krátce přivítala přítomné a poděkovala panu Kládívkovi, starostovi městské části Prahy 8, za zapůjčení sálu, načež bylo přikročeno k zajištění formálních náležitostí schůze. Byl zvolen zapisovatel (pan Starý), návrhová komise (pan Červený, paní Mandlíková) a ověřovatelé zápisu (mgr. Vašíček, ing. Sedláček) a schválen program valné hromady v té podobě, v jaké byl uveřejněn v Informačních listech 4/1997. Pak dostali prostor členové správního výboru, kteří valnou hromadu stručně seznámili s hlavními body své činnosti.

Jako první se ujal slova předseda Společnosti MUDr. Lutonský. Úvodem oznámil přestěhování knihovny a kanceláře Společnosti na sídliště Lužiny, do Fantovy ulice č.p. 1784 - v Křížkově ulici dostala totiž Společnost výpověď. Dále se dr. Lutonský věnoval analýze plnění úkolů, uložených správnímu výboru minulou valnou hromadou, a v jejím závěru konstatoval, že všechny úkoly byly v rámci možností plněny svědomitě. Následně seznámil valnou hromadu s kooptacemi, jež byly správní výbor a revizní komise nuceny v průběhu funkčního období provést, a požádal valnou hromadu o jejich schválení. Jednalo se o přesun paní Šafaříkové do funkce jednatelky, převzetí funkce pokladníka paní Čejpovou, která zároveň rezignovala na svůj post v revizní komisi, a doplnění správního výboru o pana Pačesa, resp. revizní komise o paní Pilátovou. Ve zbytku svého projevu dr. Lutonský pohovořil především o vyšlých publikacích a dalším edičním plánu Společnosti a informoval valnou hromadu o tom, že z ekonomických důvodů dojde ke sloučení Informačních listů s Genealogickými a heraldickými listy, v jejichž rámci budou nadále publikovány i zprávy ze života Společnosti.

Po krátkém referátu prvního místopředsedy Společnosti PhDr. Podholy, zaměřeném na otázku zahraničních styků Společnosti a vyřizování mezistátní korespondence, vystoupil se svým projevem druhý místopředseda Společnosti ing. Hásek. Ten se zabíral otázkou Společností pořádaných kursů, přičemž se podrobně věnoval především hodnocení kvality materiálů a přednášek. Uvedl též celou řadu zajímavých postřehů i konkrétních námětů na zlepšení stávajících nedostatků. Za klíčový úkol označil zapojení profesionálních odborníků do přípravy i samotného průběhu kursů. Ačkoli se jeho projev nesl v konstruktivně kritickém duchu, neopomněl ing. Hásek závěrem poděkovat všem přednášejícím.

Poněkud subjektivně bylo laděno následné vystoupení pana Melichara, čestného předsedy Společnosti. Ten nejprve zavzpomínal na nedávno zemřelého nejstaršího člena Společnosti dr. Orta a stručně pohovořil o jeho životní dráze. Pak informoval o jednáních, která pověřenci správního výboru vedli s vedením Archivní správy ohledně zákonnosti vybírání poplatků za půjčování matrik v archivech. Jednání nebyla ještě dovedena do konce, nicméně již v jejich průběhu přislíbila Archivní správa nevybírat poplatky za tzv. matrikové rejstříky. Nakonec se pan Melichar vrátil k připomenutí některých činností, které Společnost v minulosti vyvíjela, a navrhl obnovit tradici každoročních genealogických setkání.

S uspokojením byla akceptována zpráva ing. Klusáčka, ekonomy Společnosti. Příjmy

Společnosti v roce 1997 činily zhruba 245 000 Kč, výdaje pouze 180 000 Kč a hospodaření skončilo tudíž ziskem 65 000 Kč. Poté, co podrobněji informoval o jednotlivých položkách, zdůraznil ing. Klusáček nutnost uvádění členského čísla jako variabilního symbolu při všech platbách - jeho absence totiž v četných případech znemožňuje identifikovat plátce. Závěrem předložil ing. Klusáček valné hromadě ke schválení rozpočet na rok 1998. Ten je opět aktivní, neboť zatímco předpokládané příjmy dosahují výše 212 000 Kč, výdaje pouze 193 000 Kč.

Po skončení ekonomické zprávy se slova znovu ujal dr. Lutonský a navrhl jménem svým i správního výboru ocenit Uznáním za práci pro Společnost ty členy, kteří již delší dobu pro Společnost aktivně pracují a doposud se jim této pocty nedostalo. Konkrétně se jednalo o profesora PhDr. Kavku, pana Kiliána, pana Nesrstu, pana Starého, paní Šafaříkovou, mgr. Vašíčka, ing. Vrbenského a ing. Zahálku. Valná hromada tento návrh bez výhrad akceptovala a všem navrženým uvedené ocenění udělila.

Dalším bodem programu mělo být vystoupení zástupců poboček. Ti se však, stejně jako v minulém roce, nedostavili, a tak o činnosti poboček stručně referoval pan Melichar. Pak se již dostal ke slovu předseda revizní komise ing. Zahálka, který nejprve stručně a vcelku kladně zhodnotil činnost správního výboru v minulém období. Při kontrole účetních záznamů nebyly shledány žádné závady. Ocenil provedení inventarizace movitého majetku hospodářem Společnosti panem Hájkem, stejně tak i průběh kursů, vedených ing. Háskem, a jako uspokojivou označil i práci redakční rady a ediční komise. Svou zprávu zakončil doporučením, aby valná hromada schválila činnost správního výboru, finanční hospodaření i výsledky dalších činností a udělila správnímu výboru za rok 1997 absolutorium.

V atmosféře značného zájmu proběhla následná diskuse. Pan Sloup přednesl zprávu počítačové skupiny a informoval přítomné o jí vyvíjené činnosti. Docent MUDr. Černý vyjádřil uspokojení nad zhodnocením práce redakční rady předsedou revizní komise a konstatoval, že na určitých komunikačních problémech mezi správním výborem a redakční radou nenese vinu redakční rada; dále vyzval k větší účasti na středěních a požádal o spolupráci při jejich vedení. Pak se ještě jednou ujal slova dr. Podhola, který připomněl 30. výročí založení Společnosti v roce 1999 a požádal o zapůjčení materiálů pro připravovanou výstavu. Pozornost účastníků se dále zaměřila na vcelku podrobné hodnocení veřejné prezentace Společnosti a její srovnání s prezentací sdružení zahraničních. Otevřena byla rovněž otázka možnosti prezentace Společnosti na Internetu: v současné situaci se bohužel jeví jako finančně neúnosná.

Na závěr přijala valná hromada tradiční usnesení. V něm:

- a) souhlasila s přednesenými zprávami a udělila absolutorium za rok 1997 správnímu výboru i revizní komisi,
- b) schválila provedené kooptace ve správním výboru a revizní komisi,
- c) schválila návrh rozpočtu na rok 1998,
- d) schválila výši členských příspěvků na rok 1999:

zápisné		30,- Kč
studenti a nevýdělečně činní důchodci	120,- Kč	
výdělečně činní členové	270,- Kč	
organizace v ČR a SR		350,- Kč
členové z Evropy	35,- DEM	
členové ze zámorí		35,- USD
- d) uložila správnímu výboru:
 1. pokračovat dle finančních možností Společnosti ve vydávání odborných publikací v rozsahu minimálně jednoho titulu ročně,

2. pokračovat v pořádání kursů pro začínající genealogy a kursů
3. nadstavbových,
4. připravit výstavu k 30. výročí založení Společnosti,
5. obnovit tradici genealogických setkání,
6. velkou pozornost a péči věnovat stávajícím pobočkám a neustále usilovat o zřízení dalších, zejména v okresních městech,
7. neustálou pozornost věnovat kvalitě magnetofonových nahrávek a rozšiřování jejich počtu,
8. připravit a zajistit vytváření magnetofonových nahrávek v pobočkách,
9. pokračovat ve vydávání přehledu titulů z knihovny Společnosti i nových přírůstků tak, aby se tento materiál stal základem budoucí publikace obsahující veškeré tituly obsažené v knihovně Společnosti,
10. stálou pozornost věnovat odborné i grafické kvalitě našich periodik a jejich sazečské bezchybnosti,
11. trvalou pozornost věnovat členům zahraničním a dle možností jim pomáhat při pátrání po jejich předcích.

Valná hromada skončila ve 13:00 hod.

Hospodaření v roce 1997 a plán na rok 1998

	<u>rok 1997</u>		<u>rok 1998</u>
	<u>plán</u>	<u>skutečnost</u>	<u>plán</u>
členské příspěvky	99.600	121.740,00	125.000
přísp.zakl.členů	-	20.000,00	10.000
přísp.organizací	33.000	21.200,00	22.000
dary/sponzoři	3.000	2.754,50	-
prodej publikací	30.000	67.824,00	40.000
kursy	12.000	9.570,00	10.000
ostatní příjmy	1.000	656,00	-
úroky	1.000	990,27	-
příjem celkem	174.600	244.734,77	212.000
poštovné	3.000	2.304,70	2.500
bank.p poplatky	2.000	2.630,19	2.600
kancel.potřeby	1.500	1.818,70	1.800
xerox	500	142,00	200
ostat.režie	400	667,90	1.000
nájem klubovny	1.200	12.841,10	25.000
vyd.publikací	100.000	150.232,30	150.000
kursy	-	599,00	600
knihovna	5.000	5.092,40	5.500
telefon	-	3.063,10	3.300
ostat.výdaje	700	-	500
vydání celkem	114.300	179.391,39	193.000
přebytek	60.300	65.643,38	19.000

Nekrolog na dr. Vladimíra Orta

Rudolf Melichar, čestný předseda

Byl to nejstarší člen. Dožil se požehnaného věku 98 roků. Zemřel 7. ledna letos. Ještě jsem ho navštívil asi 3 týdny před smrtí. Vypadal dobře a dokonce mě ještě oslovil plným jménem. V té době však už většinou spal. Měl štěstí, že měl dceru, která byla vrchní zdravotní sestrou. Do důchodu odešla snad před dvěma roky. On v ní pravem viděl strážného anděla. Když jsem jí říkal, že ji obdivuji, jak se otci obětuje, hned mě opravila, že to není žádná oběť, že je to její povinnost. K jeho 95. narozeninám jsem o něm napsal článek do našeho časopisu. Jeho těžký život jsem tam popsal. Byl svědomitým pražským soudcem. V rámci celostátní akce přesunu "nespolehlivých" do výroby byl dán pracovním úřadem do hutí mimo Prahu.

Soudruh z úřadu práce mu ještě na cestu dodal, že takoví jako on "by tam měli chcípnout". Tím se přímo přiznal, proč toho milého útlého soudce poslal na těžkou práci do hutí. Tam ho vyškolili na taviče. Sám mi řekl, když se dostal do důchodu, že to byl pro něho úplný "očistec".

Od těžkostí života se odraagoval genealogií vlastního rodu. Vypravoval, že se tak soustředil na rodopisnou práci, že vnímal jen ji, což mu pomáhalo se s životním údělem vyrovnávat. Myslel na věci radostnější a ušlechtlejší.

Praha, únor 1998

Program a termíny „středečnicků“ na II.pol.1998

Doc.MUDr.Jaroslav Černý

9. září	Volná diskuse, náměty, dotazy	
23. září	Trčkové z Lípy	PhDr. Jaroslav Honc
14. října	Využití počítačů v genealogii	kolektiv
4. listopadu	Historické kamnové kachle	Dr.Zdeněk Házlbauer
18. listopadu	Účelové známky a vztah k heraldice	Dr.Zbyněk Líkovský
9. prosince	Volná diskuse, náměty, dotazy	

Schůzky se budou konat v uvedené termíny vždy od 17,00 hodin v Praze 1, Soukenická ul.č.11.

Výjimkou je středečníček dne 14.října, který se bude konat v přednáškovém sále ČEZ, Praha 2, Jungmanova ul.č.29, vchod vrátnici - rovněž od 17,00 hodin.

Nabídka publikací

správní výbor

Česká genealogická a heraldická společnost v Praze sdružující v současné době cca 800 členů společného zájmu, vydává pro své členy a zájemce v řadě *Vademecum genealoga* odborné publikace zaměřené na genealogickou tematiku. V této řadě byly dosud vydány:

- sv.č.1 = B.Lutonský, J.Černý - **Latinsko-německé-český slovník nemocí, úrazů a příčin smrti a výrazů s nimi souvisejících (nejen) pro genealogy** (cena 170 Kč)
- sv.č.2 = J.Mareš - **Latinsko-český slovník pro genealogy** (cena 150 Kč)
- sv.č.3 = V.Kasalický a kol. - **Německo-český slovník pro genealogy** (cena 150 Kč)
- sv.č.4 = kolektiv - **Slabikář a čítanka pro laické genealogy** (cena 200 Kč)

Uvedené publikace obsahují latinské a německé výrazy, s kterými se genealog-badatel soustavně setkává v matrikách, gruntovních knihách ad., které však v běžných latinsko-českých či německo-českých slovnících již nenalezne. Tak se publikace stávají nepostradatelnou pomůckou nejen začínajícímu, ale i zkušenému rodopisci. Pro začínající genealogy je pak neocenitelnou pomůckou čtvrtá publikace - Slabikář a čítanka - která seznamuje nejen s typy písma v jednotlivých obdobích a jeho proměnami. Ukazuje také řadu textů s přepisem do současného písma, takže je možné si vyzkoušet a ověřit vlastní schopnost čtení před vlastní „ponořením se“ do archivních materiálů.

Publikace je možné si objednat na adrese Společnosti.

Členské příspěvky na rok 1998

správní výbor

S tímto číslem GHL dostáváte i složenkou na úhradu členských příspěvků na rok 1998.

Žádáme vás o urychlenou úhradu a připomínáme, že příspěvky na rok 1998 jsou:

zápisné	20,- Kč
studenti a nevýdělečně činní důchodci	120,- Kč
výdělečně činní členové	270,- Kč
organizace v ČR a ve SR	350,- Kč/SK

POZOR !!! *Na složence uveďte jako variabilní symbol své členské číslo.* **!!!**

POZOR

Změna úředních hodin

POZOR

Úřední hodiny v místnosti Společnosti na nové adrese jsou
každé pondělí od 14,00 do 16,00 hodin.

Knihovna je v místnosti Společnosti otevřena každé úterý od 16,00 do 18,00 hodin.

Po dobu letních měsíců, tj. v červenci a srpnu je místnost Společnosti uzavřena

Bankovní spojení:

Investiční a poštovní banka, a.s.

č.účtu: 01086961177/5100

Česká spořitelna, a.s.

č.účtu: 563650-058/0800

Odběr časopisu je vázán na zaplacení členského ročního příspěvku

Pro své členy vydává
Česká genealogická a heraldická společnost
v Praze

*Za původnost a obsah článků ručí autoři
Tištěno jako rukopis, autorská práva autorů zachována*

Redakční skupina pro Genealogické a heraldické listy:

PhDr. Alena Pazderová, předsedkyně

Ing. PhDr. Jaroslava Honcová, CSc.

Univ. Prof. PhDr. František Kavka, CSc.

Ing. Jan Oulík

PhDr. Jan Podhola

**Toto číslo bylo připraveno Správním výborem ČGHS a vydáno za podpory
Nadace Českého literárního fondu**

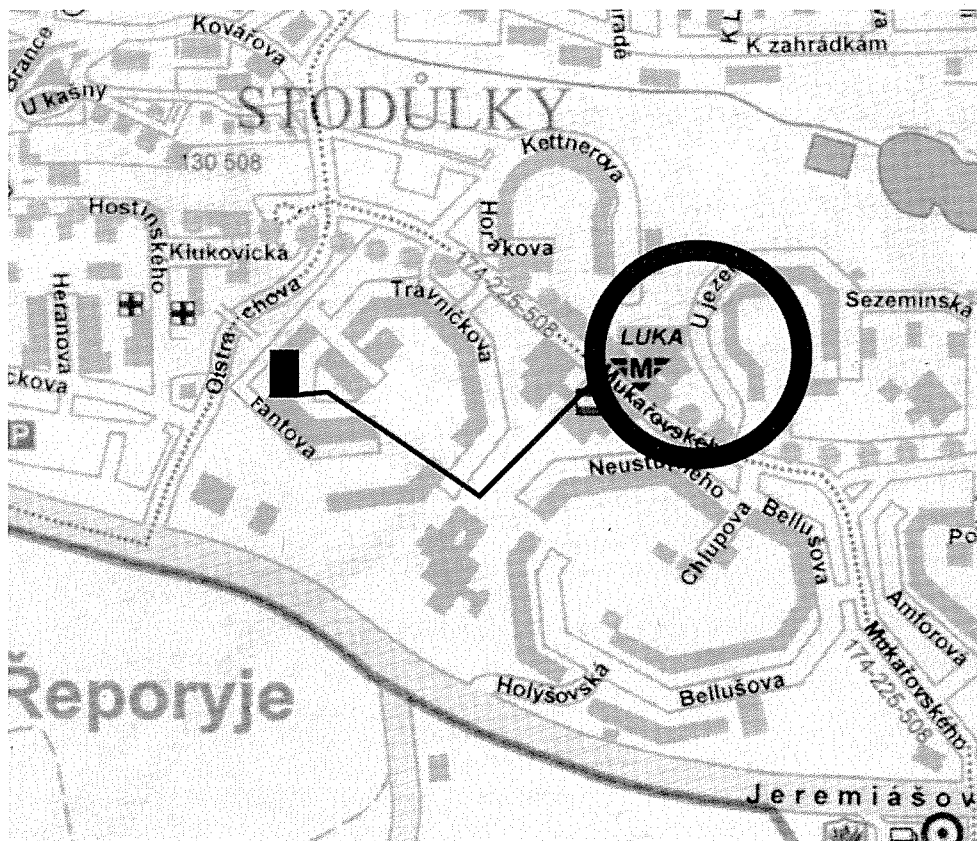
Uzávěrka: květen 1998 - Dáno do tisku v červnu 1998 - Počet výtisků: 1000

Grafická úprava: STOPPRO

Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha, OZ

č.j.NOV 6231/97, ze dne 16.5.1997

Tisk Tiskárna Dvořák & Šebek Křížíkova 34, 186 00 Praha 8

Výřez z plánu Prahy 13